

Begzad Baliu
Mbi autorësinë e *Bibliografisë së Skënderbeut*

Begzad BALIU

Jeta

- 1966: Lindi në fshatin Makresh i Poshtëm (Gjilan)
1981: Mbaroi shkollën fillore në Marec (Prishtinë)
1985: Mbaroi shkollën e mesme në Gjilan
1992: Mbaroi Fakultetin e Filologjisë në Prishtinë
1996: Mbaroi studimet pasuniversitare në Prishtinë, filloi punën në Institutin Albanologjik të Prishtinës
1998 - 2005: Redaktor, kryeredaktor, editor
2000: Magjistër i shkencave filologjike
2004: Doktor i shkencave filologjike

Veprat

- 1994: *Flamuri vjen nga Kosova* (dramë); 1996 – 2000: *Gjaku i lirisë (1981-1995), I-IV*, biografi martirësh (në bashkautorësi); 1996: *Grua e dashuruar* (poezi); *Kafenea ballkanike* (dramë), rib. Shkodër, 2000
2000: *Çështje të studimit të onomastikës në veprën e Çabejt* (tezë magistrature); *Gustav Majeri dhe albanologjia*, rib. Tiranë, 2001
2002: *Bibliografi e studimit të veprës së Çabejt në Kosovë* (vepër e dorëzuar për botim në IAP)
2004: *Onomastika e Gallapit* (tezë doktorate); *Gjendja e toponimisë shqiptare në Ballkan*; *Profesor Jup Kastrati për Kosovën* (bashkautor)
2005: *Vepra bibliografike e Profesor Jup Kastratit* (monografi); *Mbi autorësinë e veprës Bibliografi e Skënderbeut*

Begzad Baliu

**Mbi autorësinë e veprës
*Bibliografi e Skënderbeut***

**ERA
Prishtinë
2005**

Begzad Baliu
Mbi autorësinë e *Bibliografisë së Skënderbeut*

Recensues
Dr. Zymer Neziri
Dr. Musa Ahmeti

Kopertina
Irhan Jubica

Editor
ERA, Prishtinë, 2005
e-mail: bbaliu@yahoo.com

Përmbajtja

PROFESOR JUP KASTRATI - ARKIV I MADH I QYTETËRIMIT SHQIPTAR.....	7
Personale	7
Veprat	8
Dorëshkrimet e veprave të botuara.....	10
Dorëshkrime, ndalesa, ditarë, letërkëmbime, projekte, dosje... ..	11
Perëndimi	14
BIBLIOGRAFI E SKËNDERBEUT.....	17
Jup Kastriati - Kasem Biçoku, <i>Gjergj Kastrioti Skënderbeu. Bibliografi (1454 - 1835)</i> , vëllimi I, Tiranë, 1997 (bashkautor).....	17
Bibliografia e një përvjetori të madh.....	17
Dorëshkrimi i një vëllimi të dytë dhe të tretë.....	21
Përmasa shkencore e <i>Bibliografisë së Skënderbeut</i>	23
Si nisi përgatitja e <i>Bibliografisë së Skënderbeut</i>	24
Tryeza e lëndës së vëllimit të parë.....	26
Parathënia.....	26
<i>Hyrja</i> e Aleks Budës.....	28
Shekulli i Skënderbeut.....	30

Vepra monumentale e Barletit, vepër e të gjithë shekujve.....	31
Zgjerimi i gjinive dhe llojeve letrare për jetën dhe veprën e Skënderbeut.....	32
Bibliografia e Skënderbeut deri në prag të Rilindjes Kombëtare Shqiptare.....	35
Veprat në dorëshkrim dhe veprat e dyshuara.....	38
Shembulli i përgatitjes teknike.....	38
Vlerësimet.....	39
SHTOJCË	43
MBI AUTORËSINË E BIBLIOGRAFISË SË SKËNDERBEUT.....	45
VERSIONI I PARË.....	47
Profesor JUP KASTRATI, Informacion mbi punën që kam bërë për hartimin e “Bibliografisë së Skënderbeut”	49
VERSIONI I DYTË	73
Profesor JUP KASTRATI, Relacion mbi punën që kam bërë për hartimin e veprës “Bibliografia e Skënderbeut”	75
PASTHËNIE	137

PROFESOR JUP KASTRATI – ARKIVI I MADH I QYTETËRIMIT SHQIPTAR

Personale¹

Dy muaj më parë mora një letër nga Profesor Jup Kastrati, me të cilën më njoftonte se më kishte ndarë dhjetë ditë, të gjysmës së dytë të gushtit 2002, për të bërë kërkime në arkivin e tij personal.

I gëzuar se do të mund të hulumtoj në njërën prej arkivave më të pasur private të kohës sonë, shkova në Shkodër dhe të nesërmen bëra takimin e parë. Në një dhomë të rregulluar me shije, Profesori rrinte i shtrirë dhe i lodhur prej mundimeve që i shkaktonin dhemjet e kolonës, por me një kthjelltësi të paparë mendjeje dhe me një kujtesë marramendëse për moshën e tij 79-vjeçare. Tek koka i rrinte e shoqja

¹ Tekst i lexuar në tubimin komemorativ të Institutit Albanologjik të Prishtinës, me rastin e vdekjes së Profesor Jup Kastratit, 22 shtator 2002.

Drita, ndërsa tek këmbët e bija Mira, e cila tash e dy vjet, që kur ishte shtruar Profesori, 'më shumë kotej se sa flinte'.

Me korrektësinë e Profesorit që për më shumë se 45 vjet nuk kishte humbur asnjë minutë ligjërimi e konsultimi me nxënësit dhe studentët e tij, pas bisedave të para më bëri orarin e punës: “katër orë punë pranë shtratit të tij mbi dosjet që do të na i sillte Mira, dy orë bisedë e drekës dhe tri orë punë në fotokopje”.

Po hapej për herë të parë arkivi i tij personal. Një minierë e pafund. Ndonëse e sistemuar me korrektësinë dhe kujdesin, për të cilin do t'ia kishin lakmi edhe bibliotekat më të mira, në labirinthe e arkivit të tij dinte të depërtonte vetëm e bija e tij, Mira.

Veprat

Një mal i madh veprash, të botuara gjatë më shumë se katër dekadash, dhe dosjet përcjellëse brenda të cilave gjendeshin kapitujt, fragmentet e tyra, apo faqet e menjanuara për shkaqe ideologjike, apo vëllimi, “në interes të mundësisë së botimit apo ribotimit të librave”(!). *Autobiografia e De Radës*, “Onufri”, Tiranë, 2002; *Autoreferat i disertacionit për mbrojtjen e gradës “Doktor i shkencave filologjike”*, Shkodër, 1982; *Bibliografi albanistike I*, “Era”, Prishtinë, 2003; *Bibliografi e Profesor Eqrem Çabejt 1929-1981*, gjimnazi i filologjisë

“Eqrem Çabej”, Prishtinë, 2003; *Bibliografi shqipe*, Tiranë, 1959; *Bibliografia e Ndre Mjedës*, Shkodër, 1967; *Faik Konica (Jeta dhe veprat)*, monografi, Nju-Jork, 1995; Fedri, *Fabula*, përkthyer nga latinishtja, Tiranë, 1958; *Figura të ndritura të Rilindjes Kombëtare*, Shkodër, 1962, Prishtinë, 2003 (i plotësuar); Filip Shiroka, *Zani i zemrës*, Tiranë, 1958 (bashkautor); *Gjergj Kastrioti Skënderbeu, bibliografi (1454 - 1835)*, vëllimi I, Tiranë, 1997 (bashkautor); *Histori e gjuhësisë shqiptare*, Instituti i Lartë Pedagogjik, Shkodër, 1989 (dispensë); *Histori e gramatologjisë shqiptare (1635 - 1944)*, “Rilindja”, Prishtinë, 1980; *Historia e albanologjisë (1497-1997)*, vëllimi I, (1497-1853). Argeta & LMG, Tiranë, 2000; J. de Rada, *Këngë të Milosaut*, Tiranë, 1956; Prishtinë, 1965, 1968; *J. de Rada - publicistika, letërkëmbimi, autobiografia*, Tiranë, 1987; Prishtinë, 1988; *J. de Rada, Skanderbeku i pafanë*. Tiranë, 1987; Prishtinë, 1988; *Jeronim de Rada (Jeta dhe veprat)*, monografi, Tiranë, 1979; Prishtinë, 1980; *Jeronim de Rada (Jeta dhe veprat)*. Tiranë, 1962; *Jeta shkencore në Shkodër (kronikë, 1962-1990)*, botuar periodikisht, me puntate, në *Buletini shkencor* të Institutit të Lartë Pedagogjik në Shkodër, që nga numri 1 (revistë shkencore) e deri më 1990; Kolë Mirdita (Helenau), *Trëndafila që s’çelin për ne*, Tiranë, 1959; *Kontribute për studimin e Ndre Mjedës*, Shkodër, 1958; *Ndre Mjeda, çështje gjuhësore*, Tiranë, 1967; *Ndre Mjedja, Vepra II*,

Prishtinë, 1982; *Për historinë e ortografisë shqipe*, Shkodër, 1969/1970; Prishtinë, 1971; *Sintaksa e gjuhës shqipe (1974)*, konspekt-leksione, dispensë, Instituti i Lartë Pedagogjik, Shkodër; *Studime për De Radën, monografi*, “Era”, Prishtinë, 2003; *Studime për De Radën*, monografi, Nju - Jork, 2003; *Zef Jubani (Jeta dhe veprat)*, monografi, Tiranë, 1987; *Zef Jubani - Ndokilia, Vepra të zgjedhura*, Tiranë, 1966.

Dorëshkrimet e veprave të botuara

Përtej veprave të botuara dhe të ribotuara, Profesori ruante edhe dorëshkrimet e tyre, versionet e para, plotësimet e tyre, korrektimet e tyre dhe, më në fund, kthimin në gjuhën letrare të atyre veprave dhe studimeve që ishin botuar para Kongresit të Drejtshkrimit. Mjafton të shiheshin dorëshkrimet a versionet e përgatitjes së monografisë dhe të veprave të Faik Konicës, që nga viti 1952, kur kishte përfunduar dorëshkrimin *Faik Konica, Vepra të zgjedhura*, dorëshkrimin tjetër të vitit 1962 *Faik Konica - jeta dhe vepra*, që të dyja të mbyllura më pastaj, *shtatë pash nën tokë*, deri në vitin 1989, kur për veprën e tij mund të fliste hapur, si për atë të botuar ashtu edhe për tjetrën në dorëshkrim. Po kështu mund të thuhej për versionet e dorëshkrimeve studimore dhe origjinale të De Radës, për të cilin

kishte punuar mbi pesë dekada, për veprat e Zef Jubanit e të tjera.

Dorëshkrime, ndalesa, ditarë, letërkëmbime, projekte, dosje...

Një mal të madh e më vete formonin dosjet e lidhura me kujdes: dorëshkrime të veprave të pabotuara, si: *Bibliografi albanistike*, *Studime arbëreshe*, *Studime letrare*, *Vepra e De Radës*, *Studime për Ndre Mjeden* etj. Vetëm katër dorëshkrimet e para të tij kapin më shumë se 2 000 (dy mijë) faqe secila. Një vit më parë kishim bërë projektin prej tridhjetë vëllimesh, nga 500-600 faqe secili. Atëherë kishim parasysh edhe ditarët personalë dhe shkencorë, letërkëmbimin...

Sot, ndër studiuesit e shtyrë në moshë, mund të gjesh ditarë personalë dhe memoare të tjera, por sot vështirë të gjesh, veç te Profesor Jup Kastrati, dorëshkrime që quhen ditarë shkencorë dhe histori librash, njëri prej të cilëve është edhe ky që po e botojmë në këtë vëllim, madje në dy versione.

Më fliste me shqetësim Profesori se si u përgatit vepra *Bibliografi e Skënderbeut* dhe me nxirrte *Relationin...* prej tri versionesh, prej më se 200 faqesh².

² Për herë të parë çështjen e autorësisë e kam shtruar në monografinë *Vepra bibliografike e Profesor Jup Kastratit*, e dorëzuar për botim në Institutin Albanologjik

Më fliste Profesori me dhimbje si i ndalua vepra *Ndre Mjeda – çashtje gjuhe*, si i fshihte dorëshkrimet për Faik Konicën, si i ndalua *Libri për Skënderbeun*, si nxirreshin vëllimet e buletinit *Shkodra*, si u përcaktua për përgatitjen e traktatit *Histori e albanologjisë* etj.

As brenda tridhjetë veprave të planifikuara një vit më parë dhe as në tridhjetë vëllimet e tjera vështirë të përfshiheshin të gjitha veprat, dorëshkrimet, projektet, sintezat dhe materialet e tjera që formonin një arkiv të madh të qytetërimit shqiptar.

Më fliste Profesori për njohjen personale me plejadën e artë të gjuhësisë shqiptare: me Aleksandër Xhuvanin, me Kostaq Cipon, me Justin Rrotën, me të cilin kishte një letërkëmbim të pasur, me Eqrem Çabejn, me të cilin e lidhin shumë gjëra jo vetëm shkencore, me Mahir Domin, me Shaban Demirajn etj. Më fliste për njohjen e tij me albanologët më të

të Prishtinës, dhjetor 2004, f. 204-226, ndërsa versionin e parë të *Relacionit...*, e kemi botuar si shtojcë të po këtij kapitulli në faqen 226-246. Në këtë vëllim e shohim të arsyeshme t'i botojmë dy versionet e para të tij. Versioni i tretë nuk sjell ndonjë gjë më të veçantë për qëllimin tonë. Temën e çështjes së autorësisë së *Bibliografisë së Skënderbeut* e kemi ngritur në një shkrim tjetër, në bashkautorësi (Myrvete & Begzad Baliu), *Pse ankohej Profesor Jup Kastrati*, "Ars", nr. 12 (34), Tiranë, 2004, f. 10, dhe këtu po e botojmë në vend të pasthënies.

mëdhenj të kohës në Shqipëri dhe jashtë saj: Maksimilian Lambercin, Desnickajën, Olbergun, Gertrudën, albanologët ndër arbëreshët e Italisë deri te më të rinjtë dhe për një letërkëmbim të dendur me ta nga Australia, Amerika, Azia, Evropa, Ballkani etj. Kujtonte Profesori dëbimin nga qeveria jugosllave të linguitit të madh të gjuhësisë shqiptare Profesor Selman Riza, nga Kosova në Shqipëri dhe ardhjen e tij në Tiranë, ndër këmbëzat që përpiqeshin t'i vënin disa aparatçikë të shkencës *'kokëshkretit kosovar'* dhe përpjekjen për ta konfrontuar me Çabejn, njohjen e tij me të, mesazhin e tij për një metodë të re për historinë e albanologjisë etj.

Po letërkëmbimi? Më i madhi letërkëmbim në traditën shqiptare. I kishte sistemuar Profesori të gjitha me radhë, sipas kontinenteve, shteteve etj. Një dosje më vete e të sistemuar e mbante me letërkëmbim nga Kosova. Pesë mijë letra. Tre mijë fotografi. Para tij ishte Konica me tremijë letra. Para Konicës De Rada me një mijë letra. Sot Jup Kastrati, i pari prej të parëve. Një letërkëmbim me gjithë botën albanologjike, nga Melburn në Paris e në Nju - Jork. Dhe jo vetëm kaq. Një letërkëmbim krejt personal. Me plot të dhëna për rrugën e studimeve albanologjike në vend dhe në botë.

Perëndimi

Shkrimi i këtij teksti 'nën ethet e dhimbjes së ditës së parë të vdekjes së Profesor Jup Kastratit' do të mund të fillonte si në përrallën që gjyshi ua tregon fëmijëve para gjumit: “Na ishte njëherë një gjysh që kishte shumë nipa e mbesa. Gjyshi kujdesej për një kopsht të madh dhe mbesat e nipat shkonin e hanin çdo ditë, ndërsa faqet u skuqeshin, nuk e di nga lëngu i mollëve apo turpi që po i hanin mollët e rritura me mund e me djersë nga gjyshi i shkuar në moshë. Një ditë ata filluan ta ndihmojnë gjyshin rreth pemëve, pastaj e zgjeruan punën e tyre, duke i propozuar edhe ndonjë risi nga frutat e reja. Por, erdhi një ditë dhe gjyshi nuk doli më në kopsht, me të cilin ata rrinin deri në perëndim të diellit. Dhe, kur fëmijët e shqetësuar pyetën për mungesën e gjyshit, prindërit u thanë: Gjyshi, mbrëmë ka shkuar me diellin”.

Më në fund, sado ky nuk ishte e thënë të ishte fundi, Profesor Jup Kastrati *perëndoi*. Qe gjysmë shekulli ai mbante shumë aktive jetën e një qyteti, shpesh të trishtuar në Veri, jetën e Shkodrës. Do ta ndjejmë gjatë mungesën e tij.

Ka kohë që kemi parë se si po ecte drejt moshës së thellë, dhe vështirë ta besonim perëndimin e tij.

Kishte shumë ide për nisma të reja, shumë plane që donte t'i fillonte dhe shumë projekte të papërfunduara: *E folmja e Thethit*, *Bibliografia e komentuar e Faik Konicës*, vëllimi i tretë i monografisë për *De Radën*, vëllimi i tretë i *Historisë së albanologjisë...*

Ah, nuk kam kohë më ...shkoi(!), -ma përsëriste një fjalë që e nxirte nga thellësia e shpirtit, ndërsa unë reagoja: “Filloja Profesor, ata që nisin vepra të reja, vitet fillojnë t'i numërojnë nga fillimi...!”.

I lumtë!

Prishtinë, 22 shtator 2003

BIBLIOGRAFI E SKËNDERBEUT

Jup Kastrati - Kasem Biçoku, *Gjergj Kastrioti Skënderbeu. Bibliografi (1454 - 1835). Vëllimi I.* Tiranë, 1997 (bashkautor)³

Bibliografia e një përvjetori të madh

Profesor Jup Kastrati ka shkruar shumë artikuj bibliografikë, shumë bibliografi autorësh, bibliografi tematike, bibliografi të plotësuara edhe me referenca nga më të ndryshmet, bibliografi më të vogla dhe më

³ *Gjergj Kastrioti Skënderbeu. Bibliografi 1454 - 1835. I.* Biblioteka Kombëtare. 459 faqe. Copyright by Kasem Biçoku & Jup Kastrati. Publishing by Bibliothèque Nationale. Printed in Albania. Imprimé en Albanie. Rédaction: Aleks Buda (Rédacteur en chef), Dhimiter S. Shuteriqi, Mahir Domi. Biblioteka Kombëtare. Tiranë, Albania (Nëntor 1997). Sasia: 1.500 copë. Shtyshkronja EDLOR.

të vëllimshme etj., por zor të gjendet një autor dhe një temë së cilës i është kthyer më shumë se sa i është kthyer bibliografisë për Skënderbeun. Me emrin e tij janë të lidhura studimet, monografitë, artikujt shkencorë, recensionet, kumtesat, referimet, shënimet, parathëniet e librave të përkthyer dhe librave origjinalë, shkrimet për trashëgiminë letrare kombëtare, komentet bibliografike, kontributet për historinë e bibliografisë, skenaret televizive⁴, referimet profesionale, referimet për institucione shkencore, njoftimet kulturore e shkencore, paralajmërimet e librave të reja, dorëshkrimet etj. Me emrin e Skënderbeut janë të lidhur artikujt hulumtues, kërkues dhe pasqyrues për bibliotekat e Shkodrës⁵, për bibliotekat vendore dhe të huaja; me emrin e Skënderbeut janë të lidhura bibliografitë me anotacionet, sintezat, saktësimet, komentet, përkthimet etj. Me emrin e këtyre bibliografive janë të lidhura aktivitetet e shumta në shënimin e 500-vjetorit të vdekjes së

⁴ *Lirinë nuk jua solla unë, por e gjeta këtu në mes tuaj* (Skënderbeu), në: Shkrime për Skënderbeun. Skenari: Jup Kastrati. Regjisor: Ilo Pando. Operator: Sokrat Musha. Prodhim i Kinostudios “Shqipëria e Re”. Tiranë, 1967. Film dokumentar, përgatitur e shfaqur me rastin e 500 - vjetorit të vdekjes së Heroit tonë Kombëtar, Gjergj Kastrioti-Skënderbeu.

⁵ *Vepra të rralla e me vlerë për Skënderbeun në Bibliotekën e Shkodrës*, “Jeta e re”, Shkodër, 29 nëntor 1967, I, 66, 4.

GJERGJ KASTRIOTI

SKENDERBEU

BIBLIOGRAFI

I

Skënderbeut në Shqipëri dhe në botë, me studimet deradiane⁶, me interesimet e tij të thelluara dhe afatgjata për letërsinë arbëreshe, me interesimet dhe hulumtimet për letërsinë e vjetër shqiptare dhe atë të iluminizmit evropian⁷ dhe me studimet e bibliografitë e botuara në gjuhë të huaja: në anglisht, frëngjisht, gjermanisht, italisht, rusisht, arabisht⁸ etj.

⁶ J. De Rada, *Skanderbeku i pafanë*. Tiranë, 1987.

⁷ *Bibliografia shkencore (e Skënderbeut)*, “Mësuesi”, Tiranë, 29 janar 1967, VII, 3 (283) 4; *Historia e Skënderbeut (e Barleçit)*, “Mësuesi”, Tiranë, 20 janar 1967, VII, 3 (282) 4; *Botime për Skënderbeun në shekullin XVII*, “Mësuesi”, Tiranë, 22 dhjetor 1967, f. 4; *Bibliografia shkencore (e Skënderbeut), (në librin) “Skënderbeu dhe epoka e tij”*. SHB “Naim Frashëri”, Tiranë, 1967, f. 100–104; *Botime për Skënderbeun në shek. XV, XVI*, “Buletini shkencor”, Shkodër, 1967, IV, 6, 71–88; *Punët e ndritshme të zotit Gjergj Skënderbeut*. Parathanie, “Buletini shkencor”, Shkodër, 1967, IV, 97–101 (Për Dhimitër Frangun); *Julius Pisko, Skënderbeu*. Parathanie, “Buletini shkencor”, Shkodër, 1967, IV, 6, 147–148 etj.

⁸ *Problèmes de la Bibliographie rétrospective de Skanderbeg Résumé*. Tirana, 1968. 8 p. Université d’Etat de Tirana. Deuxième Conférence d’Etudes Albanologiques. 12-17 janvier 1968; *Skanderbeg en la literature Europea de la primea mitad del XVII siglo*, “Albania Nueva”, Tirana, 1978, nr. 1, 22-23.; *Skanderbeg in der Europaischen Literatur der Ersten Halfte des 17. Jahrhunderts*, “Neues Albanien”, Tirana, 1978, 1, 22-23.; *Skanderbeg dans la littérature européenne de la première moitié du*

Me emrin e Skendërbeut, veç vëllimit të parë të botuar, lidhen edhe shënimet bibliografike në dorëshkrim, me interes të jashtëzakonshëm për studiuesit e ardhshëm të kësaj teme dhe të heroit kombëtar.

Dorëshkrimi i një vëllimi të dytë dhe të tretë

Pra, profesor Jup Kastrati ka botuar jo vetëm vëllimin e parë të bibliografisë së Skënderbeut⁹. Dorëshkrimet e tij flasin edhe për një punë dhe bazë shumë të vëllimshme të kësaj bibliografie. Le të shënojmë këtu një “Listë të bibliografisë që duhet të shikohet” me 66 njësi, adresa e 28 bibliotekave të huaja që kanë ofruar literaturë mbi Skënderbeun, listën e 44 zërave bibliografikë të veprave për Skënderbeun, literaturën e huaj me biografi mbi Skënderbeun, një material të vitit 1967 me shënime

VII - e siècle, “L’Albanie Nouvell”, Tirana, 1978, 1, f. 22–23; *Skanderbeg in European Literatura during the first half of the 17th century*, “New Albania”, Tirana, 1978, 1, 22; *Skanderbeg nella letteratura europea della prima metà del XVII secolo*, “La Nuova Albania”, Tirana, 1978, 1, 22; *Skanderbeg v evropejskoj literature pervoj polovini 17 veka*, “Novaja Albanija”, Tirana, 1978, 1, 22; *Skënderbeu në letërsinë evropiane të gjysmës së parë të shekullit XVII*, “Flaka e vëllazërimit”, Shkup, 23 prill 1978, f. 10–11 etj.

⁹ *Gjergj Kastrioti Skënderbeu. Bibliografi (1454 - 1835)*. Vëllimi I. Tiranë, 1997 (Bashkautor)

të rëndësishme mbi bibliografinë skënderbegiane në Jugosllavi, një listë e zgjeruar me porosi për 26 zëra për bibliotekën e Oksfordit, një dosje shumë të pasur me porosi për vëllimin e dytë të veprës “Bibliografia e Skënderbeut” që kap 148 zëra, kryesisht të gjithë në gjuhë të huaj, një dosje me zëra të mbledhur në bibliotekat e Vilnosit dhe dy të tjera në bibliotekën e Oksfordit etj.

Ndër studimet shumë të rëndësishme për bibliografinë skënderbegiane, vend të rëndësishëm zë studimi “Burime të vjetra letrare dhe historike për Skënderbeun”¹⁰. I pajisur me burime dhe të dhëna të hollësishme, për vepra të caktuara historike kushtuar Skënderbeut dhe duke përdor metodën kronologjike të prezentimit të temës, profesor Jup Kastrati citon, përflet, shpjegon, krahason, vlerëson dhe komenton vepra, personalitete me rëndësi për historinë dhe kulturën evropiane, të cilët, në një mënyrë ose në një tjetër, i kanë ngritur përmendore heroit tonë të lavdishëm kombëtar.

Bibliografitë e profesor Jup Kastratit janë të llojeve, formave, motiveve, formateve, hulumtimeve dhe kohëve të ndryshme. Ato janë shkruar në kohë

¹⁰ *Burime të vjetra letrare dhe historike për Skënderbeun* (në revistën) “Shkolla fillore”, Tiranë, 1968, nr. 3, f. 122-134. Manual i botuar nga Ministria e Arsimit dhe e Kulturës. Drejtorja e Studimeve dhe e Botimeve Shkollore.

të ndryshme, me kërkesa të ndryshme, për botime të ndryshme dhe për arsye e me përkushtime të ndryshme, prandaj është e kuptueshme pse të kuptosh kontributin e profesor Jup Kastratit në fushën e bibliografisë dhe sidomos të bësh përpjekje t'i bësh vendin e merituar në fushën e historisë së studimeve bibliografike në shkallë kombëtare dhe ndërkombëtare, do të thotë të njohësh veprën e tij të plotë të kësaj fushe, të botuar dhe në dorëshkrim. Por, megjithatë, është një vepër që shënon majat e studimeve të tij bibliografike në të gjitha aspektet dhe për të gjitha kohët, e kjo është “Bibliografia për Skënderbeun”.

Përmasa shkencore e *Bibliografisë së Skënderbeut*

“Bibliografia për Skënderbeun” është vepër rrënjësisht shkencore dhe historike që dëshmon më së miri për përmasat e angazhimit të tij në fushën e hulumtimeve arkivore e bibliotekare, bibliofilike e profesionale. Ajo dëshmon për një kohë dhe për një shoqëri, për një gjendje profesionale të shkollës kombëtare dhe për mundësitë e angazhimit të individëve në fushën e kërkimeve shkencore. Puna në këtë vepër dëshmon për rëniet dhe ngritjet e shoqërisë dhe shkollës kombëtare, për fatin e veprës dhe fatin e individit gjatë zhvillimit të shkollës shkencore të kësaj kohe, për ndërlihdjet jetësore madje deri në intimitet ndërmjet individit dhe veprës që e krijon,

që përtej një historie të zakonshme të këtij gjysmë shekulli, është një univers më vete.

Si nisi përgatitja e *Bibliografisë së Skënderbeut*

Historinë e përgatitjes së këtij libri, besoj më së miri e shpjegon vet profesor Jup Kastrati në një artikull në dorëshkrim të shkruar më 17 janar 1967, përmes të cilit ishte përgatitur të lajmëronte botimin e veprës madhore për Skënderbeun. I prirur dhe plot vullnet për të paralajmëruar veprat e këtij formati, një si *lajmës i librit në jetën tonë shkencore të asaj kohe*, një veçori kjo të cilën, zor të gjendet studiues që do ta meritonte këtë gradë. Profesor Jup Kastrati fillimisht shënonte një element të rëndësishëm të mënyrës së organizimit të hulumtuesve dhe përkushtimit profesional, individual, institucional, shtetëror, dhe, më në fund, kolektiv të popullit shqiptar për të shënuar, në mënyrë sa më madhështore, përvjetorin e vdekjes së njërit prej heronjve më të mëdhenj që ka pasur populli shqiptar - Skënderbeut. Profesor Jup Kastrati, në artikullin e tij paralajmëruar, njofton lexuesit se organizimi për përgatitjen e këtij libri ishte bërë së paku në tri drejtime: “Në janar të vitit 1966 Ministria e Kulturës aprovoi grupin e punës përba nga bibliografë të Bibliotekës Kombëtare dhe nga punonjës shkencorë të jashtëm, si edhe kolegji i redaksisë së botimit në fjalë. Gjatë muajve janar - shkurt u banë mbledhje të

përbashkëta të autorëve dhe të redaksisë për të përcaktue kriteret e përpilimit të kësaj bibliografie. Në prill filloi vjelja e lëndës përkatëse, e cila vazhdoi deri në dhjetor”¹¹. Në vazhdim, profesor Kastrati njofton për së paku tri rrugë që u ndoqën për përpilimin e kësaj bibliografie: “Së pari u bë spolio e gjithë skedarëve të fondit të pasun albanologjik dhe ballkanologjik të Bibliotekës Kombëtare në lidhje me veprat që flasin mbi Skendërbeun. Kështu u kaluen nëpër duer skedari sistematik, alfabetik, topografik, i antikuarit dhe i librit shqip”. (...) Së dyti, nga shtatëdhjetë bibliografitë e botueme mbi popullin, gjuhën dhe vendin tonë, hartue nga shqiptarët dhe të huejët, u nxoren njoftime të tjera në lidhje me botimet rreth Skendërbeut. (...) Së treti, u morën njoftime nga bota e jashtme”¹². Nëse angazhimi i parë, bëri të mundur krijimin e një pasqyre të pasur për bibliografinë e Skënderbeut, brenda bibliotekave institucionale të Shqipërisë, drejtimi i dytë i angazhimit të tyre ishte më i gjerë: ai bëri të mundur mbledhjen e veprave popullore dhe shkencore në mesin e qytetarëve, shterimin e bibliografisë së shtypit ditor dhe të përkohshëm që gjendej në arkivat private dhe shtetërore, ndërsa angazhimi i tretë zgjeroi horizontin e kërkimeve të

¹¹ Profesor Jup Kastrati, *Bibliografia e Skendërbeut*, artikull në dorëshkrim i datës 17 janar 1967, f. 1. Teksti i cituar është bërë nga origjinali në gegërishten letrare.

¹² Po aty, f. 2, 3.

autorëve të bibliografisë, duke e zgjeruar atë edhe jashtë shtetit, respektivisht duke bërë të mundur kërkimin e saj në bibliotekat më të largëta të botës: në Athinë, Beograd, Berlin, Budapest, Londër, Bukuresht, Badia Greca di Grottaferrata, Lisbonë, Madrid, Moskë, Milano, Napoli, Oslo, Paris, Pragë, Romë, Stokholm, Varshavë, Venedik, Vjenë etj., për të cilat kishin sinjale sadopak të vogla për ekzistimin e veprave të caktuara për Skënderbeun.

Tryeza e lëndës së vëllimit të parë

Pasqyra e përmbajtjes së veprës është kjo: *Parathënie (9-12)*, *Hyrje(13-28)*, *Avant-propos (29-32)*, *Introduction (33-50)*. I. *Vepra të botuara (51-346)*, *Vepra të pabotuara (347-358)*, *Vepra të dyshimta (359-380)*. *Treguesit (Index): I. Autorët dhe veprat (381-410)*, *Veprat artistike (411-414)*, III. *Qytetet e botimeve, botuesit dhe pronarët e shtypshkronjave (415-434)*; IV: *Autorët dhe veprat e cituara (435-444)*, V. *Bibliotekat (445-448)*; *Shkurtime (449-452)*, *Ilustrimet (453-457)*, *Pasqyra e lëndës (457)*.

Parathënia

Autorë të *Parathënies* së këtij vëllimi, Dhimitër S. Shuteriqi dhe Mahir Domi, kanë theksuar rëndësinë e punës në përgatitjen e këtij vëllimi, vlerat shkencore shumëdimensionale të studimeve të botu-

ara për Skënderbeun, problemet që kanë dalë në kërkimin dhe sintezën a atyre njësisive, që shquhen për rëndësinë e madhe historike, jo vetëm për Skënderbeun, por edhe për epokën e tij dhe përgjithësisht historinë e popullit shqiptar. Siç mund të shihet edhe prej titullit të vëllimit, koha e përcaktimit të kufijve historikë të vëllimit të parë, lidhet me periudhën e Skënderbeut në shekullin XV dhe përfundon me vitin 1836, kur botohet vepra e parë shqip për Skënderbeun nga De Rada¹³.

Ndonëse figura e Skënderbeut ka gjëlluar gjatë pesë shekujve brenda dhe jashtë historisë shqiptare, personaliteti i tij brenda letërsisë shqiptare do të bëhet i përhershëm me vlera nacionale, kulturore dhe universale vetëm në kohën e lëvizjes së madhe kombëtare: gjuhësore, kulturore, letrare, ekonomike, ushtarake dhe nacionale të kohës së re: në Rilindjen Kombëtare Shqiptare.

“Kjo është një bibliografi shkencore, - shkruajnë autorët e parathënies, - në përmbajtjen e saj dhe në kriteret e ndërtimit dhe të përpilimit, me kompetencën e nivelin e kërkuar, është një bibliografi e arsyetuar, kritike, sa edhe informative”.¹⁴

¹³ Po aty, f. 9.

¹⁴ Po aty. f. 10.

Hyrja e Aleks Budes

Autor i *Hyrjes* së vënë në krye të librit, në gjuhën shqipe dhe gjuhën frënge, është historiani dhe drejtuesi i njohur i studimeve historike në gjysmën e dytë të shekullit XX, Aleks Buda.

Njohës i mirë i kësaj periudhe dhe përgjithësisht i studimeve skënderbegiane, profesor Aleks Buda shkruan për arsyet e një ndërmarrjeje të tillë madhore në studimet skënderbegiane, për studimet e epokës së Skënderbeut sot, për aspektet metodike të përgatitjes së kësaj bibliografie, për kufinjtë e zgjeruar të epokës dhe hapësirës skënderbegiane, që do të kapë kjo bibliografi, duke u shtrirë, jo vetëm në personalitetin e tij, por edhe në ngjarjet historike në Shqipëri dhe brenda Perandorisë Osmane në përgjithësi etj. Profesor Buda, duke vlerësuar punën e bërë deri më tash në bibliografitë për Skënderbeun dhe epokën e tij, përmend me respekt bibliografët: F. Pali, Noli, Ashkomi, Popov, Jaka, Shuteriqi etj., si dhe bibliografin e njohur të përmasave ndërkombëtare Gëllner. Por, njëkohësisht, shpreh rëndësinë që ka kjo vepër me dallimet e saj, të cilat, më shumë dhe në mënyrë më të plotë, pasqyrojnë jetën, bëmat dhe epokën e Skënderbeut.

Profesor Aleks Buda nënvizon, në mënyrë të veçantë, ndikimin e madh që ka pasur vepra e Marlin Barletit në Evropën perëndimore, qoftë si vepër e përkthyer, qoftë si vepër e përshtatur, qoftë

si vepër e ritreguar, pa lënë mënjatë edhe vendin e veprave të tjera të autorëve shqiptarë dhe të huaj.

Për Skënderbeun dhe bëmat e tij kanë shkruar shkrimtarët shqiptarë, si, Marin Beçikemi¹⁵, me të cilin për herë të parë përmendet emri i Skënderbeut në literaturën shqiptare, por nuk do të bëhet i popullarizuar, ashtu si do të bëhet i përbotshëm me Marin Barletin, vepra¹⁶ e të cilit është botuar së paku 16 herë, vetëm deri më 1936, kur mbyllet vëllimi i parë i kësaj serie: latinisht, gjermanisht, italisht, portugalisht, polonisht, spanisht etj., Dhimitër Frangu, vepra¹⁷ e të cilit, ndonëse jo në nivelin vëllimor dhe në kontekst të ndikimit historik e kulturor në botën

¹⁵ Marinus *Becichemus*, në Opera. Brixiae, Angelus Britanicus, 1503 - 1504.

¹⁶ Marinus Barletius "Historia /de Vita et /Scanderbegi/ Epirotarum Prin/cipis/ Cum Privilegio. (Historia për jetën dhe bëmat e Skënderbeut, princit të epirotëve), 1508 - 1510.

¹⁷ Demetrio Franco, Commenta/rio de la cose de/ Tvrcchi, et del S. Geor/gio Scanderbeg, / principe di / Epyrro./ Con la sva vita, et /le uittorie per lui fatte con l'aiuto de/ l'altissimo Dio, et le inestima/bili forze, et virtu di/quello, degne/ di memo/ria. MDXXXIX. (Komentar për punët e turqve dhe të z. Gjergj Skënderbeu, princ i Epirit. Përmban jetën e tij dhe fitoret që ai ka korrur me ndihmën e shumë të lartit zot dhe me fuqitë e trimëritë e pakufishme të tij, të denja për t'u përmendur.

skënderbegiane, në literaturën shqiptare shquhet për nivelin brilant të polemikës shqiptare.

“Tema e Skënderbeut përbën një nga ato tema madhore, kurdoherë aktuale, që duke shkuar përtej interesit thjesht shkencor e duke qëndruar në nivelin më të lartë të interesit që i kushtoi letërsia botërore, për nga pesha dhe rëndësia zë gjithmonë një vend të veçantë në historinë e luftërave çlirimtare të popujve, përfundon Aleks Buda.

Shekulli i Skënderbeut

Bibliografia e Kasem Biçokut dhe profesor Jup Kastrati për Skënderbeun dhe epokën e tij hapet me një shënim nga viti 1454, domethënë nga periudh kur heroi ynë ishte gjallë dhe në majë të fitoreve të tij kundër Perandorisë Osmane. Por emri i Skënderbeut shfaqet në këtë bibliografi vetëm në njësinë e tretë të nxjerrë nga letrat e Papa Piut II për Kuvendin e Mantovës¹⁸. Në këtë vëllim, shekullit XV, i takojnë 11 njësi, me shënime informative, me shënim të shkurtuar të përmbajtjes në gjuhën shqipe dhe përkrah saj, në anën e djathtë të faqes në gjuhën

¹⁸ Piccolomini Aeneas Sylvius 1473 / Pii Secvndi Pont. Max. Epistolae. De/Conventu Mantovano. “Lufta e shqiptarëve gjatë shekullit XV, Skënderbeu, mundësia e zbarkimit në Vlorë të trupave të koalicionit evropian etj”. (Lerat I, VIII, XLIII, XLVI, XLVIII). (K. Biçoku - J. Kastrati, *Gjergj Kastrioti Skënderbeu*, Bibliografi I, f. 54)

frënge, me të dhëna për formatin e librit, me faqet ku gjendet teksti, me gravurat që i shoqërojnë të dhënat, me burimet shtesë etj.

Vepra monumentale e Barletit, vepër e të gjithë shekujve

Ndonëse shekulli i XVI hapet me një vepër të F. Philelphus (1502), kryet e vendit e zë vepra e Beçikemit (1503-1504) ku gjejmë veprën monumentale skënderbegiane të të gjitha kohëve “Historia për jetën dhe bëmat e Skënderbeut, princit të epirotëve” të Marin Barletit.

Prej bibliografisë për Skënderbeun mësojmë se, gjatë shekullit XVI, janë botuar e ribotuar 91 vepra, tekste, kronika, vepra letrare e artistike, poezi, proza, drama, gravura etj. Vepra e Barletit për Skënderbeun me botimet, ribotimet, përkthimet, përshtatjet, interpretimet, përjeton një lulëzim të plotë. Ajo botohet në gjuhë të mëdha botërore të kohës, në vende të shumta, bëhet objekt i leximit iluminist, letrar, historik, ushtarak dhe politik. Për Skënderbeun shkruajnë kronistët e kohës, priftërinjtë, kancelarët fetarë, politikë e ushtarakë, krijuesit e artit dhe të shkencës etj. Mendimet për të gjenden në vepra të veçanta, në vepra të përgjithshme, në veprat e kronistëve të rastit, në dorëshkrimet e personaliteteve të kohës dhe në veprat e dijetarëve të universit mendor. Për jetën dhe veprën e Skënderbeut shkru-

hen tri veprat më të rëndësishme dhe më me ndikim ndërkombëtar, sigurisht deri në shekullin XX, kur shkruhet vepra shkencore e Nolit: Vepra e Beçikemit, vepra e Barletit dhe vepra e Frang Bardhit.

Për jetën dhe veprën e tij gjatë shekullit XVI mund të gjenden të dhëna edhe në veprat e Erazmo Roterdamit, Leonik Halkokondilit, Martin Kromerit, Françesko Sansovinos, Paulo Iovios, M. Bielskit, Filiarchit, Lavardinit, G. Rovolios, A. Thevetit, F. Belleforestit, Alebinusit, S. Ammiratos etj.

Zgjerimi i gjinive dhe llojeve latrare për jetën dhe veprën e Skënderbeut

Sipas bibliografisë për Skënderbeun shekulli XVII vazhdon të pasurohet me njësi të reja më shumë se ç'kishim në shekullin XVI. Gjatë shekullit të XVII janë botuar, janë ribotuar dhe janë shkruar 98 vepra arti, shkence e kulture. Kjo do të thotë se personaliteti i tij, ndonëse 150 vjet pas vdekjes, vazhdon të pasurohet me vepra të reja, të vlerësohet e të nderohet me përkushtimin që nderohen zakonisht shpëtimtarët kombëtarë, shoqërorë, fetarë e kulturorë.

Përveç atyre që vazhdojnë të shkruajnë nga shekulli XVI, ose vepra e të cilëve vazhdon të botohet e ribotohet edhe në shekullin XVII, për jetën, bëmat dhe historinë e tij shkruajnë, komentojnë, botojnë dokumente, kronika, poezi, proza,

drama, punojnë piktura, gravura etj., krijues si: D. Kustos, M. Orbini, Schrenck, L. Tubero, Th. Funccius, J. Palerne, D. Franko, P. Morosini, M. Baudier, Ducas, G. Dondinus, G. Sagredo, Verus, Guillet, Formanti, P. Bogdanus, Vanel, Meneses, Raynaldus, P. Ritter etj. Ndër to do të veçonim veprën e autorit shqiptar Frangu i Bardhë, i njohur ndër botime si Franciscus Blancus, “Gjergj Kastrioti, epirotas, i quajtur zakonisht Skënderbe, princi trim mbi trimat dhe i pathyeshëm i epirotëve u kthehet bashkatdhetarëve dhe atdheut të tij prej Frang Bardhit, nxënës i kolegjit të Propagandës Fides, peshkop i Sapës dhe i Sardës si dhe administrator i pultasve dhe i popullsive të tjera të Shqipërisë. Me bujarinë e shumë të kthjelltit dhe shumë të lartit senatit të Venedikut”¹⁹.

Autorët e këtyre veprave në gjuhën shqipe dhe autorët e huaj, të cilat veprat e tyre i kanë shkruar në gjuhën frënge, sjellin përfundimet, sipas së cilave: Në këtë vepër F. Bardhi mbron origjinën shqiptare të Skënderbeut kundër përpjekjeve të J. Marnaviçit për ta nxjerrë Skënderbeun me origjinë sllave.

E botuar në Venedik për të kundërshtuar pikëpamjet e shprehura në një vepër të botuar nga Vatikani në v. 1632, vepra e F. Bardhit është një

¹⁹ K. Biçoku - J. Kastrati, *Gjergj Kastrioti Skënderbeu*, Bibliografi I, f. 176.

dëshmi e fuqishme e frymës së lartë atdhetare të autorit të saj.”²⁰

E kësaj natyre dhe një sprovë të veçantë në krijimtarinë letrare për Skënderbeun është edhe vepra e autores Luis de Meneses²¹, *Shembull viry-tesh morale në jetën e Gjergj Kastriotit, të quajtur Skënderbe, princ i epirotëve dhe shqiptarëve. Kushtuar së ndriturës rini portugeze, hartuar nga z. Luis de Manzes, kont i Ericeirit, i këshillit të shtetit të madhërisë së tij, komandant i përgjithshëm i artilerisë së ushtrisë dhe i provincës Alentejo, dhe guvernator i armëve të provincës Traslomonte*”, për të cilën autorët kanë bërë këtë shënim: *Vepër historike për Skënderbeun. Përgatitja për botim e saj nxiti shumë poetë të gadishullit Iberik të shkruanin e të botonin në të poezi për heroin shqiptar, të cilat çuditërisht kanë mbetur të panjohura. Asnjë vepër tjetër për Skënderbeun nuk është shoqëruar me një krijimtari poetike kaq të madhe.*

Poezitë janë shkruar portugalisht dhe një pjesë spanjisht”.²²

²⁰ Po aty, f. 176.

²¹ Exemplar / de virtudes / en la vida de / Jorge Castrioto, / Llamado Scanderbeg, / Principe de los Epirotas, y Albaneses/ Offrecido a la Llustre / Juventud Portuguesa, / ... f. (216-217)

²² Po aty, f. 218.

Bibliografia e Skënderbeut deri në prag të Rilindjes Kombëtare Shqiptare

Prej bibliografisë për Skënderbeun mësojmë se gjatë shekullit XVIII janë botuar 109 njësi. Kjo do të thotë se, gjatë shekullit XVIII, janë botuar njësi bibliografike më shumë se gjatë shekullit XVII dhe gjatë shekullit XVI. E kjo do të thotë se, gjatë shekullit XVIII, Skënderbeu vazhdon të mbetet objekt kërkimi, studimi e vlerësimi. Gjatë kësaj kohe, kur lulëzon romantizmi evropian, luftërat e tij, kujtimi për të dhe bëmat e tij të tjera bëhen frymëzim krijues e artistik i letërsisë shqiptare, evropiane e më gjerë. Përveç botimit të dokumenteve, kronikave, letrave, poezive, poemave, prozave, dramave e tragjedive, romaneve, gjatë këtij shekulli, Skënderbeu bëhet edhe objekt i kompozimit.

Kështu, për Skënderbeun dhe kohën e tij do të shkruajnë, do të botojnë ose do të ribotojnë veprat e tyre: *Skënderbeu i madh*, novelë nga zonjusha dë la Rosh-Gilem, *Fatbardhësia publike e Saramatisë e shembëlluar te princi i Shqipërisë, Skënderbeu...* Dramë për Skënderbeun me tri akte; *Skënderbeu*, dramë për muzikë... (Dramë për Skënderbeun në tri akte. U hartua si libret për operën e A. Vivaldit. A. Salvi); *Fitorja në ikje, apo Kastrioti që prej turqve kthehet në lavdi në atdheun dhe në mbretërinë e vet*. Dramë); *Skënderbeu*. Poemë e Johan dë Bysier SJ; *Bëmat historike të princit Skënderbe*, ngadhnjyes mbi Muratin, perandorin e turqve. Vepër komike e

zotit Antonio Zaniboni; *Skënderbeu ose aventurat e princit të Shqipërisë* (Roman historik për Skënderbeun në dy vëllime); *Skënderbeu. Tragjedi e shfaqur për herë të parë nga Akademia Mbretërore e Muzikës...*; *Heroi i krishterë*. Tragjedi prej z. Lilo (Tragjedi në vargje për Skënderbeun); *Skënderbeu*. Tragjedi, kompozuar nga z. Rebel (Partiturë e plotë për kanto dhe orkestër.); *Skënderbeu ose dashuri dhe liri*. Tragjedi e shkruar nga Tomas Uinkop; *Sprovë për virtutin heroik*. (Një vepër në të cilën Temple e rendit Skënderbeun ndër shtatë komandantët më të mëdhenj të botës. *Jeta e heroit me të vërtetë të madh dhe mbretit të Epirit, Gjergj Kastriotit...* që është një shkurtoare e veprës së Barleci; Poema me njëmbëdhjetë këngë për Skënderbeun, me titull *Luftrat greke në portën osmane të kreshnikut Gjergj Kastrioti, princ i Shqipërisë, i quajtur Skënderbe*; *Historia e Kastriotit të madh të Shqipërisë* dhe një varg veprash të tjera të autorit Stefano Zanoçiçit (Stefano Zannowich)

Siç mund të shihet prej veprave me komente, shënime dhe të dhëna të tjera, pjesa më e madhe tyre janë drama, tragjedi dhe vepra artistike të kësaj natyre, por nuk mungojnë veprat e mëdha për historinë e Perandorisë Osmane, pjesë e të cilës ishin luftërat e tij, historitë e mbretërve, qyteteve, krahinave, popujve e qytetërimeve ballkanike, evropiane e aziatike, historia e të cilave reflekton bëmat e Skënderbeut dhe të ushtrisë së tij.

Gjatë shekullti vijues XVIII për Skënderbeun janë shënuar 36 njësi bibliografike me të dhëna teknike për librat, me përmbajtje të shkurtër për temën, ngjarjen, gjininë, llojin, vendin e botimit, formatin, botuesin etj.

Për jetën dhe bëmat e tij kanë shkruar autorët që kanë botuar vepra me përmbajtje dokumentare, historike, gjeografike, letrare, muzikore dhe madje gjuhësore. Prandaj autorë të veprave që shënohen në bibliografinë për Skënderbeun janë Pukvili, Malte-Brun, poeti i romantizmit anglez Bajroni, Bekerri, albanologu dhe udhëpërshkruesi anglez Viliam Martin – Liku, Baila, poeti Krug, prozatori grek Barro, italianii Xhuzepe Krispi, njëri prej historianëve më të mëdhenj të të gjitha kohëve Joseph von Hammer, në përmendoren e tij shkencore *Historia e Perandorisë Osmane*, romancieri Hildebrandt, filozofi Jovan S. Popoviç, udhëpërshkruesi i dëgjuar Çelebiu etj.

Siç u tha në fillim, vëllimi i parë i Bibliografisë së Skënderbeut ishte planifikuar të mbyllet me vitin 1835, ndërsa në vitin 1836 botohet vepra e parë e letërsisë së romantizimit shqiptar, e cila njëkohësisht merr temën nga historia e Skënderbeut. Mirëpo në esencë vepra mbyllet me vitin 1821.

Veprat në dorëshkrim dhe veprat e dyshuara

Në një kapitull më vete janë përfshirë nëntë njësi bibliografike të veprave të pabotuara, në mesin e të cilave është edhe një përkthim i Barletit në katalonisht, një poemë italisht e Boloniusit, një tragjedi e Arkanxhelos, opera tashmë e njohur e Antonio Vivaldit, një poemë në rumanisht e D. Frankos, një histori në islandisht e F. Gisslasson-it etj.

Gjithashtu, në një kapitull më vete janë përfshirë, siç shkruajnë autorët “Vepra të dyshimta”, në të cilën dyshohet për një botim më të hershëm të veprës së Barletit për Skënderbeun (1501) dhe një botim në polonisht të saj më 1587, por edhe në gjermanisht. Në vargun e botimeve të dyshimta radhiten tridhjetë e shtatë njësi bibliografike: kronika, përkthime, histori, poezi, prozë, drama, vepra muzikore etj.

Shembulli i përgatitjes teknike

Treguesi i veprës ndahet në disa fusha. Ai tregon për autorët dhe veprat e shumta të tyre për Skënderbeun ose për kohën e tij. Treguesi i autorëve dhe i veprave pasqyron më së miri numrin e madh të botimeve dhe të përkthimeve të Barletit nga I. de Bvssieres, A. Cacich, Des Champs, G. Faerni, D. Franco, L. Groto, La Mothe, G. La Roche, J. Lavar-

din, A. Posenti, N. Reusnerus, G. G. Ricci, F. Sansovino, M. Sarrochi, J. Szommer, S. Zannowich etj.

Vlerësimet

Bibliografia e Skënderbeut “është kjo një vepër e hartuar sipas kriterëve të bibliografisë shkencore, fryt i një pune të gjatë dhe këmbëngulëse – shkruan prof. dr. Ymer Jaka në një vlerësim të gjerë për këtë vepër. - Për veprat e këtij lloji është vështirë të pohohet se janë shteruese, sepse gjithnjë është e mundshme të gjenden botime të panjohura, mirëpo gjithsesi mund të pohohet se ajo e ka regjistruar tërë fondin e veprave të njohura deri tani për Skënderbeun. Kjo bibliografi, patjetër do t’ua lehtësojë dukshëm punën studiuesve të epokës dhe të personalitetit të Gjergj Kastriotit, fushë në të cilën, me gjithë studimet e shumta dhe të rëndësishme që janë bërë deri tani, ka edhe shumë punë për t’u bërë”²³.

“Ky projekt bibliografik, - shkruan Profesor Isak Shema, - si i tillë, është edhe një moment i madh kulturor që i kushtohet Gjergj Kastriotit – Skënde-

²³ Kasem Biçoku & Jup Kastrati, *Gjergj Kastrioti Skënderbeu. Bibliografi, 1454 - 1835, I*, Tiranë, Biblioteka Kombëtare, 1997, f. 460 në “Gjurmime albanologjike – seria e shkencave historike”, nr. 30/2000, Instituti Albanologjik, Prishtinë, 2003, f. 274.

rbeut, por edhe historisë dhe kulturës kombëtare shqiptare”²⁴.

Treguesi i veprave artistike tregon për numrin e madh të autorëve që kanë shkruar, përkthyer, botuar, e ribotuar poezi, proza, drama, vepra muzikore dhe gravura.

Në prag të daljes nga shtypi (në të vërtetë doli disa dekada më vonë se sa ishte planifikuar) vëllimi i parë i *Bibliografisë së Skënderbeut* patë bërë jehonë në rrethet kulturore dhe shkencore. “Biblioteka Kombëtare (Tiranë) ka marrë për detyrë të botojë “Bibliografinë e heroit tonë të Mesjetës, Skënderbeut, bibliografi e hartuar nga prof. dr. Jup Kastrati dhe dr. Kasem Biçoku. Kjo është një vepër e karakterit shkencor e shumë e rëndësishme për llojin e saj dhe për kulturën tonë kombëtare. (...) Kjo bibliografi përfshin 1000 tituj të veprave të autorëve shqiptarë e të huaj, bashkëkohës të heroit dhe të mëvonshëm.

Artikujt që u janë kushtuar tërësisht ose kryesisht ngjarjeve të shekullit XV, emrat e autorëve dhe të dhënat e tjera për çdo botim janë shoqëruar me anotime. Një vepër e tillë botohet njëherë në njëqind

²⁴ *Procedime letrare*, “Rilindja”, Prishtinë, 1996, f. 175.

vjet. Ekziston një botim i tillë i vitit 1881 me shumë pak autorë dhe tituj mbi Skënderbeun”²⁵.

Botimi i kësaj vepre, ndonëse i vonuar për misionin fillestar që kishte, zgjoi një interesim të dukshëm te lexuesit dhe kërkuesit shkencorë. N. Lazari, me rastin e daljes së veprës nga shtypi, veç të tjerave, shkruante: “Pas 115 vjetësh, një bibliografi e re për Heroin tonë Kombëtar, Gjergj Kastrioti – Skënderbeu. E para, e botuar më 1881, ishte vepër me tituj dhe dokumente. Gjatë më shumë se një shekulli, kanë dalë në dritë plot vepra e dokumente të reja, të autorëve shqiptarë e të huaj, kushtuar asaj epoke të lavdishme dhe heroit të saj legjendar, të cilat bënin të domosdoshëm botimin e një bibliografie të re për Skënderbeun”²⁶.

²⁵ Edlira M. “Bibliografi e plotë e Skënderbeut”, gaz. “Tribuna”, nr. 214 (244), f. 13, Tiranë, 10 maj 1996.

²⁶ N. Lazari, “Bibliografi për Skënderbeun”. Gazeta “Albania”, Viti II, nr. 4 (138), f. 6, Tiranë, 20 shkurt 1996.

SHTOJCË

MBI AUTORËSINË E BIBLIOGRAFISË SË SKËNDERBEUT

Në Arkivin e profesor Jup Kastratit, krahas materialeve të tjera nga fusha e bibliografisë, kam pasur nderin të mund të fotokopjoj edhe materiale të tjera që lidheshin me probleme të natyrës së komunikimit me individin dhe institucione shkencore gjatë kohës, që profesor Jup Kastrati merrej me projekte të ndërliqshme shkencore, siç ishte “Bibliografia e Skënderbeut”. Për kohën që u përgatit, përtej karakterit shkencor, kjo vepër kishte dhe karakter politik dhe kombëtar. Mes dokumenteve të karakterit kërkimor dhe shkencor, me lejen e profesor Jup Kastratit, kam mundur të fotokopjoj dy materiale të së njëjtës kohë (të cilat fillimisht mendoja se janë versione të njëra-tjetrës, pavarësisht nga numri i madh i faqeve), ndërsa më vonë kam kuptuar se, në të vërtetë, ato tekste plotësojnë njëra-tjetrën. Dorëshkrimi i parë mban titullin “Informacion mbi punën që kam bërë për hartimin e “Bibliografisë së Skënderbeut” dhe ka 12 faqe, pa datë dhe vit, ndërsa dorëshkrimi tjetër mban titullin “Relacion mbi punën që kam bërë për hartimin e

veprës “Bibliografi e Skënderbeut” dhe ka 32 faqe. Në fund të dorëshkrimit të dytë është shënimi Shkodër, 10 gusht 1974. Në të dy dorëshkrimet, faqet kanë nga 36-37 rreshta makine dhe duket qartë se teksti i parë është dërguar për individë dhe institucione të caktuara, ndërsa teksti i dytë, ndonëse shumë më i gjerë, nuk ka ndonjë ndryshim esencial të përmbajtjes. Ky tekst plotëson dhe përplotëson të parin, përveçse me të dhëna të reja brenda tekstit, dhe me anekse të shumta që shoqërojnë dorëshkrimin prej 32 faqesh, të cilat gjenden në fondin e personal të Arkivit të profesor Jup Kastratit dhe në Fondin e Albanologjisë në Bibliotekën Kombëtare në Tiranë.

Rëndësia e këtyre dorëshkrimeve qëndron në faktin se ato hedhin dritë në disa fakte shumë të diskutueshme, siç është autorësia e veprës, autorësia e parathënies, gjendja e kërkimeve dhe e rezultateve të vëllimit të dytë dhe të tretë, historia e “botimit” të saj të parë etj. Pa dashur që të merrem me komentimin e një mendimi, shpesh më shumë të përfolur sesa të shkruar, me rastin e botimit të vëllimit të parë më 1997 dhe duke dashur që sado pak lexuesi të ketë një ide për historikun e plotë të fillimit dhe përgatitjes së veprës, këtu po sjellim (me lejen e profesorit të nderuar) dorëshkrimin e parë dhe të dytë, që më shumë se një dëshmi, është një shembull për jetën shkencore të një studiuesi dhe të institucioneve tona, se si duhet të sillemi dhe ta përcjellim zhvillimin shkencor ndër ne.

VERSIONI I PARÈ

Profesor JUP KASTRATI: Informacion mbi punën që kam bërë për hartimin e “Bibliografisë së Skënderbeut”

Më 28 janar 1966, Ministri i Kulturës Fadil Paçrami ka komunikuar vendimin e dikasterit për hartimin e veprës “Bibliografia e Skënderbeut”, si një aksion me rëndësi kombëtare, politike dhe shkencore. Po atë ditë, ka komunikuar Grupin e punës që do të përpilonte librin, të përbërë nga Zef Prela, Jup Kastrati, Kasem Biçoku, si dhe Komisionin drejtues, udhëzues, redaktues dhe kontrollues, të përbërë nga prof. Aleks Buda (kryetar), prof. Dhimitër S. Shuteriqi, prof. Mahir Domi dhe Marika Vogli. Vepra do të ishte botim i Bibliotekës Kombëtare. Më 19 prill 1966, zv. Ministri i Kulturës, Ali Abdiho-xha, në prani të shoqes Marika Vogli, më ka komunikuar në zyrën e vet vendimin e dikasterit për të punuar në Bibliotekën Kombëtare për hartimin e

INFORMACION MBI PUNËN QË KAM BËRË
PËR HARTIMIN E BIBLIOGRAFISË SË SHKËNDERBEUT

Adil Paçkaj

Më 28 janar 1966, Ministri i Kulturës ka komunikuar vendimin e dikasterit për hartimin e veprës "Bibliografia e Shkënderbeut", si një aksion me rëndësi kombëtare, politike dhe shkencore. Po atë ditë, ka komunikuar Grupin e punës që do të përpilonte librin, të përbërë nga Zef Prela, Jup Kastrioti, Kasem Biçoku, si edhe Komisionin drejtues, udhëzues, redaktues dhe kontrollues, të përbërë nga prof. Aleks Buda (kryetar), prof. Dhimitër S. Shuteriqi, prof. Mahir Domi, Marika Vogli. Vepra do të ishte botim i Bibliotekës Kombëtare. Më 19 prill 1966, zv. Ministri i Kulturës, Ali Abdihojha, në pranë të shoqërisë Marike Vogli, më ka komunikuar në zyrën e vet vendimin e dikasterit për të punuar në Bibliotekën Kombëtare për hartimin e Bibliografisë së Shkënderbeut, fillimisht për pesë muaj rrjesht, nga 13 prill 1966 deri më 1 shtator 1966, i shkëputur nga procesi mësimor. Mbas kësaj

Bibliografisë së Skënderbeut, fillimisht për pesë muaj rresht, nga 18 prill 1966 deri më 1 shtator 1966, i shkëputur nga procesi mësimor. Mbase kam kryer këtë punë, më 26 nëntor 1966, Ministria e Arsimit dhe e Kulturës, me shkresën nr. 34/13, dërguar drejtorisë së Institutit Pedagogjik të Shkodrës, shkruante: “Shoku Jup Kastrati do të punojë për tre muaj e gjysëm pranë Bibliotekës Kombëtare për përgatitjen e Bibliografisë së Skënderbeut, me rastin e 500-vjetorit të vdekjes së heroit. Prandaj të zëvendësohet nga një kuadër i jashtëm me tetë orë në javë. (Nënshkruar:) Ministri d.v.

Megjithëse ka qenë hartuar një bibliografi speciale nga G. T. Petrovich (1881) për Skënderbeun, për të metat që kishte kjo, nuk mund të shërbente më si pikëmbështetje e veprës sonë dhe, prandaj, binte një punë e gjerë dhe e madhe për t’u bërë për hartimin e një bibliografie të Skënderbeut, e plotë, me kritere shkencore, që t’u përgjigjej kërkesave të shkencës sonë të re. Që në mbledhjet e para të Komisionit, u përcaktuan qartë detyrat që duheshin kryer, kriteret e punës që duheshin ndjekur e zbatuar si edhe çështjet tjera të përgjithshme dhe të veçanta, organizative, administrative, teknike, shkencore, tipografike etj. Kriteret e hartuara nga prof. Aleks Buda u bënë objekt diskutimesh të gjalla, debatesh dhe mendimesh, në mënyrë që vepra të dilte sa më mirë, sa më e plotë dhe sa më shkencore që të ishte e mundur. Këto kritere, pasi u analizuan dhe u

miratuan njëzëri në gji të komisionit, u vunë në bazën e punës sonë ditore për përpilimin e tekstit. Por kriteret, gjatë procesit të punës, pësuan edhe ndryshime, gjithmonë me vendim të komisionit. Për shkak të gjerësisë së librit, u vendos që, kontribute për hartimin e veprës në fjalë, do të ipnin, jo vetëm anëtarët e Grupit të punës, por edhe anëtarët e Komisionit drejtues si edhe persona të tjerë specialistë, historianë dhe bibliografë të Bibliotekës Kombëtare. Megjithqë Grupi i punës përbëhej prej tre vetësh, ky, në fakt, u reduktue vetëm në Jup Kastratin. Zef Prela u tërhoq që në ditën e parë, sepse kërkoi të kryej vetë Bibliografinë, pa bashkëpunim me të tjerët. Ai u largua pa dorëzuar absolutisht asgjë. Të gjitha indikacionet bibliografike, që kishte për Skënderbeun, ai o i mori me vete, o i zhduki. Grupi i punës nuk trashëgoi asgjë nga gjurmimet e tij disavjeçare si bibliograf dhe si përgjegjës i sektorit të albanologjisë të Bibliotekës Kombëtare. Kasem Biçoku, për shkak të ngarkesave të ndryshme në Institutin e Historisë, me dy vëllime dokumentare të viteve 1407 - 1443 dhe 1479 – 1506, me kumtesa në Bari të Italisë dhe në Konferencën e Dytë të Studimeve Albanologjike, si edhe me angazhime e detyrime të tjera, nuk arriti të punojë, me gjithë kërkesat e mia të herëpashershme të Komisionit, veçse në periudhën 16-26 prill 1967, nja dhjetë ditë, në kohën kur unë isha në Shkodër për provime të studentëve në Institut.

Hartimi i Bibliografisë së Skënderbeut kërkonte punë të shumfishta dhe procese të ndryshme pune. Duheshin gjetur e përcaktuar veprat që flisnin për Skënderbeun, që kishin ndonjë gjë për të ose që duheshin parë se mund të kishin. Dhe kjo ishte një punë shumë e madhe. Për këtë, duhej kaluar nëpër durr gjithë fondi i Bibliotekës kombëtare, duheshin nxjerrë të dhënat nga botimet bibliografike, në radhë të parë nga Petrovich, Legrand, Pekmezi dhe nga një varg bibliografish të tjera shqiptare, në gjuhën shqipe ose në gjuhë të huaja; gjithashtu, nga studimet me karakter historik duheshin qitë në pah tregues bibliografikë për heroin tonë. Nga fondi i Bibliotekës Kombëtare duheshin bërë lexime të librave që flisnin, pjesërisht, për Skënderbeun ose që kishte gjasë se mund të kishin ndonjë gjë për të. Duheshin nxjerrë nga bibliografitë shqiptare dhe nga burimet e tjera referimet bibliografike ose vetëm titujt e librave ose të punimeve që kishin lidhje me Skënderbeun dhe me epokën e tij. Duheshin mblodhur të dhënat nga bibliotekat kryesore evropiane për literaturën që mund të kishin, lidhur me heroin tonë kombëtar dhe epokën e tij. Veprat përkatëse duhej të siguroheshin, pastaj, me anë të huazimeve, mikrofilimit ose të fotokopjimit bëhej përshkrimi i tyre nga aspekti bibliografik. Pas këtyre, vinte puna e përshkrimit të hollësishëm bibliografik të veprave që do të hynin në Bibliografi. Ishte për t'u bërë, pra, një proces pune i gjatë, i ndryshëm, i ndërlikuar, që,

domosdo, kërkonte shprehinë e nevojshme praktike të një bibliografi me përvojë dhe me stash, njohuritë teorike përkatëse si edhe horizontin kulturor. Përshkrimet e librave do të shoqëroheshin me shënime sqaruese për përmbajtjen, të cilat, në fillim, u menduan sa më të hollësishme; më vonë u reduktuan në minimum. Nga ana tjetër, titujt e librave të huaj, nga rreth njëzetë gjuhë të ndryshme, do të ipeshin edhe me përkthimin shqip. Bibliografia ishte menduar që, përveç veprave, të cilat do të mund të shtiheshin në dorë, për të qenë sa më e plotë, të kishte edhe njësi të tjera, të nxjerra nga bibliografi të ndryshme. Që vendosur që Bibliografia do të përfshinte jo vetëm veprat e veçanta kushtuar Skënderbeut ose epokës së tij, por edhe studimet e artikujt e botuar nëpër revistat dhe gazetat.

E gjithë kjo punë u krye në këtë mënyrë: Unë dorëzova, që në fillim, listen e gjithë bibliografive shqiptare, shqip dhe në gjuhë të huaja, të hartuar deri më atë ditë, brenda dhe jashtë Shqipërisë, në periudhën 1881 - 1966. Ajo përbënte 66 vepra bibliografike. Gjithashtu dorëzova listen e bibliografisë së shtypit shqiptar (1848 - 1966), që përmban 629 tituj organesh (revista, gazeta, buletine). Vjelja nga ana ime, e veprave bibliografike, ka dhënë burimet e para për hartimin e skedarit fillestar të Bibliografisë së Skënderbeut. Megjithëse të mangëta dhe me kriteret e destinacione të ndryshme heterogjene, këto bibliografi më kanë vënë në udhë për të gjurmuar

burime të mëtjeshme, në lidhje me figurën e heroit tonë kombëtar. Nga bibliografitë kryesore nxora 1.100 skeda (nga Legrand 105 skeda; H. Güys 20; Albanica 150; Manek-Pekmez-Stotz 30; Petrovich 215; Göllner 90; Lamouche 150; Noli 205; M. Petta, G. Petrotta, A. Gegaj, Stadtmüller 80; në Bibliotekën e Shtetit – Shkodër 50; mikrofilma 25. Puna filloi, së pari, me materialet paraprake. Burime bibliografike dorëzuan edhe prof. Aleks Buda, prof. Mahir Domi, prof. Dhimitër S. Shuteriqi. Lidhur me shtypin periodik, duke u mbështetur në listen time bibliografike, punuan Idajete Bejtja dhe Ervehe Dishnica, duke nxjerrë indikacione të ndrushme, por këto kishin të bënin me periudhën e mëvonshme të Bibliografisë së Skënderbeut, me vëllimin e dytë dhe të tretë. Të dhëna nga shtypi i huaj dorëzoi prof. Mahir Domi. Ndërkaq, u përgatit një letër “qarkore”, e cila iu dërgua bibliotekave kryesore të Europës, me lutje që të njoftonin se çfarë veprash posedonin për Skënderbeun. Mbi tridhjetë biblioteka të huaja çuan lista librash me lëndë për heroin tonë kombëtar. Në bazë të literaturës së ofruar nga këto institucione dhe të materialeve të qëmtuara në vend, u bënë kërkesa, nga ana e Bibliotekës Kombëtare dhe Bibliotekës së Universitetit Shtetëror të Tiranës, për të siguruar, me rrugë të ndryshme, lëndën përkatëse për hartimin e Bibliografisë së Skënderbeut. Në këtë mënyrë, erdhën 450 njoftime librash. Të gjitha sinjalizimet, indikacionet dhe informatat që na kishin ardhur nga

28 biblioteka kryesore të Europës, i kam pasë sistemuar në një kuti të pasaçme. Në bashkëpunim me shoqen Marika Vogli, kam hartuar listen e porosive që do të bëheshin në botën e huaj, për vëllimin e parë dhe të dytë të Bibliografisë së Skëndërbeut. Për këtë çështje, kam bashkëpunuar edhe me shokun Thanas Konini, i sektorit të jashtëm pranë Bibliotekës Kombëtare, si edhe me shoqen Mediha Frashëri për porositë e librave që do të bëheshin jashtë shtetit, qoftë nga Biblioteka Kombëtare, qoftë nga Biblioteka shkencore e Universitetit të Tiranës. Nga indikacionet që na kishin ardhë prej bibliotekave të shteteve të huaja, kam nxjerrë 80 vepra që nuk i kishim në bibliotekat tona. Këto i kemi porositë për të na ardhë me huajtje, me mikrofolmim ose me fotokopje.

Në fillim, m'u caktua që të spoljoja revistat shqipe dhe të shfrytëzoja fondet e antikuarit, albanoballkanologjisë dhe të librit shqip të bibliotekave të Shkodrës; të përpunoja bibliografitë shqiptare ekzistuese, të vendit tonë dhe të viseve të huaja, si edhe botimet historike, kushtuar shekullit XV, për të nxjerrë skeda sinjalizuese dhe informuese; të merresha me spoljimin e skedarit sistematik të Bibliotekës Kombëtare, duke e plotësuar këtë vjelje me atë alfabetik të albanologjisë, ballkanologjisë, antikuarit si edhe me skedarin topografik të fondeve të vjetra. Kam spoljuar mbi 40.000 skeda në Bibliotekën Kombëtare të Tiranës, në ish-ndërtesën e vjetër, në

vitin 1966. Si rrjedhim, kam nxjerrë 1550 skeda, nga të cilat 750 skeda direkt për figurën e Skënderbeut; kurse 800 të tjera, nga të cilat mund të dilnin gjëra me interes për te. Nga ana tjetër, në Shkodër kam shfrytëzuar fondet e Bibliotekës së shtetit dhe të Bibliotekës së Institutit Pedagogjik të këtij qyteti. Me riprodhimin e skedave të mia, është krijuar një skedar i vaçantë, i posaçëm, për figurën e Skënderbeut, pranë atij të albanologjisë të Bibliotekës Kombëtare, në sallën e punonjësve shkencorë. Për kryerjen e veprës, “Bibliografisë së Skënderbeut”, unë kam punuar edhe në Tiranë, edhe në Shkodër. Në Tiranë kam punuar gjithsej 348 (treqindëzyzetetë) ditë; konkretisht ndër këto data: 27-28 janar 1966 (2 ditë); 11-13 shkurt 1966 (3 ditë); 18 prill – 6 maj 1966 (19 ditë); 20 qershor – 30 gusht 1966 (70 ditë); 16-18 tetor 1966 (3 ditë); 11-13 nëntor 1966 (3 ditë); 3-25 janar 1967 (23 ditë); 5 shkurt – 15 prill 1967 (69 ditë); 20 maj – 14 shtator 1967 (116 ditë); 10-15 nëntor 1967 (6 ditë); 10-13 dhjetor 1967 (20 ditë); 9-11 janar 1968 (3 ditë); 28-30 janar 1968 (3 ditë); 31 korrik – 4 gusht 1968 (5 ditë); 13-15 qershor 1969 (3 ditë). Jam shkëputur plotësisht ose pjesërisht nga puna mësimore në Institutin Pedagogjik të Shkodrës, sidomos gjatë viteve 1966 dhe 1967, për tre semestra. Kam sakrifikuar pushimet e mia vjetore verore për dy vjet me radhë, më 1966 dhe 1967, si edhe pushimet e aspiranturës, me të vetmin qëllim që “Bibliografia e Skënderbeut” të

bëhej gati për botim për jubileun e heroit. Megjithëse kam pasë normë të reduktuar në Institut, si zv. kryeredaktor i “Buletinit shkencor”, si zv.përgjegjës i katedrës së gjuhës dhe letërsisë, si aspirantë dhe si kryeredaktor i vjetores “Shkodra”, prapëseprapë, në Tiranë, kam punuar paradreke dhe pasdreke, duke mos shikuar edhe një anë tjetër të rëndësishme që unë vuaja nga sëmundja e zemres dhe kisha porosi nga kardiologu për një punë të rregullt, normale, pa sforcime. Unë kam qenë më i ngarkuari në hartimin e kësaj vepre, por e kisha për zemër, punoja plotë entuziazëm dhe me shumë qejf, sepse e gjithë puna bibliografike, megjithëse disiplinë e ftohtë, më dukej një poezi e vërtetë. E kam vlerësuar, me të drejtë, si një vepër me shumë rëndësi, si nga ana shkencore, ashtu edhe nga ajo kombëtare e politike. Më 25 janar 1967, më vdiq vajza pesë vjeç, në Shkodër. Me gjithë dhembjen e thellë shpirtërore, unë shkova, përsëri, në Tiranë, pas dhjetë ditësh, për të vazhduar punën, duke lënë gruan të sëmurë nga trauma e fortë psikologjike dhe dy fëmijë të vegjël në shtëpi.

Si rrjedhim i kësaj pune të madhe intensive, më 1 korrik 1967 kam bërë gati veprën maket, variantin e parë të “Bibliografisë së Skëndërbeut”, e cila u është shpërndarë anëtarëve të Komisionit për ta studiuar dhe analizuar. Më 10 korrik 1967, në mbledhjen XI të komisionit, prof. Aleks Buda ka dhënë këtë vlerësim pozitiv për veprën time: “Puna është bërë e mirë dhe me kriter. Të vazhdohet

kështu”. Më 14 shtator 1967, kam dorëzuar variantin e dytë të veprës në fjalë, me 470 tituj librash të përshkruar. Më 12 janar 1968, kam dorëzuar variantin e tretë me 735 faqe të daktilografuara, më 659 tituj veprash të përshkruara, nga të cilat 320 nga fondet e Bibliotekës Kombëtare (libra, mikrofilma, fotokopje), me këtë përmbajtje:

- a) shekulli XV (1473-1500) 15 vepra të përshkruara (f. 14-29);
- b) shekulli XVI (1501-1600) 333 vepra të përshkruara (f. 30-390);
- c) shekulli XVII (1601-1700) 160 vepra të përshkruara (f. 391-577);
- d) shekulli XVIII (1701-1800) 151 vepra të përshkruara (f. 578-735).

Vërejtjet e holla e të imta të profesorëve të mi të nderuar Buda, Shuteriqi, Domi, unë jam munduar t’i vë në jetë me skrupulozitet shkencor. Megjithëse isha bibliograf prej një të katërt shekulli dhe, në mjaft vise, mund të mos isha dakord me disa çështje bibliografike që më sygjeronin kolegët e mi për t’i bërë, unë u jam nënshtruar vendimeve të komisionit dhe, si rrjedhim, kam zbatuar, pikë për pikë, çdo gjë që më është kërkuar nga redaksia dhe që është miratuar, më përpara, nga kolektivi i punës. Komisioni e ka quajtur veprën time si një punë të mirë. Ajo ishte realizuar në nivel të duhur shkencor, kishte burime

të shumta dhe të ndryshme, vepra të njohura më parë, të paregjistruara e të pashënuara në bibliografi të tjera.

Më 3 dhjetor 1967, shoqja Marika Vogli më shkruante një letër nga Tirana, në të cilën, ndër të tjera, më thotë edhe këto: “Bibliografia është gati për t’u shqyrtuar në Komision. Të gjithë i kanë marrë kopjet e tyre. Nuk di kur mund të vini për të caktuar datën e mbledhjes. Çëshja ka karakter tepër urgjent, pasi në komisionin qeveritar është raportuar që vëllimi i parë ka shkuar në shtyp dhe po punohet për vëllimin e dytë. Zgjatja e punës për dorëzim do të ketë pasoja serioze. Shokët e Ministrisë së Arsimit e të Kulturës më porositën ta dërgojmë urgjent në shtyp”. Në këto rrethana u vendos që të çohet në shtyp vëllimi i parë, që përfshin periudhën 1473 - 1700, d.m.th. shekujt XV, XVI, XVII, që ishin shqyrtuar nga Komisioni, duke hequr nga ky vëllim shekullin XVIII, për të fituar kohë për shtypshkrim. Unë kisha dorëzuar edhe veprat e viteve 1701 - 1800, të përshkruara, por Komisioni, për arsye objektive, nuk kishte pasë mundësi t’i analizonte dhe t’i studionte. Më 12 janar 1968, ditën e hapjes së Konferencës së dytë të studimeve albanologjike, Agjensia Telegrafike Shqiptare botoi këtë njoftim: “u dha për botim volumni i parë i “Bibliografisë së botimeve rreth figurës së Skënderbeut”: “Në kuadrin e 500-vjetorit të vdekjes së heroit kombëtar Gjergj Kastriotit – Skënderbeut, Biblioteka Kombëtare po

përgatitet për një bibliografi, ku do të pasqyrohen botimet e bëra në vende, kohë, gjini e gjuhë të ndryshme rreth figurës së Skënderbeut. Për këtë u shfrytëzuan, në radhë të parë, fondet e sektorit të albanologjisë të Biblioteka Kombëtare dhe të bibliotekave të tjera të vendit si dhe u siguruan njoftime të rendësishme dhe mikrofilma që ndodhen në bibliotekat e vendeve të tjera. Bibliografia do të botohet në disa vëllime. Deri tani është përfunduar dhe dhënë në shtyp vëllimi i parë që përfshin botimet e bëra gjatë periudhës 1473 - 1700. Në këtë vëllim janë përshkruar mbi 320 vepra në 12 gjuhë të ndryshme. Nga këto, rreth 180 ndodhen në fondet e Bibliotekës Kombëtare. Për përgatitjen e këtij vëllimi kanë punuar Jup Kastrati e Kasem Biçoku. Bibliografia ilustron me frontescipet e veprave²⁷.

Në mbledhjen e datës 17 dhjetor 1967, që ishte mbledhja e XIV, u shtrua në Komision çështja e autorësisë së Bibliografisë së Skënderbeut. Aty u diskutua në se ka vend marrja pjesë e Kasem Biçokut si bashkautor teksti, përderisa ai, për arsye objektive dhe subjektive, nuk kishte pasë mundësi të jepte atë që i ishte caktuar nga Ministria e Kulturës. Më 25 qershor 1968, kam marr në Shkodër një letër nga shoqja Marika Vogli, në të cilën, ndër të tjera, më shkruante edhe këto: “Më 14 qershor 1968 u mblodh komisioni i “Bibliografisë së Skënderbeut”.

²⁷ Shih gazetën “Bashkimi”, Tiranë, 12 janar 1968, f. 3.

U diskutua rreth parathënies dhe u vendos që ajo të përpunohet sipas vërejtjeve të bëra, nga shoku Aleks Buda në bashkëpunim me ju. Lidhur me autorët, u mendua që të dali me dy autorë, duke marrë parasysh si kontributin e deritanishëm të Kasemit, ashtu edhe punën më të madhe që do ta kryej në të ardhmen, si për vëllimin e parë, ashtu edhe për vëllimet e tjera. U bënë edhe mjaft sugjerime e vërejtje lidhur me vetë tekstin, me përkthimet dhe u sinjalizuan disa burime të tjera për ta plotësuar. Të gjitha këto kërkojnë akoma punë mbi vetë tekstin. Unë e kam tërhequr tekstin nga shtypshkronja dhe po pres të vini në Tiranë për të organizuar diskutimin pjesë-pjesë në Komision dhe për përpunimin përfundimtar... Ju lutem, më njoftoni me një herë kur do të vini dhe afatin e qëndrimit tuaj në Tiranë”.

Në mbledhjen XVII të datës 27 korrik 1968, Komisioni ka marrë këto vendime: “Ripunimi i parathënies dhe i hyrjes së veprës “Bibliografia e Skënderbeut” do të bëhet nga prof. Aleks Buda në bashkëpunim me Jup Kastratin. Shënimet përkatëse për veprat e përshkruara, plotësimet eventuale si edhe aparatit shkencor do t’i bëjë Kasem Biçoku. Me këtë mënyrë Kasemi do të kompensojë punën që u donte të bënte, por që, për arsye objektive dhe subjektive, nuk kishte pasë mundësi ta bënte gjatë viteve 1966 dhe 1967. Me atë rasë do të shfrytëzonte edhe shënimet shkoqitëse të librit “Albanica” për disa vepra që flasin për Skënderbeun dhe epokën e

tij”. Këtë punë Komisioni vendosi që ta bëjë Kasem Biçoku, duke kompensuar, kështu, pjesëmarrja e pakët e tij në farët e punës dhe në hartimin e Bibliografisë. Nuk ishte nevoja, pra, për rimarrje të punës ose për hartim të një vepre të re, rishtazi. Edhe vet Kasem Biçoku është shprehur në një mbledhje të Komisionit, se do të bëjë vetëm plotësime të rastit. Në mbledhjen XXI të Komisionit, të mbajtur më datën 14 qershor 1969, shoqja Marika Vogli, ndër të tjera, tha: “Kasemi ka bërë gjurmime në bazë të shënimeve të Jupit”. Në lidhje me vërejtjet e fundit të Komisionit, unë nuk isha në gjendje t’u përgjigjem këtyre kërkesave, sepse kisha vite që po punoja, kisha halle familjare; nga ana tjetër, edhe Instituti Pedagogjik i Shkodrës nuk ishte më i disponuar për të më lejuar më gjatë në vajtje-ardhjet e mia në Tiranë; prandaj kërkova që të merrej Kasem Biçoku me vazhdimin e kësaj pune. Nuk ishte përmbysje teksti, por vetëm plotësim i ndonjë mungese eventuale, shënime përposhtë librave të përshkruar si edhe hartim i aparatit shkencor.

Vepra u bë gati për shtyp, që në dhjetorin e vitit 1969. Mbeti për t’u përfunduar hyrja nga prof. Aleks Buda mbi bazën e variantit tim të parë dhe të sugjerimeve të shokëve. Në të vërtetë, hyrja që vendosur nga Komisioni që të bëhej nga prof. Aleks Buda, por, duke qenë i zënë ai me punë të ndryshme, m’u la që të bëja unë, të cilën e hartova në Shkodër më 10 mars 1968 (12 faqe të daktilogruara). Kjo

hyrje e imja u diskutua në një mbledhje të posaçme të Komisionit më 14 qershor 1968 dhe më 27 korrik 1968. Në mbledhjen e XVII të Komisionit, mbajtur më 27 korrik 1968, prof. Mahir Domi, ndër të tjera, tha edhe këto: “Parathënia e paraqitur për diskutim nga Jup Kastrati është punuar mirë; problemet janë trajtuar me kompetencë, por autori duhet të kapet më tej se me problemet bibliografike, të ketë konsiderata për letërsinë e Skënderbeut”.

Që në mbledhjen e parë të Komisionit, është përcaktuar dhe vendosur që vepra do të kishte të bënte, jo vetëm me Skënderbeun, por edhe me epokën e tij. Në bazë të këtij kriteri, në Bibliografi u futen edhe vepra, për të cilat nuk ishim të sigurt nëse flitej për heroin tonë. Këta libra u nxorën, kryesisht, nga “Turcica” e Göllnerit, me porosi dhe sipas udhëzimeve direkte të prof. Aleks Budës, i cili më ka shënuar me lapës në këtë tekst librat që do të nxirja për t’i futur në Bibliografinë tonë.

Përveç se në Tiranë, unë kam punuar edhe në Shkodër për “Bibliografinë e Skënderbeut” mbi 360 ditë, dhe konkretisht: më 29-31 janar 1966; 15 shkurt – 15 prill 1966; 7 maj – 19 qershor 1966; 19 tetor – 2 janar 1967; 26 janar – 4 shkurt 1967; 16 prill – 19 maj 1967; 15 shtator – 10 nëntor 1967; 1 shkurt – 10 mars 1968; 22 mars – 10 shtator 1969; Rezultatet e kësaj pune kanë qenë këto:

- a) hartimi i listës së 65 bibliografive shqiptare (1881-1966)
- b) lista e plotë bibliografike e shtypit shqiptar (1848-1966) me 629 tituj organesh së ndryshme;
- c) gjurmime në bibliotekat e qytetit të Shkodrës;
- d) vjelja e bibliografive shqiptare në gjuhë të huaja dhe përpilimi i 1110 skedave sinjalizuese;
- e) punimi i parathënies së “Bibliografisë e Skënderbeut”;
- f) përfundimi i variantit të tretë (1473-1800);
- g) rishikimi i tekstit definitive.

Punës për hartimin e veprës “Bibliografia e Skënderbeut” unë iu kushtova gjatë viteve 1966, 1967, 1968 (inkluziv); kurse në vitin 1969 jam marrë vetëm me shqyrtimin e tekstit, të përpunuar nga Kasem Biçoku. Nuk kam pasë mundësi që të marr pjesë, përveç pengesave të punës ditore në Institutin Pedagogjik të Shkodrës dhe shkaqesh të tjera, në disa mbledhje të mëtjeshme të bëra nga Komisioni, në vitin 1969-1970.

Përveç vëllimit të parë, që përmenda më sipër, kam dorëzuar edhe materiale të tjera. Veprimtaria ime kërkimore shkencore në fushën e Bibliografisë së Skënderbeut nuk është kufizuar vetëm me këtë punë, por ka vazhduar deri në ditët tona; por nga kjo lëndë u vendos në Komision që të përfshihen vetëm

ato që i përkisnin (i takonin) vëllimit të parë, kurse të tjerat të mbeteshin në skedaret sinjalizuese në kasafortën e Drejtorisë së Bibliotekës Kombëtare. Një pjesë e mirë e këtyre skedave i përkisnin vëllimit të dytë dhe të tretë të “Bibliografisë së Skënderbeut”. Përveç këtyre kam dorëzuar edhe një vëllim tjetër me 248 faqe të daktilografuara, që përfshin vepra të përshkruara, në mënyrë të plotë ose të pjesshme, sinjalizime ose indikacione të ndryshme, të ndara në këtë mënyrë:

a) për vitet 1800 - 1836: 50 vepra (f.1-50); b) për vitet 1836 - 1867: 190 vepra (f. 51-241).

Puna ime për hartimin e Bibliografisë së Skënderbeut dëshmohej nga një tok dokumentesh zyrtare:

- a) nga procesverbalet e mbajtura në gjyq të Komisionit, ndër 21 mbledhje të ndryshme, gjatë viteve 1966, 1967, 1968, 1969;
- b) nga korrespondenca ime me shoqen Marika Vogli, drejtoreshë e Bibliotekës Kombëtare (letra, telegrame, shkresa të ndryshme);
- c) nga vendimet e Komisionit dhe Grupit të punës;
- d) nga kriteret e ndryshme të hartimit të veprës, punuar e miratuar disa herë nga Komisioni;
- e) nga shënimet e mia personale;

f) nga kopjet e veprës “Bibliografia e Skënderbeut”, në tri variantet e ndryshme dhe, sidomos, nga ai definitive (1473 - 1800);

g) nga përshkrimet e librave me shkrimin tim;

h) nga materialet e daktilografuara të dorëzuara shoqes Marika Vogli në pesë vëllime të ndryshme:

I) 157 faqe të daktilografuara; përmban relacionin tim të hollësishëm, kronologjik dhe analitik;

II) 735 faqe të daktilografuara; përmban tekstin e plotë të “Bibliografisë” sime për periudhën 1473 - 1800;

III) 241 faqe të daktilografuara; përmban vepra të viteve 1800 - 1967;

IV–V) 391 faqe të daktilografuara; përmban procesin e punës sime për përshkrimin e veprave të shekullit XVIII. Gjithsej 1524 faqe të daktilografuara, të dorëzuara në drejtori të Bibliotekës Kombëtare. Të 348 (treqinddyzetëtetë) ditët e mia të punës që kam qëndruar në Bibliotekën Kombëtare, duke punuar paradreke e pasdreke për hartimin e “Bibliografisë së Skënderbeut”, dokumentohen me anë të zyrës së llogarisë të Pallatit të Kulturës, në fletët e udhëtimeve të dietave.

Së fundi, desha të shënoj edhe këtë fakt me rëndësi: Në periudhën dyvjeçare (1966 - 1967), kur kam qenë i angazhuar plotësisht për këtë vepër, unë

në të vërtetë, kisha edhe plane të tjera pune, si, b.fj., kontratën me NSHB “Naim Frashëri” për dorëzimin e poemës së De Radës “Skënderbeu i pafanë” (në kuadrin e 500-vjetorit të Skënderbeut, pesë libra, 12.000 vargje, me transliterim, transkribim, përshtatje në gjuhën e sotme dhe koment gjuhësor) si edhe mbrojtjen e disertacionit “E folmja e Thethit” për marrjen e gradës shkencore “Kandidat i shkencave filologjike” pranë Institutit të Historisë dhe të Gjuhësisë”. Por i sakrifikova këto dy vepra me qëllim që “Bibliografia e Skënderbeut” të bëhej gati për shtyp.

Komisioni, gjatë tri viteve të para (1966 - 1969), ka punuar mirë dhe ka bërë mbledhje të herëpashërshme, bashkë me Grupin e punës, ku janë diskutuar e miratuar kriteret, janë shqyrtuar çështjet e ndryshme që lindin gjatë punës korrente, janë biseduar masat e ndryshme që duheshin marrë, lidhur me organizmin dhe procesin e mëtejshëm të punës. Mbledhjet janë karakterizuar nga kritika e rrept shkencore, nga fryma e mirëkuptimit dhe e respektit reciprok. Në komision janë diskutuar pjesë të Bibliografisë. Në fund, gjatë vitit 1968, është analizuar krejt vepra ime. Në përgjithësi, mund të thuhet, se hartimi i kësaj Bibliografie, ka pasur një karakter kolektiv. Vepra iu pat besuar, nga ana e Ministrisë së Kulturës, Bibliotekës Kombëtare, duke i dhënë një rol të veçantë edhe Komisionit drejtues, lidhur me hartimin e saj në një nivel të duhur

edhe me korrespondencën që ka mbajtur me disa nga biblioteket e universitetëve evropiane. Në këtë drejtim, kanë ndihmuar Mihal Manxhari dhe Mediha Frashëri. Kapakët e librave i kanë përkthyer: Venemin Dashi e Daniel Rodiqi nga Gjermanishtja; Skënder Luarasi e Refik Kadija nga anglishtja; Henrik Lacaq nga latinishtja; Aleks Thani nga greqishtja e re; Leo Prela nga spanjishtja; Qevqep Kambo nga polonishtja; xha Zyberi nga turqishtja, etj. Verifikimin e shqiptërimeve e ka bërë Komisioni me Grupin e punës. Për klishetë e frontespiceve të veprave të ndryshme u pat caktuar fotografi Halit Gjiriti. Përveç Grupit të punës dhe Komisionit, indikacione bibliografike kanë dhënë edhe Injac Zamuti e Selami Pulaha.

JUP KASTRARI

J. Kastrari

shkencor. Në periudhën 1966 - 1969, Komisioni ka bërë 21 (njëzetnjë) mbledhje të rregullta së bashku me Grupin e punës, ndër këto data: I) Më 28 janar 1966; II) 12 shkurt 1966; III) 22 prill 1966; IV) 14 korrik 1966; V) 9 gusht 1966; VI) 17 tetor 1966; VII) 12 nëntor 1966; VIII) 24 janar 1967; IX) 11 shkurt 1967; X) 24 shkurt 1967; XI) 24 maj 1967; XII) 10 korrik 1967; XIII) 16 dhjetor 1967; XIV) 17 dhjetor 1967; XV) 29 janar 1968; XVI) 14 qershor 1968; XVII) 27 korrik 1968; XVIII) 1 gusht 1968; XIX) 2 gusht 1968; XX) 3 gusht 1968; XXI) 14 qershor 1969.

Përveç Komisionit, në vepër kanë kontribuar edhe bibliograf të Bibliotekës Kombëtare: Qanije Haxhihasani është marrë me leximin dhe riprodhimin e mikrofilmave, duke bashkëpunuar me mua në interpretimin e saktë të frontescipeve, të parathënieve dhe të shënimeve në kolofon. Lidhur me shtypin periodik, duke u mbështetur në listën time bibliografike kanë punuar Idajete Bejtja dhe Ervehe Dishnica, të cilat kanë nxjerrë indikacione të ndryshme, kryesisht për vëllimin e dytë dhe të tretë. Kanë kontribuar edhe bibliotekaret Fato Haxhiu dhe Katerina Goshi, me shërbimin e përpikët, punonjësit e Bibliotekës kombëtare Gani Dogani, Thanas Konini, Filip Prifti dhe xha Zyberi; daktilografistet Leo dhe Ismeti, duke e daktilogruar tekstin deri në pesë herë. Në mënyrë të vaçantë, gjithë këtë punë e ka ndjekur, drejtuar, udhëzuar, stimuluar dhe

ndihmuar, pa u kursyer, shoqja Marika Vogli, drejtoreshë e Bibliotekës Kombëtare. Ka ndihmuar mjaft edhe Biblioteka shkencore e Universitetit Shtetëror të Tiranës, sidomos në lidhje me porositë e librave përkatës, me mikrofilmet si edhe me korrespondencën që ka mbajtur me disa nga bibliotekat e shteteve evropiane. Në këtë drejtim, ka ndihmuar Mihal Hanxhari dhe Mediha Frashëri. Kapakët e librave i kanë përkthyer: Veniamin Dashi e Daniel Rodiqi nga gjermanishtja; Skënder Luarasi e Refik Kadija nga anglishtja; Henrik Lacaj nga latinishtja; Aleks Thani nga greqishtja e re; Leo Prela nga spanjishtja; Qevqep Kambo nga polonishtja; Xha Zyberi nga turqishtja, etj. Verifikimin e shqipërimeve e ka bërë Komisioni me Grupin e punës. Për klisjetë e frontespiceve të veprave të ndryshme u pat caktuar fotografi Halit Gjiriti. Përveç Grupit të punës dhe Komisionit, indikacione bibliografike kanë dhënë edhe Injac Zamputi e Selami Pulaha.

Jup Kastrati

VERSIONI I DYTË

Profesor JUP KASTRATI: Relacion mbi punën që kam bërë për hartimin e veprës “Bibliografia e Skënderbeut”

Më 28 janar 1966, në orën 10 p. dr., në kabinetin e Ministrisë të Kulturës u bë një mbledhje. Qenë të pranishëm: Ministri i Kulturës, zv/ministri i kulturës: Ali Abdihojha, inspektori i Ministrisë së Kulturës: Nasho Jorgaqi, sekretari i kabinetit të ministrit të kulturës: Xhemali Biçoku, drejtoresha e Bibliotekës Kombëtare: Marika Vogli si edhe prof. Aleks Buda, prof. Dhimitër S. Shuteriqi, prof. Mahir Domi, prof. Stefanaq Pollo, Zef Prella, Jup Kastrati, Kasem Biçoku. Aty u komunikua sa më poshtë vijon: Viti 1968 është jubileu i Skënderbeut, 500 - vjetori i vdekjes së heroit tonë kombëtar. Gjergj Kastrioti nuk është vetëm figurë kombëtare, por edhe ndërkombeutare. Prandaj është menduar të hartohet një Bibliografi shkencore, retrospektive mbi Skënderbeun. Në të do të përshkruhen të gjitha botimet e ndryshme, letrare dhe shkencore, hartuar nga shqiptarët dhe nga të huajtë, brenda dhe jashtë

RELACION MBI PUNËN QË KAM BIRË PËR

HARTIMIN E VEPRËS "BIBLIOGRAFIA E SKËNDERBEUT"

Më 28 janar 1966, në orën 10 p.dr., në kabinetin e Ministrit të Kulturës u bë një mbledhje. Qenë të pranishëm : Ministri i Kulturës, v/ministri i kulturës : Ali Abdihoxha, inspektori i Ministrisë së Kulturës : Nasho Jorgaqi, sekretari i kabinetit të ministrit të kulturës : Xhemali Biçoku, drejtoresha e Bibliotekës Kombëtare : Marika Dugli si edhe prof. Aleks Buda, prof. Dhimitër S. Shuteriqi, prof. Vahir Dami, prof. Stefanq Pollo, Zef Prela, Jup Kastrioti, Kasem Biçoku. Aty komunikua se më poshtë vijon : Viti 1968 është jubileu i Skënderbeut, 500-vjetori i vdekjes së heroit tonë kombëtar. Gjergj Kastrioti duk është vetëm figurë kombëtare, por edhe ndërkombëtare. Prandaq

Atdheut. Komisioni drejtues, udhëzues, redaktues dhe kontrollues do të jetë i përbërë nga prof. Alek Buda (kryetar), prof. Dhimitër S. Shuteriqi, prof. Mahir Domi, Marika Vogli. Grupi i punës do të përbëhet nga Zef Prela, Jup Kastrati, Kasem Biçoku. Në fund u vendos që Jup Kastrati të vijë e të punojë në Tiranë, në Bibliotekën Kombëtare, të paktën gjashtë muaj.

Po atë ditë, d.m.th. më 28 janar 1966, në orën 12⁰⁰, mbasi dolëm nga Ministria e Kulturës, bëmë një mbledhje në drejtorinë e Bibliotekës Kombëtare (në ndërtesën e vjetër). Qenë të pranishëm: Marika Vogli, prof. Alek Buda, prof. Dhimitër S. Shuteriqi, prof. Mahir Domi, Jup Kastrati, Kasem Biçoku. Mungoi: Zef Prela. Mbledhjen e kryesoi shoqja Marika Vogli. Në këtë mbledhje u diskutua mbi kohën e përpilimit të Bibliografisë, mbi kriteret e hartimit, mbi fondet e Bibliotekës Kombëtare, të bibliotekës së Universitetit të Tiranës, të bibliotekës së Shkodrës, Elbasanit, Korçës, etj. U vendos që shokët e Komisionit dhe të Grupit të punës të dorëzojnë skadat e tyre sinjalizuese ose burime bibliografike mbi Skënderbeun. Unë mora përsipër, vullnetarisht, që të dërgoj, nga Shkodra, listën e të gjitha bibliografive shqiptare, shqip ose në gjuhë të huaj, të hartuar deri më atë ditë, brenda dhe jashtë Shqipërisë. Kjo listë ishte një sintezë e punës sime bibliografike shumëvjeçare. Pra ishte rezultat gjurmimesh vetjake në fushën e shkencës bibliografike shqiptare

prej një çerek shekulli²⁸. Propozova që të bëhej një vjelje e të gjitha bibliografivet të mëparëshme shqiptare, që prej Petrovitch-it (1881) e deri në ditët tona. Në fund të çdo libri mbi Skënderbeun, shpeshherë, ka edhe bibliografi speciale (si p. sh. Gegaj, Noli, Pall, etj.). Prandaj duhen parë edhe këto, dhe duhen nxjerrë.

Gjatë tri ditëve (29, 30, 31 janar 1966) unë punova, në Shkodër bibliografinë e bibliografisë shqiptare. Listën ia dërgova shoqes Marika Vogli, më 31 janar 1966, së bashku me këtë letër përcjellëse: “Simbas zotimit që mora, më 28 janar 1966, në mbledhjen e parë të Komisionit për hartimin e Bibliografisë mbi Skënderbeun, po ju dërgoj listën e bibliografivet të ndryshme, botuar gjatë periudhës 1881-1966 brenda dhe jashtë Atdheut, shqip dhe në gjuhë të ndryshme, nga vendas dhe të huaj“. Kopjen e origjinalit po ia bashkangjes këtij relacioni²⁹. Lista përmban 65 bibliografi nga këta autorë: Pétrovitch, Manek – Pekmezi - Stotz, Legrand, Gûys, Kersopoulos, Costa, Petrotta, Savadjian, Langer, Armstrong,

²⁸ Shih ref. nr. 3, 5. 6 dhe përgjithësisht veprën Jup Kastrati *Bibliografi e albanistikës I*, “Era”, Prishtinë, 2001, f. 305-384.(Shën. B.B.)

²⁹ Shih dosjen e bibliografisë, të planifikuar për vëllimin: *Bibliografi albanisike IV*. Një kopje gjendet tek autori i këtij libri. Profesor Jup Kastrati, *Bibliografia e Skënderbeut*, artikull në dorëshkrim, i datës 17 janar 1967, f. 1. (B.B.)

Déridze, Thumb, Jokl, Tagliavini, Gurakuqi, Bürchner, Vizukidhis, Vees, Kurila, Nistakidhis, Mihalopoulos, Stadtmüller, Peklasi, M. Petta, F. Nopcsa, Ruda - Dardeli, I. K. Vlora, Çetta - Lambertz, L. Skendo, Stockmann, Meyer, Barić, Skok, Truhelka, Çoba - Preła, Kastrati, Shuteriqi, Haxhihasani, Kupitores, Pedersen, Dema, F. Fishta, Gj. Zaveri, S. Pirro, N. Kuteli, M. Roques, Akademiai Kiado, Collison Robert, Biblioteka Kombëtare. Vjelja, nga ana ime e disa veprave të sipërshënuara, ka dhënë burimet e para për hartimin e skedarit fillestar të “Bibliografisë së Skënderberut”. Megjithëse të mangta dhe me kritere e destinacione të ndryshme heterogjene, këto bibliografi më kanë vënë në udhë për të gjurmuar burime të mëtejshme, në lidhje me figurën e heroit tonë kombëtar. Për mua, kjo punë ka qenë, jo vetëm një nder i veçantë, por edhe një kënaqësi, mbasi shkencën e bibliografisë e kam pasë dhe e kam shumë për zemër. Nga ana tjetër, me autorët e bibliografive të sipërcituara isha mjaft i familjarizuar, sepse i kisha kaluar disa herë nëpër duar³⁰.

Me 8 shkurt 1966, kam marrë, në Shkodër, këtë telegram: “Mbledhja e Komisionit të Bibliografisë bëhet të shtunën, më 12 shkurt. (Nënshkruar:) Biblioteka Kombëtare. Drejtoresha: Marika Vogli”.

³⁰ Shih fusnotat 4. 6. 7 etj.(B.B.)

Më 12 shkurt, ditën e shtunë, në orën 13, në drejtorinë e Bibliotekës Kombëtare, u bë mbledhja e dytë e Komisionit dhe e përpiluesvet të Bibliografisë së Skënderbeut. Qenë të pranishëm: Marika Vogli, prof. Aleks Buda, prof. Mahir Domi, Jup Kastrati, Kasem Biçoku dhe Idajete Bejtja. Munguan: prof. Dhimitër S. Shuteriqi dhe Zef Prela. Mbledhjen e kryesoi shoqja Marika Vogli.

Drejtoresha, ndër të tjera, tha: Ministria na ka porositur që, në rasë se ndjehet e nevojshme, Grupi i hartuesvet të Bibliografisë të shtohet me persona të aftë për këtë punë. Prandaj menduam që të ndihmojë Grupin e punës edhe shoqja Idajete Bejtja, bibliografe e këtij institucioni. Mbi bazën e diskutimeve të mbledhjes së bërë në Ministri, më 28 janar 1966, dhe të mbledhjes së bërë, po atë ditë, në drejtorinë e Bibliotekës Kombëtare prof. Aleks Buda kishte punuar një *“Projekt për hartimin e një Bibliografie të periudhës së Skënderbeut”* (4 faqe të daktilografuara, shtypur në 8 kopje nga Biblioteka Kombëtare).

Në mbledhjen e datës 12 shkurt 1966 u diskutua pikërisht mbi këtë projekt. Në pikën 11 thuhet: “Në përpunimin e Bibliografisë do të marrë pjesë aktive jo vetëm grupi i punës, por edhe Komisioni; do të ftohen të japin indikacionet e tyre edhe punonjës të tjerë që merren me këtë periudhë”.

Në pikën 13 thuhet: “Kushte të domosdoshme për realizimin e kësaj Bibliografie janë këto:

a) Të shkëputet që tashti Zef Prela nga çdo punë tjetër në bibliotekë dhe të merret ekskluzivisht me punën e Bibliografisë.

b) Të shkëputet Jup Kastrati, për semestrin e dimrit 1966, nga puna mësimore në Institutin Pedagogjik të Shkodrës dhe të vijë të punojë në Tiranë, që nga korriku 1966 deri në janar 1967.

c) Të vihet në dispozicion një daktilografe e veçantë.

ç) Të krijohet në Bibliotekën Kombëtare një dhomë e veçantë ku do të vendosen skedarët e Bibliografisë, që të mund të kontrollohen nga bashkëpunëtorët“.

Përsa i takon ndarjes së punës, fillimisht mua m`u caktua që të spoljoja revistat shqipe (pika 3, faqe 4) dhe të shfrytëzoja fondet e antikuariatit, albano - balkanologjisë dhe të librit shqip të bibliotekës së Shkodrës (pika 5, faqe 4). Përveç këtyre, meqenëse listën e bibliografive shqiptare unë ia kisha dërguar, dy javë më parë, shoqes Marika Vogli, mora përsipër të përpunoj bibliografitë ekzistuese vendase dhe të huaja si edhe botimet historike kushtuar shekullit XV për të nxjerrë skeda sinjalizuese ose informuese. Në atë mbledhje, prof. Mahir Domi, nder të tjera tha se “duhen hequr vijat e sakta

të punës dhe këto vendime të protokolohen, të marrin karakter zyrtar”. Mbledhja tjetër u la të bëhet pas dy javësh.

Më 25 shkurt 1966, kam marrë, në Shkodër, këtë telegram: “Mbledhja e Komisionit shtyhet. Datën jua njoftojmë më vonë. (Nënshkruar:) Marika Vogli.” Ndërkaq, gjatë periudhës 15 shkurt 1966 deri më 15 prill 1966, kam punuar në Shkodër për “Bibliografinë e Skënderbeut”, duke nxjerrë nga vepra e Legrand-it 105 skeda sinjalizuese; kurse nga Güys – 20 skeda sinjalizuese.

Më 16 prill 1966, kam marrë këtë telegram në Shkodër: Paraqituni menjëherë në Bibliotekën Kombëtare. Filloni nga puna. (Nënshkruar:) Marika Vogli”.

Drejtorja e Bibliotekës Kombëtare ishte marrë vesh me Ministrinë e Arsimit për të më çliruar nga puna mësimore. Dikasteri kishte autorizuar drejtorinë e Institutit Pedagogjik të Shkodrës për të më lejuar me ardhë në Tiranë. Nga data 18 prill 1966 deri më 6 maj 1966, kam punuar në Tiranë, në Bibliotekën Kombëtare. Gjatë kësaj kohe, nga skedari i përgjithshëm i albanologjisë kam nxjerrë 185 skeda sinjalizuese në lidhje me Skënderbeun. Më 19 prill 1966, ditën e martë, paradreke, zv/ministri i kulturës, Ali Abdihoxha, priti në zyre të vet: Marika Voglin, Zef Prelën dhe Jup Kastratin. Zef Prela hoqi dorë nga hartimi i Bibliografisë së

Skënderbeut, sepse kishte dëshirë ta bënte *vetëm* këtë vepër, pa bashkëpunim me Grupin e punës dhe me Komisionin. Me zv/ministrin ramë në godi që, duke filluar nga 18 prilli 1966 e deri më 1 shtator 1966, d.m.th. për afro pesë muaj rrjesht, të punoj në Bibliotekën Kombëtare për Bibliografinë e Skënderbeut dhe të epokës së tij.

Më 22 prill 1966, e premte, u bë mbledhja e tretë e Grupit të punës dhe e Komisionit të Bibliografisë së Skënderbeut. Qenë të pranishëm: Marika Vogli, prof. Aleks Buda, prof. Dhimitër S. Shuteriqi, prof. Mahir Domi, Jup Kastrati, Kasem Biçoku, Idajete Bejtja. Mbledhjen e kryesoi shoqja Marika Vogli.

Prof. Aleks Buda, ndër të tjera, tha edhe këto: “Me punën e Bibliografisë së Skënderbeut do të merret vetëm Jup Kastrati. Kasem Biçoku nuk ka mundësi, mbasi ka një vepër në dorë”. Ishte fjala për “Dokumenta arkivale” të viteve 1407-1443 dhe 1479 - 1506 (dy vëllime), me të cilat ishte i angazhuar Kasem Biçoku. Prof. Dhimitër S. Shuteriqi theksoi se “Zef Prela na ka humbur katër muaj kohë, duke mos u angazhuar me këtë punë”. Në atë mbledhje u vendos që “Jup Kastrati të merret me spoljimin e skedarit sistematik, duke e plotësuar këtë vjelje me atë alfabetik”.

Më 6 qershor 1966 kam marrë, në Shkkodër, këtë telegram: “Lutem njoftoni datën e ardhjes suaj në Tiranë. (Nënshkruar:) Marika Vogli”.

Me 7 qershor 1966, i kam dërguar një letër shoqes Marika Vogli, duke i njoftuar datën e shkuarjes sime në Tiranë dhe punën që kisha bërë në Shkodër. Gjatë kohës 7 maj 1966 deri më 19 qershor 1966, kam punuar në Shkodër për “Bibliografinë e Skënderbeut”, duke nxjerrë indikacione bibliografike nga Manek - Pekmezi - Stotz dhe nga “Albanica“ 180 skeda sinjalizuese. Ndërkaq, kam bërë gjurmime edhe në Bibliotekën e Shkodrës, duke përshkruar vepra të rralla për Skënderbeun, që ruhen në fondet e pasura të këtij institucioni kulturor, si Barleti, Loniceri, Sansovino, Sagredo, Possenti, Biemmi, Kacić, Zoncada, Escuyer, Faures, Paganal, De Bussiéres, Mantica, etj.

Gjatë periudhës: 20 qershor 1966 deri më 30 gusht kam punuar, paradreke e pasdreke, pa ndërpreje, në Tiranë, në Bibliotekën Kombëtare.

Më 14 korrik 1966, u bë mbledhja e katërt e Grupit të punës dhe e Komisionit të Bibliografisë së Skënderbeut. Qenë të pranishëm: Marika Vogli, prof. Aleks Buda, prof. Mahir Domi, Jup Kastrati, Idajete Bejtja. Munguan: prof. Dhimitër S. Shuteriqi, Kasem Biçoku. Mbledhjen e kryesoi shoqja Marika Vogli.

Në mbledhje u diskutua “Projekti për hartimin e një Bibliografie të periudhës së Skënderbeut” (4 faqe të daktilografuara, shtypur në 8 kopje nga Biblioteka Kombëtare). Në pikën 11 thuhet: “Bibliografia do të

dalë me emrin e Bibliotekës Kombëtare; në faqen prapa frontespicit do të shënohen emrat e kolektivit të autorëve (Grupi i punës dhe Komisioni redaktues), kurse në parathënie do të detajohet kontributi i secilit pjesëmarrës”.

Në pikën 14, është bërë kjo ndarje pune:

a) Spoljimi i skedarit sistematik e alfabetik të albanologjisë, ballkanologjisë dhe të antikuariatit: Jup Kastrati, Kasem Biçoku.

b) Spoljimi i skedarit topografik të fondeve të vjetra: Jup Kastrati, Aleks Buda.

ç) Spoljimi i botimeve bibliografike: Jup Kastrati, Mahir Domi.

d) Dorëzimi i të dhënave bibliografike, brenda datës 20 gusht 1966, në drejtorinë e Bibliotekës Kombëtare: Aleks Buda, Mahir Domi, Dhimitër S. Shuteriqi, Jup Kastrati, Kasem Biçoku, Selami Pulaha, Kristo Frashëri.

e) Kërkime në bibliotekat e Shkodrës, Korçës, Elbasanit: Jup Kastrati, Aleks Buda, Kasem Biçoku”.

Sikurse vërehet edhe nga ndarja e punës, e cila u miratua plotësisht në mbledhje, unë isha më i ngarkuari në hartimin e kësaj vepre, por e kisha me shumë qejf, punoja plot entuziazëm dhe e gjithë puna bibliografike, megjithëse disiplinë e ftohtë, më

dukej një poezi e vërtetë. Megjithatë, në këtë mbledhje të 14 korrikut 1966, unë thashë edhe këto: “Pushimet e aspiranturës dhe të verës po i sakrifikoj për këtë vepër kaq me rëndësi. Po, a mos mendohet, vallë, se kjo punë do të bëhet nga një person i vetëm? Kasem Biçoku nuk ka filluar ende nga puna. Ai nuk vjen, të paktën, as ndër mbledhjet e Komisionit”. Në këtë mbledhje kam propozuar që prof. Mahir Domi të nxjerrë skeda prej bibliografive shqiptare, të botuara greqisht ose nga grekët. Profesor Mahiri, më vonë, i ka nxjerrë të gjitha këto dhe i ka prurë në Komision. Sipas ndarjes së punës, unë kam kryer të gjitha çka më përkisnin.

Më 9 gusht 1966 është bërë mbledhja e pestë e Grupit të punës dhe e Komisionit të Bibliografisë së Skënderbeut. Qenë të pranishëm: Gani Dogani, prof. Aleks Buda, prof. Mahir Domi, Jup Kastrati. Munguan: Marika Vogli (me pushime), prof. Dhimitër S. Shuteriqi, Kasem Biçoku, Idajete Bejtja. Në mungesë të Drejtoreshës, mbledhjen e kryesoi shoku Gani Dogani, n/drejtor i Bibliotekës Kombëtare.

Në mbledhje u theksua edhe kjo: “Në projektin e datës 12 shkurt 1966 dhe në atë të 14 korrikut 1966 është bërë ndarja e punës për të gjithë anëtarët e Grupit të punës dhe të Komisionit. Me përjashtim të Jup Kastratit, asnjëri nuk ka filluar nga puna”.

Gani Dogani kërkoi që Kasem Biçoku të fillojë nga puna, këtu në Bibliotekën Kombëtare.

Prof. Mahir Domi foli gjatë në këtë mbledhje. Ndër të tjera, ai theksoi se duheshin shikuar të gjitha enciklopeditë e huaja, në gjuhë të ndryshme: Biblioteka Kombëtare duhej të caktonte një person për spoljimin e librit shqip: duheshin vështuar edhe bibliografitë e përgjithshme, sepse kanë gjëra me interes për Skënderbeun ose kohën e tij; duheshin gjetur skedaret e vjetra të Institutit të Shkencave; duheshin bërë gjurmime të mëtejshme nëpër bibliotekat e rrethet. Është një punë e madhe përpara. Prandaj, Idajete Bejtja duhet të fillojë nga puna menjëherë; kurse Kasem Biçoku të fillojë në Arkivin e Shtetit për dorëshkrimet.

Në këtë mbledhje, unë raportova këto: Deri më datën 8 gusht 1966, kam bërë spoljon e skedarit të albanologjisë dhe të balkanologjisë: a) skedari sistematik; b) skedari i antikuariatit; c) skedari alfabetik. Janë kaluar nëpër duar rreth 24.000 skeda (=30 kutija; çdo kuti ka afërsisht 800 skeda). Si përfundim kam nxjerrë: 680 skeda mbi Skënderbeun dhe 700 skeda të tjera, në të cilat mund të dalë figura e tij. Në Shkodër, nga katër bibliografi kam nxjerrë 305 skeda sinjalizuese (nga Legrand 105 skeda; nga Gûys 20 skeda; nga Manek – Pekmezi - Stotz 80 skeda; nga “Albanica” 100 skeda)”. Meqenëse ishin edhe 700 skeda sinjalizuese të tjera, në veprat përkatëse të së cilave supozoja se mund të kishte gjëra për figurën e heroit tonë kombëtar ose për periudhën e tij, dhe meqenëse kishin ardhë edhe 427 indikacione

nga bibliotekat e huaja, nga të cilat 80 nuk i kishim në bibliotekat tona në Shqipëri, në mbledhje u vendos që Grupi i punës të ndihmohej edhe nga Qanije Haxhihasani, e cila do të merrej vetëm me leximin dhe riprodhimin e titujve të mikrofilmave. Këtë punë ajo e ka kryer shumë mirë, duke u këshilluar me mua vazhdimisht ose duke bashkëpunuar në shumë raste për interpretimin e saktë të frontespicevet ose të parathënieve apo të shënimevet në kolofon.

Më 27 shtator 1966, kam marrë në Shkodër këtë telegram: “Lutemi njoftoni ardhjen tuaj në Tiranë për vazhdimin e punës në Bibliografinë e Skënderbeut: (Nënshkruar:) Marika Vogli”.

Me telefon e kam njoftuar Drejtoreshën se, hëpër-hë, për arsye mësimore, isha në pamundësi për të shkuar në Tiranë.

Më 14 tetor 1966, kam marrë këtë telegram në Shkodër nga Biblioteka Kombëtare: “Të hënën, në orën 8, mbledhet Komisioni i Bibliografisë së Skënderbeut. (Nënshkruar:) Marika Vogli”.

Më 17 tetor 1966, u bë mbledhja e gjashtë e Grupit të punës dhe e Komisionit të Bibliografisë së Skënderbeut. Qenë të pranishëm: Marika Vogli, prof. Aleks Buda, prof. Mahir Domi, Jup Kastrati, Idajete Bejtja, Ervehe Dishnica. Munguan: prof. Dhimitër S. Shuteriqi dhe Kasem Biçoku. Mbledhjen e kryesoi shoqja Marika Vogli.

Në mbledhje u raportua për punën e kryer qysh nga mbledhja e mëparëshme, u bënë sugjerime e propozime të ndryshme dhe u caktuan detyrat për periudhën e ardhëshme.

I pari e mora fjalën unë: “Në periudhën pesëmu-jore prill-maj-qershor-gusht 1966, në Tiranë, në Bibliotekën Kombëtare, kam spoljuar mbi 40.000 skeda nga antikuariati, albano-balkanologjia, nga sistematiku dhe alfabetiku. Si rrjedhim, kam nxjerrë 730 skeda mbi Skënderbeun dhe 700 të tjera që mund të kenë lëndë rreth tij ose epokës së tij. Të gjitha këto ia kam dorëzuar shokut Gani Dogani. Në orët jo- zyrtare, d.m.th. në mbasdrekat e ditëve: e mërkure, e enjte dhe e premte, kam nxjerrë nga Péetrovitch 200 skeda, të cilat po ia dorëzoj Drejtoreshës. Siç kam raportuar edhe më 9 gusht 1966, në mbledhjen e mëparëshme, në Shkodër kam nxjerrë, nga katër vepra bibliografike (Legrand, Gûys, Manek – Pekmezi - Stotz dhe Albanica) 305 skeda sinjalizuese. Gjithësejt, pra, deri më sot kam nxjerrë 1935 skeda sinjalizuese për Skënderbeun ose kohën e tij. Në Shkodër, gjatë shtatorit dhe tetorit, kam përfunduar së hartuari listën e plotë bibliografike të titujve të të gjithë shtypit periodik shqiptar. Kjo listë ngërthen 620 tituj gazetash, revistash dhe buletinesh, që janë botuar në Shqipëri, Itali, Jugosllavi, Rumani, Turki, Egjipt, Bullgari, Greqi, Austri, Francë, Amerikë, Spanjë, etj., që nga viti 1848 (me “L’Albanese d’Italia“ të De Radës) e deri më sot,

d.m.th. brenda 118 vjetësh. Këtë po e daktilografoj në tri kopje, një për Grupin e punës, një për Komisionin e Bibliografisë së Skënderbeut dhe një për drejtorinë e Bibliotekës Kombëtare që t'ia apë Filip Priftit për të pasuruar fondet e çmueshme me blerje apo me fotokopje a mikrofilmime. Është e para evidencë e saktë e shtypit tonë periodik. Kjo vepër “Bibliografia e shtypit periodik shqiptar” është një punë kërkimore shumëvjeçare e imja. Megjithëse e kam dorëshkrim të pabotuar, po e vë në dispozicion, me qëllim që të shfrytëzohet nga Komisioni ynë. Duhet caktuar se cilat organe duhen vjelur për Bibliografinë e Skënderbeut. Nga Shkodra do të dërgoj, më vonë, edhe skeda të tjera, që përmbajnë lëndë për Skënderbeun nga fondet e bibliotekës së shtetit të këtij qyteti si edhe nga bibliografitë e tjera. Duhet të ndajmë punën konkretisht me prof. Mahir Domin nga lista e 65 bibliografive që i kam dërguar Drejtoreshës, që në janar të këtij viti. Unë mendoj që prof. Mahir Domi të vjelë burime nga bibliografitë e botuara greqisht, si p.sh. nga Kersopulos, Kalogeropulos, Burchner, Vizukidhis, Vees, Kurila, Nistakidhis, Mihalopulos, Peklasi etj“.

(Më vonë, prof. Mahir Domi e ka bërë këtë punë shumë mirë, duke i nxjerrë të gjitha të dhënat e duhura bibliografike greke për Skënderbeun).

Në këtë mbledhje, në diskutimin e vet, Prof. Mahir Domi tregoi se kishte nxjerrë 45 skeda, që

nuk figurojnë as te Pétrovitch, as te Legrand, por theksoi se duhet bërë një krahasim me skedarët që ka nxjerrë Jup Kastrati. Po në këtë mbledhje, prof. Aleks Buda njoftoi se kishte nxjerrë 970 skeda bibliografike për Skënderbeun. Ai tha se do të shikonte edhe shënimet e tjera personale që ka nëpër fletore të ndryshme të tija nga gjurmimet që kishte bërë në bibliotekat e huaja në Vjenë, Pragë, Moskë, Leningrad, Sofie, Athinë, Selanik etj.

Në “Detyrat që u caktuan në mbledhjen e Komisionit për Bibliografinë e Skënderbeut të datës 17.X. 1966” (2 faqe të daktilografuara, shtypur nga Biblioteka Kombëtare, në 8 kopje), në pikën e propozimevet është riprodhuar ky mendim i imi:

“Jup Kastrati: 1) Skedat që do të përgatiten për Bibliografinë e Skënderbeut, në fund të daktilografohen dhe me to të krijohet një skedar i veçantë për Skënderbeun, pranë atij të albanologjisë të Bibliotekës Kombëtare.

2) Në hartimin e Bibliografisë të ndjekim si kriter jo transkriptimin e veprave të ndryshme, por transliterimin e tyre.

3) Për 700 skedat e veprave ku mendohet se mund të ketë të dhëna për Skënderbeun, të ngarkohen punonjëset e kualifikuara të Bibliotekës Kombëtare që, sipas gjuhëve që njohin, të bëjnë verifikimin e veprave”.

Në pikën e vendimeve thuhet:

“1) Shoku Jup Kastrati do të vazhdojë verifikimin e fondeve të Bibliotekës së Shkodrës dhe të kërkimeve të tjera nga bibliografitë e huaja (tetotnëndor 1966).

4) Rishikimi i topografikut të librit të huaj të Bibliotekës Kombëtare nga shoku Aleks Buda e shoku Jup Kastrati të kryhet gjatë muajve nëndor - dhjetor 1966.

5-6) Shoku Mahir Domi do të verifikojë listat e dërguara nga biblioteka e Gjirokastrës që ndodhen në Bibliotekën Kombëtare, dhe do të kontrollojë bibliografitë në gjuhën greke që përfshihen në listën e bibliografive që ka sjellë Jup Kastrati.

8/ bis) Të daktilografohet lista e periodikut shqip e sjellë nga shoku Jup Kastrati (brenda tetorit 1966)”.

Në mbledhjen e datës 17 tetor 1966 të Komisionit të Bibliografisë së Skënderbeut, unë shkova nga Shkodra në Tiranë për të marrë pjesë në të, kurse Kasem Biçoku nuk erdhi fare, megjithëse ishte në Tiranë.

Më 12 nëntor 1966, u bë mbledhja e shtatë e Grupit të punës dhe e Komisionit të Bibliografisë së Skënderbeut. Qenë të pranishëm Marika Vogli, prof. Aleks Buda, prof. Mahir Domi, Jup Kastrati, Idajete Bejtja, Ervehe Dishnica. Munguan: prof. Dhimitër S.

Shuteriqi dhe Kasem Biçoku. Mbledhjen e kryesoi shoqja Marika Vogli.

Në mbledhje u raportua mbi punën e kryer që nga mbledhja e kaluar. Prof. Mahir Domi kishte përgatitur edhe 127 skeda të tjera sinjalizuese. Unë fola për gjurmimet që kisha bërë në bibliotekën e qytetit të Shkodrës, duke theksuar se ka ndonjë vepër për Skënderbeun që nuk gjendet as në Bibliotekën Kombëtare të Tiranës.

Në vendimet e nxjerra (2 faqe të daktilografuara, shtypur nga Biblioteka Kombëtare, në 8 kopje), ndër të tjera u caktuan edhe këto:

Pika 2). Shoku Jup Kastrati do të vazhdojë spoljimin në Bibliotekën e Shkodrës.

Pika 6). Të ngarkohen disa punonjëse të Bibliotekës Kombëtare për të verifikuar 700 librat, ku ka mundësi të ketë diçka për Skënderbeun, sipas skedave të nxjerra nga shoku Jup Kastrati“.

Edhe në mbledhjen e Komisionit të Bibliografisë së Skënderbeut të datës 12 nëntor 1966, unë vajta nga Shkodra në Tiranë, për të marrë pjesë në të; kurse Kasem Biçoku nuk erdhi fare në këtë mbledhje, megjithëse ishte në Tiranë.

Gjatë kësaj kohe, shoqja Marika Vogli ka bërë përpjekje të vazhdueshme pranë Ministrisë së Arsimit e të Kulturës për të më tërhequr nga Shkodra në Tiranë për hartimin e Bibliografisë së Skënderbeut.

Si rrjedhim i këtyre përçapjeve, Ministria e Arsimit dhe e Kulturës, me shkresën nr. 34/13, Tiranë 26 nëntor 1966, i shkruante drejtorisë së Institutit Pedagogjik të Shkodrës këto: “Shoku Jup Kastrati do të punojë për tre muaj e gjysëm pranë Bibliotekës Kombëtare për përgatitjen e Bibliografisë së Skënderbeut, me rastin e 500-vjetorit të vdekjes së heroit. Prandaj të zëvendësohet nga një kuadër i jashtëm me tetë orë në javë.

Ministri: Thoma Deliana d .v.”.

Duke mos qenë në dijeni për këtë shkresë, sepse përmbajtja e saj m`u komunikua më vonë, unë i shkrova një letër, nga Shkodra, shoqes Marika Vogli, më 5 dhjetor 1966, në të cilën, ndër të tjera, i thoja edhe këto: “Më 2 janar 1967, unë dëshëroj të vij në Tiranë dhe të punoj pesë javë, në Bibliotekën tuaj, deri më 8 shkurt 1967, mbasi, gjatë janarit, nuk kam provime semestrare. Por, edhe për këtë, Ju lutem, o telefononi, o shkruani, edhe një herë, shokut Mihal Prifti, drejtor i Institutit Pedagogjik 2-vjeçar të Shkodrës, në mënyrë që të mos pengohem asnjë ditë për këtë punë me karakter kombëtar”.

Si përgjigje të kësaj letre, më 9 dhjetor 1966 mora këtë telegram nga Biblioteka Kombëtare: “Shkresa është nisur ka dy javë. Interesohuni pranë Drejtorisë për zgjidhjen. Mbledhja e Komisionit nuk bëhet dot më 10 dhjetor. Njoftoni përfundimin e zëvendësimit. (Nënshkruar:) Marika Vogli”.

Të nesërmen, më 10 dhjetor 1966, i kam dërguar nga Shkodra një letër shoqes Marika Vogli, në të cilën, ndër të tjera, i shkruaja edhe këto: “Dje, në orën 10 p.dr., në sa po punoja në shtëpi, (pse në premtë dhe në shtunë - siç e dini – nuk kam mësim), mora telegramin Tuaj. Ju falem nderës për konsideratën Tuaj.

Mbas dy orësh shkova në Institut. Fola me përgjegjësen e kuadrit, shoqen Majnure Feçor Shehu. Më tregoi shkresën e Ministrisë së Arsimit dhe të Kulturës, nr. 34/13, dt. 26. XI. 1966, nënshkruar nga Ministri, shoku Thoma Deliana. Këtë çështje po e bisedon dhe po e zgjidh drejtorja e Institutit Pedagogjik me drejtorinë e shkollës pedagogjike “Shejnaze Juka”, nëse mund të lehtësohen, nga orët që kanë, Luigj Frania dhe Safet Hoxha, mbasi edhe ata kishin nga 26 orë në javët. Përfundimin e zëvendësimit tim do të Jua bëj të njohur, porsa të kryhet puna, ose do të vij vetë në Tiranë. Ndërkaq, unë kam vazhduar dhe po vazhdoj në vjelje lënde për Bibliografinë e Skënderbeut”.

Më 3 janar 1967 deri më 25 janar 1967, unë kam punuar në Bibliotekën Kombëtare për hartimin e “Bibliografisë së Skënderbeut”.

Më 24 janar 1967 është bërë mbledhja e tetë e Grupit të punës dhe e Komisionit të Bibliografisë së Skënderbeut. Qenë të pranishëm: Marika Vogli, prof. Aleks Buda, prof. Dhimitër S. Shuteriqi, prof.

Mahir Domi, Jup Kastrati, Kasem Biçoku, Idajete Bejtja, Ervehe Dishnica. Mbledhjen e kryesoi shoqja Marika Vogli. Drejtoresha e çeli mbledhjen, duke vënë në dukje punën e bërë deri më atë ditë, gjatë vitit 1966, dhe duke theksuar, në mënyrë të posaçme, detyrat që i dalin Komisionit dhe Grupit të punës për vitin 1967. Në atë mbledhje, kam lexuar relacionin tim: “Mbi disa çështje të Bibliografisë së Skënderbeut” (10 faqe të daktilografuara). Së bashku me proces - verbalin e kësaj mbledhjeje, po ia bashkangjes, kopjen e lexuar, relacionit të sotëm, si dokument të gjallë. (Aneks nr. 2). Megjithatë, po nxjerr në pah ndonjë frazë që, megjithëse e shprehur me pak rreshta, tregon qartë punën e madhe që kam bërë në hartimin e “Bibliografisë së Skënderbeut” deri në atë ditë. Relacioni fillon me këtë fjalë: “Më 3 janar 1967, kam rifilluar nga puna për hartimin e “Bibliografisë së Skënderbeut”. Më 4 janar sistemovala, në rend alfabetik, skedarin e nxjerrur për këtë qëllim gjatë vitit 1966, në fondin e albanologjisë, balkanologjisë, antikuariatit. Janë mbi 3.500 (trimijepesëqind) skeda sinjalizuese, informuese dhe orientuese”³¹. “Nga këto skeda, 2.100 (dymijepesëqind) i ka sjellë Jup Kastrati (750 skeda nxjerrë nga skedari i albanologjisë, balkanologjisë, antikuariatit, sistematiku dhe alfabetiku; 800 skeda, nga të cilat

³¹ Shih faqen 1 të studimit të Jup Kastratit: “Mbi disa çështje të Bibliografisë së Skënderbeut”. (B.B.)

mund të dalin gjëra me interes për Skënderbeun: këto 1550 i kam punuar në Tiranë, brenda muajve: prill, maj, qershor, korrik, gusht 1966, 550 skeda të tjera i kam punuar në Shkodër dhe i kam prû në Bibliotekën Kombëtare, duke i nxjerrë nga Pétrovitch (215 skeda), Albanica (150 skeda), Legrand (90 skeda), Biblioteka e shtetit – Shkodër (50 skeda), H. Gûys (20 skeda), Manek- Pekmezi- Stotz (30 skeda). Gjithashtu, Jup Kastrati ka sjellë edhe listën bibliografike, në rend alfabetik, të të gjithë shtypit periodik shqiptar të periudhës 1848-1967, që përmban 630 tituj organesh“. (Këtë listë bibliografike të shtypit shqiptar po ia bashkangjes këtij relacioni, aneks nr. 3). Në faqen 5, pika 5 e këtij relacioni, unë thoja: “Për të ecë mirë puna e hartimit të Bibliografisë, duhet që shoku Kasem Biçoku të fillojë, që më 1 shkurt 1967, regjistrimin e veprave rreth Skënderbeut“.

Megjithëse kishin kaluar 12 muaj që nga komunikimi i Grupit të punës, Kasem Biçoku nuk kishte filluar ende nga puna në hartimin e Bibliografisë së Skënderbeut. Në atë kohë, ai punonte për Institutin e Historisë dhe të Gjuhësisë vëllimin “Dokumenta arkivale” të viteve 1407 - 1443. Në faqen 7, pika 15 të këtij relacioni, unë shkruaja: “Ndjehet e nevojshme me pasë një makinë shkrimi “Olivetti”, mbasi, çdo javë, unë do t'i hidhja në daktilografi skedat përfundimtare të një libri apo

vepre. Them “Olivetti“, sepse jam mësuar me tastierën e saj, që prej njëzetepesë vjetësh.

Sipas kërkesës së Agjensisë Telegrafike Shqiptare dhe me miratimin e shoqes Marika Vogli, unë kam botuar, me 14 janar 1967, informacionin “Hartohet bibliografia e parë e veprave mbi Skënderbeun”.

Ky informacion u botua nga ATSH në “Zëri i Popullit“ më 14 janar 1967 (në faqen e parë) dhe në “Bashkimi“ më 14 janar 1967 (në faqen e parë). Sipas kërkesës së redaksisë së gazetës “Mësuesi“ dhe me aprovimin e shoqes Marika Vogli, unë kam botuar artikullin “Bibliografia shkencore (e Skënderbeut)”, në “Mësuesi“, më 20 janar 1967 (në faqen e katërt). Këtë artikull e ka ribotuar Kasem Biçoku në librin “Skënderbeu dhe epoka e tij“, Shtëpia Botonjëse “Naim Frashëri“, Tiranë 1967, në faqen 100 - 104.

Më 25 janar 1967, mua më vdiq, në Shkodër, vajza pesë vjeç. Me gjithë dhimbjen e thellë shpirtërore, unë shkova përsëri nga Shkodra në Tiranë, pas dhjetë ditësh, për të vazhduar punën, duke lënë gruan të sëmurë nga trauma e fortë psikologjike dhe dy fëmijë të vegjël në shtëpi.

Më 30 janar 1967, unë i kam dërguar nga Shkodra një letër shoqes Marika Vogli, nga e cila po shkëpus vetëm një pjesë: “Sipas premtimit të bërë, po ju dërgoj, me pak vonesë, bisedën time, që

mbajta, më 24 janar 1967, në mbledhjen e kolektivit të hartimit të Bibliografisë së Skënderbeut, si edhe proces-verbalin që shënova unë. Veproni si ta shihni të arsyeshme: ose nxirrni çështjet, ose riprodhoni në dhjetë kopje relacionin tim, ose shkruani me shënimet e Juaja. Unë do të vij më 5 shkurt 1967, ditën e hënë, në orën 12, megjithëse gruan nuk e kam mirë“.

Nga data 5 shkurt 1967, kam vazhduar të punoj, pa ndërprerje, në Bibliotekën Kombëtare për Bibliografinë e Skënderbeut. Më 11 shkurt 1967 është bërë mbledhja e nëntë e Grupit të punës dhe e Komisionit të Bibliografisë së Skënderbeut. Qenë të pranishëm: Marika Vogli, prof. Dhimitër S. Shuteriqi, prof. Mahir Domi, Jup Kastrati, Kasem Biçoku, Idajete Bejtja, Ervehe Dishnica. Mungoi: prof. Aleks Buda. Mbledhjen e kryesoi shoqja Marika Vogli.

Në “Proces - verbal i mbledhjes së Komisionit të Bibliografisë së Skënderbeut, 11 shkurt 1967”, përpiluar nga shoqja Marika Vogli (4 faqe të daktilografuara, shtypur në 8 kopje nga Biblioteka Kombëtare), që në fillim thuhet: “Mbledhja i zhvilloi diskutimet në bazë të materialit të paraqitur nga shoku Jup Kastrati “Mbi disa çështje të Bibliografisë së Skënderbeut“³².

³² Shih faqen 1, rreshti 6-7 të origjinalit, përkatësisht faqen 64-65 të këtij botimi. (B.B.)

Në fund të këtij proces-verbali, në pikën 8, shkruhen këto: “Mbledhja tjetër, ku duhet të jetë patjetër edhe prof. Aleks Buda si përgjegjës, të bëhet rreth datës 20 shkurt 1967. Aty të vendosim përfundimisht lidhur me të gjitha çështjet që ngrihen në relacionin e paraqitur nga shoku Jup Kastrati “Mbi disa çështje të Bibliografisë së Skënderbeut”³³.

Më 24 shkurt 1967 u bë mbledhja e dhjetë e Grupit të punës dhe e Komisionit të Bibliografisë së Skënderbeut. Qenë të pranishëm: Marika Vogli, prof. Aleks Buda, Jup Kastrati, Kasem Biçoku, Idajete Bejtja, Ervehe Dishnica. Munguan: prof. Dhimitër S. Shuteriqi dhe prof. Mahir Domi. Edhe në këtë mbledhje, unë kërkova, përsëri, që shoku Kasem Biçoku të fillonte nga puna.

Gjatë muajve shkurt – mars 1967, jam lodhur së tepërmi, sepse m`u donte që të bëja një javë mësim në Institutin Pedagogjik në Shkodër, (me leksione të avancuara, 8 orë + 8 orë) dhe një javë punë në Bibliotekën Kombëtare në Tiranë, për Bibliografinë e Skënderbeut (me orë të zgjatura, pa shikuar fare orar zyrtar, por duke punuar edhe gjatë zhegut në sallën shkencore, edhe në mbrëmje në hotel).

Më 16 mars 1967, drejtorja e Bibliotekës Kombëtare ka daktilografuar në tetë kopje “Konklu-

³³ Shih faqen 4, rreshti 27- 30 të origjinalit, përkatësisht faqen 70-71 të këtj botimi. (B.B.)

zionet e Komisionit mbi kriteret e hartimit të Bibliografisë së Skënderbeut“, (5 faqe të daktilografuara). Në të thuhet: “Komisioni pranë Bibliotekës Kombëtare, i ngarkuar me hartimin e Bibliografisë së Skënderbeut, me rastin e 500-vjetorit të vdekjes së tij, pasi e diskutoi, në disa nga mbledhjet e saj çështjen e kriterëve që duhen ndjekur, arriti në këto konkluzione:

I) Mbi karakterin, profilin dhe karakteristikat e përgjithshme të Bibliografisë (janë 9 pika);

II) Mbi kriteret e përpunimit bibliografik (janë 17 pika);

III) Mbi disa çështje me karakter organizativ (janë 14 pika). Në pikën 2 të këtij paragrafi, në faqen 3, rreshti 28-29, thuhet: “Të fillojë menjëherë përshkrimi bibliografik i veprave. Veç shokut Jup Kastrati, me këtë punë të fillojë të merret edhe shoku Kasem Biçoku “(d. m. th. se deri në këtë ditë, 16 mars 1967, shoku Kasem Biçoku nuk kishte filluar ende nga puna e hartimit të Bibliografisë së Skënderbeut, si anëtar Grupi që ishte - J. K.). Në pikën 5, faqe 4 rreshti 6-8, shkruhet: “Të ndiqet puna e grumbullimit të së dhënave të tjera rreth Skënderbeut prej shokëve Selami Pulaha, Kristo Frashëri, Injac Zamputi etj.“.

– Në faqen 5, pika 14, rreshti 9-14, thuhet: “Përkthimi i frontespicevet do të bëhet në këtë mënyrë: a) Nga gjermanishtja në shqip nga shoku

Aleks Buda: b) Nga italishtja në shqip nga shoku Jup Kastrati; c) Nga latinishtja në shqip nga shokët Jup Kastrati e Aleks Buda; d) Nga shqipja në frëngjisht nga shoku Mahir Domi. Për gjuhët e tjera të ngarkohen shokë të jashtëm“. (Nënshkruar:) Komisini: Aleks Buda, Dhimitër S. Shuteriqi, Mahir Domi, Jup Kastrati, Marika Vogli, Ervehe Dishnica, Idajete Bejtja, Kasem Biçoku.

– Tiranë, 16 mars 1967“.

Në periudhën 5 shkurt 1967 deri më 15 prill 1967, kam punuar në Bibliotekën Kombëtare, duke përkrahur, në mënyrë definitive, librat për Bibliografinë e Skënderbeut. Pastaj kam ardhë në Shkodër për Konsultime dhe provime të studentëve, mbasi pedagogët e gjuhës, në atë kohë, nuk i kishim të dubluar në Institutin Pedagogjik të Shkollës. Kasem Biçoku e ka filluar punën në javën e parë të majit 1967. Ka punuar gjithësejt një dhjetë ditë, në kohën kur unë isha në Shkodër. Pastaj e ka lënë krejtësisht këtë punë, duke mos u interesuar fare për detyrat që kishte në ngarkim. Gjithë barra më ka rënë mua për hartimin e Bibliografisë së Skënderbeut, duke bërë punën e tre vetëve, d.m.th. edhe të Zef Prelës, edhe të Kasem Biçokut, që ishin caktuar në Grupin e punës.

Më 11 maj 1967, kam marrë në Shkodër këtë telegram nga Biblioteka Kombëtare: “Lutemi njofto-

ni datën e ardhjes suaj në Tiranë. Ju presim. (Nënshkruar:) Marika Vogli“.

Po atë ditë pasdreke (11 maj, e enjte, ora 17⁰⁰ i kam shkruar shoqes Marika Vogli këtë letër: “Tash, posa mora telegramin Tuaj të datës së sotme, të orës 12 e 50`. Po ju përgjegj pa vonesë, sepse e di që jeni e shqetësuar për çështjen e Bibliografisë së Skënderbeut. Por, të më besoni, Ju them me zemër në dorë, se jam më i shqetësuar se Ju për këtë vepër me rëndësi, që na është besuar. Afati afroi për t`u dorëzur, kurse punimi nuk është kryer ende. Po Ju, jam i bindur se e dini, tashmë, gatishmërinë time. Kam folë, më se një herë, me drejtorin e Institutit Pedagogjik, shokun Mihal Prifti. Jam ndalur nga drejtoria për punë të ndryshme të Institutit. Madje, shoku Mihal më ka thënë se, edhe për periudhën 1 qershor - 30 gusht 1967, që do të punoj në Tiranë, duhet të vijë autorizim nga Ministria e Arsimit dhe e Kulturës në Institut, mbasi të gjithë studentët dhe pedagogët do të shkojnë në aksion, më 1 qershor deri më 30 korrik 1967. Kaq për njoftim. Unë jam gati të vij me punue dhe me vazhdue në Bibliografinë e Skënderbeut, por kjo çështje të zgjidhet në rrugë shtetërore nga Ju dhe me mirëkuptim. Po Ju bashkangjes, për vërtetim, datat e konsultimeve dhe të provimeve të shtetit në gjuhë shqipe, në Institutin Pedagogjik të Shkodrës. Mund të vi, po të mos më ndalojë Drejtoria, më 19 maj 1967”. Shoqja Marika Vogli ka folë, përsëri, me Ministrinë e Arsimit dhe

të Kulturës dhe me drejtorinë e Institutit Pedagogjik të Shkodrës, shokun Mihal Prifti. Si rrjedhim, unë jam çliruar nga të gjitha punët e detyrimit e tjera në Institut, dhe, më 20 maj 1967, kam shkuar, përsëri, në Tiranë, për të vazhduar hartimin e veprës “Bibliografia e Skënderbeut”.

Më 24 maj 1967, është bërë mbledhja e njëmbëdhjetë e Grupit të punës dhe e Komisionit të Bibliografisë së Skënderbeut. Qenë të pranishëm: Marika Vogli, prof. Aleks Buda, prof. Mahir Domi, Jup Kastrati, Kasem Biçoku, Ervehe Dishnica. Munguan: prof. Dhimitër S. Shuteriqi dhe Idajete Bejtja. Mbledhjen e kryesoi shoqja Marika Vogli.

Në këtë mbledhje u diskutua kryesisht për indikacionet bibliografike për Skënderbeun që kishin ardhë nga bibliotekat e huaja. Këto njoftime ishin nga bibliotekat e shteteve të ndryshme, biblioteka nacionale, biblioteka univeritetesh, biblioteka akademish, biblioteka qytetesh dhe rrethesh së ndryshme. Këto sinjalizime kishin ardhë nga bibliotekat e Athinës, Beogradit, Berlinit, Budapestit, Badia Greca di Grottaferrata, Bukureshtit, British Museum të Londrës, Lisbonës, Madridit, Moskës, Milanos, Napolit, Oslos, Parisit, Pragës, Romës, Stokholmit, Varshavës, Venezias, Vienës, etj. Adresat ekzakte të bibliotekave që na patën ofruar literaturë mbi Skënderbeun, po ia bashkangjes këtij relacioni. Janë 28 biblioteka. (Aneks nr. 4) Të gjitha sinjalizimet e

tyre, indikacionet dhe informatat i kisha nxjerrë nga korrespondenca shumë e rregullt, që mbante shoku Thanas Konini, me këto institucione. Në të vërtetë, me porositë me botën e huaj u merrte, drejtpërdrejt, shoqja Marika Vogli, por me mua konsultohesh vazhdimisht. Me këto njoftime kisha formuar një kuti të posaçme, e cila pëmbante rreth 450 skeda. Në mbledhjen e datës 24 maj 1967, u vendos që “t’u shkruhet bibliotekave të universiteteve, të akademive etj. për të na çuar libra të mikrofilmuar mbi Skënderbeun. Listën ta *hartojë* Jup Kastrati, duke filluar ng 1 qershori 1967. Të bëhen porosi vetëm për veprat që do të përfshihen në Vëllimin e parë të Bibliografisë së Skënderbeut (shekulli XV, XVI, XVII, XVIII)”. Këtë listë porosish, që e kam hartuar unë vetë, mbasi e pata kontrolluar me titujt e veprave që kishim në fondet e bibliotekave të Shqipërisë, po ia bashkangjies këtij relacioni. (Aneks nr. 5: “Porosi për vëllimin e parë të Bibliografisë së Skënderbeut”, 17 faqe të daktilografuara nga Biblioteka Kombëtare, më 31 maj 1967. Ka shënimet e mia autentike, me lapës, anash, të ditëve 31. V.- 7. VI. 1967)³⁴. Është një tjetër dokument i gjallë ky, që flet për punën e madhe që kam bërë, sidomos, në vitet 1966-1967, për hartimin e Bibliografisë së Skënderbeut. Aso kohe, unë dija, jo vetëm

³⁴ Kjo listë gjendet edhe në dosjen e autorit të librit.
(B.B.)

ç'kishte Biblioteka Kombëtare për Skënderbeun dhe epokën e tij, por edhe ç'dispononin bibliotekat e tjera të vendit tonë për heroin kombëtar, ajo e Universitetit Shtetëror të Tiranës (sot: Biblioteka shkencore albanologjike e balkanologjike e Insitutit të Historisë dhe e Insitutit të Gjuhësisë e të Letërsisë) dhe ato të rretheve, kryesisht e Shkodrës, Elbasanit, Korçës, Gjirokastrës etj. Isha familjarizuar kaq shumë me këto burime sa që isha i gatshëm me tregue, në moment, në bazë të skedarëve të sistemuara, në se akëcila vepër gjëndej tek ne, brenda në Shqipëri, në se duhej sjellë e mikrofilmuar apo e fotokopjuar apo me huajtje. Unë vetë kam punuar me shumë vepra origjinale që na patën ardhë me huajtje nga Polonia, si p.sh. Barletius, Nowy Wyborne, 1759: Kamienski, Wonu Greckie, 1773, etj. Me atë rasë, kam bërë gati edhe listën e librave që do të porosiste Biblioteka Kombëtare për vëllimin e dytë të "Bibliografisë së Skënderbeut" (shih: Aneks, nr. 6, 24 faqe të daktilografuara nga Biblioteka Kombëtare me 148 vepra: dhe: Aneks, nr. 7, me 5 faqe të daktilografuara me 28 vepra për porosi).

Nga data 20 maj 1967 deri më 14 shtator 1967, kam punuar, pa ndërprerje, në Bibliotekën Kombëtare të Tiranës. Kam sakrifikuar pushimet e mia verore dhe ato të aspiranturës, vetëm e vetëm që vepra "Bibliografia e Skënderbeut" të bëhej gati për jubileun e heroit. Megjithëse kam pasë normë të reduktuar në Insitut, si zv/ kryeredaktor i "Buletinit

shkencor“ të Institutit Pedagogjik të Shkodrës dhe si zv/përgjegjës i Katedrës së gjuhës e të letërsisë, prapseprapë, në Tiranë, kam punuar paradreke e pasdreke, duke mos shikuar edhe një anë tjetër të rëndësishme që unë vuaja nga sëmundja e zemrës dhe kisha porosi nga kardiologu Dr. Ylli Popa për një punë të rregullt, normale, pa sforcim. Si rrjedhim i kësaj pune intensive, kam bërë gati për Komisionin variantin e parë të veprës “Bibliografia e Skënderbeut“, të daktilogruar në gjashtë kopje.

Më 1 korrik 1967, vepra - maket u është shpërndarë anëtarëve të Komisionit për ta studjuar dhe analizuar. Ndërkohë, nga vepra e Göllner-it kam nxjerrë 90 skeda sinjalizuese për Skënderbeun dhe për epokën e tij: (Shih: aneks nr. 8) nga mikrofilmet e ardhur kam përkthyer 24 skeda: (shih: aneks, nr. 9) nga Lamouche 150 skeda sinjalizuese: (shih aneks, nr. 10, 16 faqe të daktilogruara), nga Noli i vitit 1947: 205 skeda sinjalizuese: si edhe nga M. Petta, G. Petrotta, P. Costa, A. Gegaj, Stadtmüller etj., rreth 80 skeda sinjalizuese.

Më 10 korrik 1967, është bërë mbledhja e dymbëdhjetë e Grupit të punës dhe e Komisionit të Bibliografisë së Skënderbeut. Qenë të pranishëm: Marika Vogli, prof. Aleks Buda, prof. Mahir Domi, Jup Kastrati, Kasem Biçoku. Mungonin: prof. Dhimitër S. Shuteriqi. Mbledhjen e kryesoi shoqja Marika Vogli.

(Duke filluar nga kjo datë, shoqet Idajete Bejtja dhe Ervehe Dishnica nuk janë ftuar të marrin pjesë në mbledhjet e Komisionit, sepse puna e tyre ishte tangente për “Bibliografinë e Skënderbeut”).

Kryesisht, në këtë mbledhje, është diskutuar për çështjet që kanë dalë nga hartimi i variantit të parë të veprës në fjalë.

Prof. Mahir Domi foli gjatë e gjerë për një tok problemesh së ndryshme, që janë të regjistruara në proces-verbalin e ditës. Ndër të tjerat, ai tregoi vështrimet që u kishte bërë bibliografivet të Kalogeropulos, Kurila, Vizukidhis, Vees, Mihalopulos, Savadjian, etj Ai theksoi se këta nuk janë fort të saktë, nuk janë bibliografë të kategorisë së parë. Ka shumë bibliografi të tjera që mund të mos jenë drejtpërsëdrjeti për Skënderbeun, por tërthorazi kanë për të. Kështu që duhet të plotësohet lista e bibliografivet që ka hartuar Jup Kastrati. Bëri vërejtje të holla për tekstin e daktilografuar.

Prof. Aleks Buda analizoi, një për një, të gjitha librat që kisha përshkruar deri në atë ditë dhe që ishin daktilografuar pastër e mirë. Vërejtjet e tij qenë shumë të dobishme për mua për punën e mëvonshme. Në fund ai tha: “Puna është bërë e mirë dhe me kriter. Të vazhdohet kështu“.

Unë, mbasi fola për disa anë teknike bibliografike, shtova edhe këto: “Shoku Kasem Biçoku duhet të fillojë nga puna; përndryshe rrezikohet botimi në

kohën e duhur; d.m.th. libri nuk mund të shkojë në shtyp më 30 gusht 1967, siç është parashikuar nga Komisioni; të paktën, shkoku Kasem të përpunojë mikrofilmat në USHT³⁵. Nga ana tjetër,- theksova unë- të gjitha skedat e daktilografuara kanë nevojë të kontrollohen; megjithëse Ismetja si daktilografiste, është shumë e kujdesshme, prapsepapë i kanë rrëshqitë gabime në daktilografim, sepse veprat e përshkruara janë që të gjitha në gjuhë të huaja. Edhe ky verifikim, nga ana ime, don kohë, don ditë të mira në dispozicion; kështu që, rrjedhimisht, mbeten libra të tjerë pa u përpunuar. Kjo nuk është me interes për ne, përsa i takon kohës së përfundimit të veprës. Klishetë mund të fillojë me i punue Halit Gjirriti, që në javën e parë të korrikut; signaturat ia ap unë. Mikrofilmet e ardhura duhet të përshkruhen nga Qanije Haxhihasani, Dodona Dhimo etj.

Më 17 korrik 1967, prof. Dhimitër S. Shuteriqi i ka paraqitur vërejtjet e veta me shkrim, në dy faqe të daktilografuara, në mënyrë të ngjeshur, në një letër adresuar drejtorisë së Bibliotekës Kombëtare. Që në fillim, ai shkruan: “Materialet e “Bibliografisë së Skënderbeut”, që më dërguat dhe që do të diskutoheshin në mbledhjen e 10 korrikut të Redaksisë, i mora vetëm më 14 korik, kur u ktheva në Tiranë nga Rubiku. Po shënoj këtu vërejtjet që kam, me lutje që t`u komunikohen shokëve të Redaksisë. Këto vëre-

³⁵ Universiteti Shetëror i Tiranës. (B.B.)

jtje kanë të bëjnë sidomos me kriteret jo të njëjta të punës, kritere që Redaksia i ka përcaktuar ose që duhet të përcaktohen në mënyrë të plotë. Pastaj ai shqyrtonte 12 çështje të ndryshme, si titujt, formati, faqosja, ndarjet, ilustrimet, ubikacioni, referimet, hollësitë e panevojshme, shkurtime, inkonsekuenat, përshkrimi etj. “Si përfundim: Kriteret e ndjekura duhet të jenë plotësisht konsekuente; shkurtime janë të domosdoshme; koncizioni të jetë sa më i madh, me tërë lakonizmin ”Këto vërejtje të holla e të imta të profesorëve të mi të nderuar, Buda, Shuteriqi, Domi, unë jam munduar t’i vë në jetë me skrupolozitet shkencor. Megjithëse isha bibliograf prej një të katërt shekulli dhe, në mjaft vise mund të mos isha dakord me disa çështje bibliografike që më sugjeroheshin nga kolegët e mi për t’i bërë, unë u jam nënshtruar vendimeve të Komisionit dhe kam zbatuar, pikë për pikë, çdo gjë që më është kërkuar nga Komisioni dhe që është miratuar më përpara nga kolektivi i punës. Si rrjedhim, më 14 shtator 1967, një ditë përpara se të ktheja në Shkodër për të filluar vitin e ri shkollor 1967- 1968, i kam dorëzuar shoqes Marika Vogli variantin e dytë, të përpunuar, të vëllimit të parë të veprës “Bibliografia e Skënderbeut”, të daktilografuar. Në këtë vepër kisha përshkruar 470 libra për Skënderbeun dhe kohën e tij, sipas kritereve të vendosura në Redaksi dhe të aprovuara prej të gjithë antarëve të Grupit të

punës e të Komisionit të Bibliografisë së Skënderbeut.

Gjatë dy muajve, 15 shtator 1967 deri më 10 nëndor 1967, kam përpunuar në Shkodër 135 libra për Bibliografinë e Skënderbeut, variantin e tretë ose të plotë, d.m.th. periudhën 1474 - 1800. Këto libra ia kam çuar shoqes Marika Vogli triherësh; më 21 shtator 1967 (me anë të baxhanakut tim, Qamo Agaj), më 7 tetor 1967 dhe më 10 nëndor 1967 (duke i sjellë unë vetë në Tiranë).

Më 21 shtator 1967, në letrën përcjellëse, shkruaja: “Shoqja Marika, po ju dërgoj 50 përpunime librash për t`u daktilografuar nga Leo, në 6 kopje secila vepër“.

Jam lodhur shumë, sepse më është dashur edhe të bëj mësim, edhe të përfundoj veprën e Bibliografisë së Skënderbeut. Më 28 tetor 1967, i kam dërguar nga Shkodra këtë letër shoqes Marika Vogli: “Ju lutem, folni me Ministrinë e Arsimit e të Kulturës ose me drejtorinë e Institutit Pedagogjik të Shkodrës që të lejohem me ardhë në Tiranë, për të punuar, tri-katër javë për përfundimin e Bibliografisë së Skënderbeut. Mund të veprohet sikurse në shkurt të këtij viti, d.m.th. një javë në Shkodër dhe një javë në Tiranë. Në këtë mënyrë, mund të plotësojmë të gjitha zërat, të verifikojmë regjistrimet, të kryejmë ato që kanë mbetur pa u regjistruar, të shikojmë përkthimet e frontespicevet, të diskuto-

jmë me Komisionin veprën si tekst, të fillojmë e të mbarojmë hyrjen dhe aparatën shkencor, të kërkojmë nga bibliotekat e huaja ato vepra që e dimë se i kanë dhe që ende nuk na kanë ardhur. Me këtë rasë mund të bëjmë edhe ekspozitën e librit për Skënderbeun, që i kam premtuar shokut Gani Dogani. Ju lutem, mundësisht, ardhja ime atje të dalë si kërkesë e Juaja”.

Shoqja Marika Vogli ka folë, në telefon, me shokun Mihal Prifti, drejtor i Institutit Pedagogjik të Shkodrës, dhe, si rrjedhim, unë kam shkuar, përsëri, në Tiranë, në Bibliotekën Kombëtare, ku kam punuar nga data 10 nëndor 1967 deri më 15 nëndor 1967. Gjatë kësaj jave, kam përpunuar dyzet vepra të tjera dhe jam marrë me verifikimin e frontespiceve të përkthimeve të bëra në këtë mënyrë: xha Zyberi nga turqishtja në shqip; Venemin Dashi nga gjermanishtja në shqip; Skënder Luarasi nga anglishtja në shqip; Henrik Lacaj nga latinishtja në shqip; Aleks Thani nga greqishtja në shqip; Leo Prela nga spanishtja në shqip; Qevqep Kambo nga polonishtja në shqip. Disa kapakë veprash për Skënderbeun holandisht ia pat dhënë shoqja Marika Vogli njëj shoku, emrin e të cilit, fatkeqësisht, nuk e kam të shënuar në fletoren time; po kështu, disa vepra të tjera anglisht ia ka dhënë Drejtoresha për përkthim, ndër ato ditë, profesorit të anglishtes, që i bënte mësim një grupi punonjësish të Bibliotekës Kombëtare. Njëkohësisht kam bërë verifikimin e

përkthimeve të Danil Radiqit, shqipërimet e të cilit linin mjaft për të dëshëruar. Kjo punë është bërë me ndihmën e Skënder Luarasit dhe të Venemin Dashit. Tanimë vepra kishte lëshuar shtat dhe mund të hidhej në skedarin e posaçëm të Bibliografisë së Skënderbeut, i cili skedar do të vendosej në sallën e punonjësve shkencorë të Bibliotekës Kombëtare, në dispozicion të tyre për gjurmime të mëtejshme studimore, sipas një propozimi që kisha bërë unë në gji të Komisionit tonë, disa muaj më përpara. Për këtë arsye, mbarë tekstin e daktilografuar, me porosi të Drejtoreshës, ia kam dhënë Ervehe Dishnicës për skedim. Ndërkohë, Dodona Dhimo ka kontribuar në leximin dhe përshkrimin e disa mikrofilmave të ardhura kohët e fundit nga bibliotekat e huaja. Njëkohësisht, kam rregulluar dosjet përkatëse të prof. Aleks Budës, prof. Dhimitër S. Shuteriqit, prof. Mahir Domit, Marika Voglit dhe, bile, edhe të Kasem Biçokut, për t'ua shpërndarë tekstin e përfunduar për shqyrtim, diskutim dhe aprovim. Vepra ishte daktilografuar nga Leo dhe Ismeti në gjashtë kopje. Çdo anëtar Komisioni dhe Grupi pune kishte nga një kopje të veten, në dosje të posaçme. Teksti përfshinte periudhën nga viti 1473 deri në vitin 1799 dhe pëmbante të përpunuar këto vepra: Shekulli XV – 15 libra; shekulli XVI – 333 libra; shekulli XVII – 160 libra; shekulli XVIII – 151. Gjithësejt: 659 vepra të përpunuara dhe të përshkruara.

Më 30 nëntor 1967, kam marrë këtë telegram në Shkodër nga Biblioteka Kombëtare: “Rregulloni punën dhe nisuni urgjent për në Tiranë (për të punuar) 10 – 15 ditë për dorëzimin në shtyp të Bibliografisë së Skënderbeut. (Nënshkruar): Marika Vogli“.

Më 1 dhjetor 1967, unë i kam bërë këtë telegram shoqes Marika Vogli: “Instituti nuk më lejoi me ardhë“.

Më 3 dhjetor 1967, kam marrë në Shkodër këtë letër nga shoqja Marika Vogli: “Me që m`u dha rasti të ju çoj letër me shokun Sandër Gera, po ju shkruaj me shpejtësi disa fjalë. Bibliografia është gati për t`u shqyrtuar në Komision. Të gjithë i kanë marrë kopjet e tyre. Nuk di kur mund të vini për të caktuar datën e mbledhjes. Çështja ka karakter tepër urgjent, pasi në komisionin qeveritar është raportuar që vëllimi i parë ka shkuar në shtyp dhe po punohet për vëllimin e dytë. Zgjatja e punës për dorëzim do të ketë pasoja serioze. Shokët e Ministrisë së Arsimit më porositën ta dërgojmë urgjent në shtyp. Disa libra që ishin të papërpunuarë (9 copë), ia dhashë për t`i përpunuar Injac Zamputit dhe u kryen. Nuk kam sinjaturat e librave të tjera, që janë të papërpunuara, që të mund ta kryenim këtë punë plotësisht. Nëse keni mundësi, m`i dërgoni. Kasemit i është ndërruar tema e kumtesës, kështu që nuk po merret fare me këtë punë deri nga 20 dhjetori, kur duhet të dorëzohet

kumtesën. Më njofto si duhet vepruar për të ardhur ti këtu për përfundimin dhe dorëzimin në shtyp të Bibliografisë. (Nënshkruar:) Marika Vogli“.

Me këtë letër në dorë, shkova në zyre të drejtorit të Institutit Pedagogjik të Shkodrës. Shoku Mihal Prifti, që karakterizohet për horizont kulturor dhe si përkrahës ndërmarrjesh të tilla, më tha: -“Jup, shok, unë e kuptoj që “Bibliografia e Skënderbeut”, për të cilën po punoni me kaq pasion, është një vepër e madhe shkencore dhe, njëkohësisht, politike e kombëtare. Por mungesa juaj prej dy vjetësh është ndërë në Katedër. Unë po ju lejoj, por përpiquni ta përfundoni sa më shpejt“.

E bisedova çështjen në Katedër me prof. Vehbi Balën dhe i bëra këtë telegram, nga Shkodra, shoqes Marika Vogli: “Vij të dielën për të punuar dhjetë ditë në Tiranë”. Nga data 10 dhjetor 1967 deri më 30 dhjetor 1967, kam punuar një javë në Shkodër, me leksione të avancuara, dhe një javë në Tiranë, në Bibliotekën Kombëtare.

Më 16 dhjetor 1967 dhe 17 dhjetor 1967 është bërë mbledhja e trembëdhjetë dhe e katërbëdhjetë e Grupit të punës dhe e Komisionit të Bibliografisë së Skënderbeut. Qenë të pranishëm: Marika Vogli, prof. Dhimitër S. Shuteriqi, prof. Mahir Domi, Jup Kastrati. Munguan: prof. Aleks Buda dhe Kasem Biçoku. Mbledhjen e kryesoi shoqja Marika Vogli. Në këtë mbledhje është marrë teksti zë për zë dhe

është shqyrtuar me imtësi, me skrupolozitet shkencor në të gjitha drejtimet, në përshkrimet, përkthimet, shënimet, daktilografimin etj. Në mënyrë të veçantë, vërejtje të hollësishme kanë bërë profesor Mahir Domi dhe profesor Dhimitër S. Shuteriqi. Të gjitha sugjerimet e tyre, unë jam përpjekë t'i vë në jetë, gjatë ditëve 18 – 30 dhjetor 1967.

Në mbledhjen e datës 17 dhjetor 1967, prof. Dhimitër S. Shuteriqi, ndër të tjera, tha: - *Autor i vëllimit të parë të "Bibliografisë së Skënderbeut" të jetë vetëm Jup Kastrati*, nën drejtimin e një redaksie apo komisioni të përbërë nga prof. Aleks Buda (përgjegjës), prof. Dhimitër S. Shuteriqi, prof. Mahir Domi, Marika Vogli.

–Prof. Mahir Domi u bashkua me këtë mendim dhe shtoi: - Kontributi i Kasem Biçokut me skedat sinjalizuese të përmendet në parathënie.

– Shoqja Marika Vogli pohoi se këtë vëllim të parë të "Bibliografisë së Skënderbeut" e ka punuar Jup Kastrati.

Më 5 janar 1968, kam marrë në Shkodër këtë telegram: "Nisuni urgjent për Tiranë për dorëzimin e Bibliografisë (në shtypshkronjë). (Nënshkruar:) Marika Vogli".

Kam rregulluar në Katedër çështjen e provimeve semestrale dhe jam nisë për në Tiranë.

Më 12 janar 1968, ditën e hapjes së Konferencës së dytë të studimeve albanologjike, Agjencia Telegrafike Shqiptare botoi këtë njoftim: “U dha për botim volumi i parë i Bibliografisë së botimeve rreth figurës së Skënderbeut”: Në kuadrin e 500 - vjetorit të vdekjes së heroit kombëtar Gjergj Kastrioti – Skënderbeut, Biblioteka Kombëtare po përgatit një bibliografi, ku do të pasqyrohen botimet e bëra në vende, kohë, gjeni e gjuhë të ndryshme rreth figurës së Skënderbeut. Për këtë u shfrytëzuan, në radhë të parë, fondet e sektorit të albanologjisë të Bibliotekës Kombëtare dhe të bibliotekave të tjera të vendit si dhe u siguruan njoftime të rëndësishme dhe mikrofilma që ndodhen në Bibliotekat e vendeve të tjera. Bibliografia do të botohet në disa vëllime. Deri tani është përfunduar dhe dhënë në shtyp vëllimi i parë që përfshin botimet e bëra gjatë periudhës 1473 – 1700. Në këtë vëllim janë përshkruar mbi 320 vepra në 12 gjuhë të ndryshme. Nga këto, rreth 180 ndodhen në fondet e Bibliotekës Kombëtare. Për përgatitjen e këtij vëllimi kanë punuar Jup Kastrati e Kasem Biçoku. Bibliografia ilustron me frontespice e veprave³⁶. Konceptimin e këtij komunikimi e ka bërë shoqja Marika Vogli. “Bibliografia e Skënderbeut”, në të vërtetë, përfshinte 659 tituj veprash, deri në vitin 1800, bile edhe me disa libra të

³⁶ Shih gazetën “Bashkimi“, Tiranë, 12 janar 1968, f. 3. (B.B.)

shekullit XIX, por u dorëzua në shtyp perudha 1473 - 1700, sepse shekulli XVIII nuk u arriti të shqyrtohej në Komision, për arsye se prof. Aleks Buda, aso kohe, ishte tepër i zënë me përgatitjen e referatit që do të mbante në Konferencën e dytë të studimeve albanologjike si edhe me organizimin e kësaj konference.

Më 29 janar 1968, është bërë mbledhja e pesëmbëdhjetë e Grupit të punës dhe e Komisionit të Bibliografisë së Skënderbeut. Qenë të pranishëm: Marika Vogli, prof. Aleks Buda, prof. Dhimitër S. Shuteriqi, prof. Mahir Domi, Jup Kastrati, Kasem Biçoku. Mbledhjen e kryesoi shoqja Marika Vogli.

Drejtoresha e nisi bisedën e vet me këto fjalë: “Nuk është parë dora e fundit e tekstit nga Komisioni. Është ruajtur një kopje e plotë e Bibliografisë së Skënderbeut në Bibliotekën Kombëtare”.

Prof. Mahir Domi, ndër të tjera, tha: “Diskutimi nuk është bërë i plotë, pse mungonin anëtarët e Komisionit. Unë kam lënë vetëm një pjesë të shënimeve. Kam edhe vërejtje të tjera. Biblioteka e Korçës nuk është shfrytëzuar akoma. Bibliografitë greke kanë të dhëna për Skënderbeun, por duhen gjurmuar”.

Prof. Aleks Buda theksoi se, tashti që u çlirua nga puna e madhe e Konferencës së dytë të studimeve albanologjike, pasdrekeve mund të punojë në sallën shkencore, duke kontrolluar tekstin e Bibliografisë

së Skënderbetut. Göllner-i mund të shfrytëzohet, sepse është ofruar për të na ndihmuar. Po kështu edhe Georgi. T'i drejtohem i Göllner-it që të na i çojë sa më shpejt të dhënat bibliografike. Prof. Dhimitër S. Shuteriqi tha që të vihen në shtesa këto kontribute të Göllner-it. Mos të pengojmë botimin. Unë vura në dijani Komisionin se kishin mbetë disa detyra pa u krye dhe ritheksova çështjen e auktorsisë. Në mbledhje u vendos që, deri më 15 shkurt 1968, unë të paraqitja parathënien e veprës për diskutim në Komision, mbasi çështjet themelore i kisha parash-truar në kumtesën time “Mbi disa probleme të Bibliografisë retrospektive të Skënderbeut”, lexuar në Konferencën e dytë të studimeve albanologjike, me 13 janar 1968. Në këtë mbledhje u vendos që rishqyrtimi i tekstit të bëhej deri më 25 shkurt 1968.

Më 5 shkurt 1968, Kasem Biçoku ka paraqitur “Relacion mbi punën time për bibliografinë mbi Skënderbeun dhe epokën e tij“ (5 faqe të daktilografuara). Duke folur për punën e tij në verën e vitit 1967, në faqen 3, rreshti 33, shkruan: “Në këtë proces pune ka punuar nën drejtimin dhe kontrollin e plotë të shokut Jup Kastrati”. Në faqen 4, rreshti i parafundit, Kasem Biçoku deklaron: “Gjatë muajve të vjeshtës dhe të dimrit (të vitit 1967 – J. K.) për mua ka qenë e pamundur të punoja për Bibliografinë. Gjatë kësaj periudhe, u ngarkova me punë të paparashikuara dhe tepër të ngutshme, për të cilat kam shkruar, ndër të tjera, kështu, më 29. I. 1968, në

relacionin e punë sime shkencore për vitin 1967, dorëzuar në Institut: “Pasi u hartua kumtesa mbi “Marrëdhëniet e Skënderbeut me shtetet kryesore italiane“ prej 18 fq., që u mbajt në Bari (Itali), u ngarkova, me t`u kthyer nga Italia, (fillim i nëndorit) që të mbaja për në Konferencën albanologjike një kumtesë mbi “Marrëdhëniet e Skënderbeut me Papatin“, për të cilën punova deri më 10 dhjetor 1967, duke i hedhur rezultatet e kësaj pune në një artikull prej 9 fq. Pas kësaj, u punua për kumtesën tjetër që m`u ngarkua “Mbi marrëdhëniet e Skënderbeut me Venedikun” (8 fq.). Sikurse e deklaroi edhe vetë Kasem Biçoku, nga punët e shumta që iu ngarkuan prej Institutit të Historisë, nuk pati mundësi të merrej me Bibliografinë e Skënderbeut.

Më 9 mars 1968 kam marrë në Shkodër këtë telegram nga Biblioteka Kombëtare: “Lutemi njoftoni datën kur mund të vini në Tiranë për parathënien dhe probleme të tjera të Bibliografisë së Skënderbeut. Nënshkruar: Marika Vogli”.

Më 14 mars 1968, unë i kam çuar këtë letër përgjigje shoqes Marika Vogli: “Kam marrë telegramin tuaj. Fola me Katedrën për çështjen e ardhjes sime në Tiranë, por nuk ka mundësi”.

Më 22 të këtij muaji mbaron semestri. Ardhja ime në Tiranë më ka krijuar deficite në semestrin e parë. Brenda datës 24 mars deri më 1 prill 1968 janë provimet e kursit të dytë. Deri më 7 prill 1968 janë

provimet e mësimit me korrespondencë. Pastaj fillon praktika pedagogjike, e cila sivjet do të zhvillohet jashtë qytetit, ndër fshatra të ndryshe. Po ju dërgoj parathënien e vëllimit “Bibliografia e Skënderbeut”. Profesor Aleks Buda ëshë i lirë me shtue, me heqë dhe me ndryshue, si t`ia marrë mendja”. (Kopjen e kësaj parathënieje prej 12 faqesh të daktiografuara, që mban datën: Shkodër, 10 mars 1968, po ia bashkangjes këtij relacioni të sotëm, si dokument autentik: shih: aneksin, nr. 11. Me këtë rasë, po bashkangjes edhe kopjen e kumtesës sime “Probleme të Bibliografisë retrospektive të Skënderbeut“, diskutuar në sektorin e historisë së mesjetës të Institutit të Historisë, më 18 dhjetor 1967, me shënimet autentike të profesor Aleks Budës: aneks nr. 12).

Më 11 qershor 1968, kam marrë nga Biblioteka Kombëtare këtë telegram: “Mbledhja e Komisionit të Bibliografisë së Skënderbeut bëhet më 14 qershor 1968, në orën 7. Shqyrtohet parathënia dhe autorët. Ju presim. Nënshkruar: Marika Vogli“.

Më 13 qershor 1968, i kam bërë këtë telegram shoqes Marika Vogli: “Jam përfaqësues i Ministrisë së Arsimit në maturën e gjimnazit. Provimet përfundojnë më 24 qershor 1968. Nuk kam mundësi të vij“.

Më 25 qershor 1968, kam marrë këtë letër nga Biblioteka Kombëtare: “Më datën 14 qershor 1968 u

mblodh Komisioni i Bibliografisë së Skënderbeut. U diskutua rreth parathënies dhe u vendos që ajo të përpunohet, sipas vërejtjeve të bëra, nga shoku Aleks në bashkëpunim me ju. Lidhur me autorët, u mendua që të dali me dy autorë, duke marrë parasysh si kontributin e dertanishëm të Kasemit ashtu edhe punën me të madhe që do të kryejë në të ardhmen, si për vëllimin e parë, ashtu edhe për vëllimet e tjera. U bënë edhe mjaft sugjerime e vërejtje lidhur me vetë tekstin, me përkthimet dhe u sinjalizuan disa burime të tjera për ta plotësuar. Të gjitha këto kërkojnë akoma punë mbi vetë tekstin. Unë e kam tërhequr tekstin nga shtypshkronja dhe po pres të vini në Tiranë për të organizuar diskutimin pjesë pjesë në Komision dhe për përpunimin përfundimtar. Ndërkaq, kemi marrë disa masa për të plotësuar disa nga vërejtjet që u bënë në Komision. Ju lutem më njoftoni menjëherë kur do të vini dhe afatin e qendrimit tuaj në Tiranë. Përsëritet: Marika Vogli”.

Më 27 korrik 1968, është bërë mbledhja e shtatëmbëdhjetë e Grupit të punës dhe e Komisionit të Bibliografisë së Skënderbeut. Qenë të pranishëm: Marika Vogli, prof. Aleks Buda, prof. Mahir Domi, Jup Kastrati, Kasem Biçoku. Mbledhjen e kryesoi shoqja Marika Vogli. Mbledhja diskutoi parathënien e librit Bibliografia e Skënderbeut, që kisha dërguar unë nga Shkodra, më 14 mara 1968. U tha që, në

hartimin e kësaj hyrjeje, prof. Aleks Buda do të bashkëpunojë me Jup Kastratin.

Prof. Mahir Domi, ndër të tjera, tha edhe këto: “Parathënia e paraqitur për diskutim nga Jup Kastrati është punuar mirë; problemet janë trajtuar me kompetencë; por autori duhet të kapet më tej se me problemet bibliografike, të ketë konsiderata për letërsinë e Skënderbeut; të jipet skica e veprës; disa qëndrime të argumentohen; të zhgarkohet nga disa të dhëna, që e rëndojnë, si lista veprash; të mbahen më kryesoret; robotimet në vitet e ndryshme të hiqen, mbasi nuk përbëjnë ndonjë problem bibliografik; të vihen konkluzione; të theksohen disa momente kryesore; parathënia të jetë mjet pune për studjuesit; për këtë arsye, për çdo vëllim të ketë nga një hyrje. Shënimet themelore prof. Mahir Domi i paraqiti me shkrim; fletën e tij origjinale po ia bashkangjes këtij relacioni; aneks nr. 13, Tiranë, 27 korrik 1968. Ja disa mendime të prof. M. Domit:

F. 1. Numrat bibliografike për Skënderbeun në veprat me karakter të përgjithshëm dhe listat bibliografike në veprat kushtuar atij nuk janë bibliografi e s`duhen trajtuar. Mund të përmenden si fakt që karakterizon fazën para sh. XIX, mund të përmenden ndonjë rast i parë dhe ndonjë rast më i rëndësishëm i mëvonshëm i kësaj kategorie. Mund të thuhet se elemente bibliografike për Skënderbeun kemi në vepra të përgjithshme historike kushtuar

Perandorisë turke e sidomos në vepra kushtuar Skënderbeut.

F. 3: Mund të flitej në një paragraf për shumimin e letërsisë historike e letrare për Skenderbeun nga fundi i shek. XIX e në shek. tonë. Të dhëna bibliografike u dhanë në një numër veprash kushtuar Skënderbeut. Lista e bibliografive të pranueshme të mbahet te më kryesoret. Çka thuhet për kontaktet e ndryshme, s'hyn në hyrje, mund të thuhet në parathënie. Po ashtu listat e bibliotekave që kanë dërguar të dhëna. Duhet theksuar, së pari, se kjo bibliografi nuk u kufizua vetëm në figurën e Skënderbeut, por u shkri në gjithshka lidhet me historinë e Shqipërisë të shek. XV, me botën shqiptare të shek. XV. Të përcaktohet mirë se u përfshinë, përveç librave kushtuar krejtësisht Skënderbeut, edhe ato që flasin për të a për Shqipërinë e shek. XV, në një masë të shënuar. U lanë jashtë ato vepra që kanë disa rradhë ose vetëm ndonjë faqe, me përjashtim të rasteve kur këto kanë rëndësi të veçantë për autorët e tyre, qoftë për të dhënat me interes të veçantë që mund të kenë. Të xhvizhet nga listat që e ngarkojnë hyrjen dhe errësojnë shtjellimin e vijave të trajtimit.

F. 5: Thuhet se bibliografia është ndërtuar mbi materialin e parë de visu. Më poshtë është thënë se një burim i rëndësishëm ka qenë eksporpilimi i bibliografive të ndryshme. Si pajtohen? Paragrafi i

fundit. Njohuritë e parashturara ashtu si janë dhënë, dalin të panevojshme, se lexuesi e ka përpara librin. Mund të thuheshin po të arësytetohej dhënja e tyre, nëse është e nevojshme. Mund të bëheshin edhe disa konkluzione mbi zhvillimin e literaturës për Skënderbeun. Hyrja të parashtronte probleme të një horizonti më të gjerë. Është kapur tepër me probleme teknike, që duheshin trajtuar, po më shpejt (p. sh. 1 mbarimi f. 7). Duhet trajtuar edhe çështja e kufijve të përhapjes së veprave, e natyrës së tyre, e të argumentoheshin disa qëndrime: janë përfshirë vetëm punimet e artikujve e revistave, jo të gazetave. Objekti kryesor: të mos jetë vetëm një vepër në shërbim të bibliofilëve e bibliografëve, por një instrument pune në duart e studjovëze.

F. 8-9: Çështja e ribotimeve në vite të ndryshme s'përbën problem bibliografik. Duhet bërë konsiderata për letërsinë e Skënderbeut. Të ipet skica e ndërtimit të bibliografisë”.

Prof. Aleks Buda theksoi se parathënia e paraqitur nga shoku Jup Kastrati ka mjaft anë pozitive, por edhe shumë numrime gjërash që mund të thjeshtohen; në hyrje të mos anohet vetëm me vëllimin e parë, por edhe me të dytin e të tretin; të dalë në pah struktura e tekstit. Hyrja do të kryejë dy funksione: a) nga njëra anë, të ketë argumentimin teorik, të lehtësojë e të tregojë si mund të bëjë të mundshëm përdorimin; b) nga ana tjetër, të ketë

argumentimin shkencor, të dalë problematika e gjithë veprës. Hyrja me kritere më të përgjithshme duhet të ngrejë probleme më të mëdha e të ketë përgjithësi; mund të fillojë me probleme shkencore: kritret e ndërtimit; kritika e bibliografisë së Skënderbeut; vlerësimi i anëve të tyre të mira, por edhe kritikë të metave të tyre; si jemi përpjekur ta kapërcejmë ne këtë; fondet tona albanologjike në Shqipëri, në Bibliotekën Kombëtare, në atë të Universitetit Shtetëror të Tiranës dhe në ato të rretheve; ngritja metodologjike: jo vetëm për nevojat e bibliofilëve, por edhe për t'u dhënë ndihmë punonjësve shkencorë; të ketë kritikë e vlerësi të punës së bërë; të theksohen kriteret e reja; të vihen në dukje boshllëqet dhe detyrat që shtrohen më tej.

Shoqja Marika Vogli, duke bërë konkluzionet e vërejtjeve të parashtuara nga anëtarët e Komisionit, kërkoi që në parathënie të parashtrohen probleme të një horizonti më të gjerë, më parimor. Në mbledhje u vendos që ripunimi i hyrjes të bëhet nga prof. Ales Buda në bashkëpunim me Jup Kastratin. Në mbledhjen e datë 27 korrik 1968, u vendos, gjithashtu, që shënimet përkatëse për veprat, plotësimet eventuale si edhe aparatit shkencor të tekstit t'i bënte Kasem Biçoku. Më këtë mënyrë ai do të kompesonte punën që u donte ta bënte, por që, për arsye objektive dhe subjektive, nuk kishte posë mundësi ta bënte gjatë viteve 1966 dhe 1967, në hartimin e Bibliografisë së Skënderbeut. Shokët

sugjeruan që të shfrytëzoheshin edhe shënimet shkoqitëse të librit “Albanica” për disa vepra që flasin për Skënderbeun dhe epokën e tij.

Më 30 korrik 1968, Biblioteka Kombëtare ka daktilografuar në gjashtë kopje për anëtarët e Grupit të punës dhe të Komisionit punimin “Mbi disa kritere të përgjithëshme lidhur me Bibliografinë e Skënderbeut” (dy faqe të daktilografuara). Në të thuhet: “Në mbledhjen e Komisionit të datës 27 korrik 1968 u diskutuan edhe një herë disa nga kriteret e përgjithshme lidhur me Bibliografinë e Skënderbeut dhe u arrit në këto përfundime:

I) Mbi indikacionin rreth librit (ka 5 pika)

II) Mbi ribotimet e një vepre (ka 2 pika, me tri nëndarje):

III) Mbi gjerësinë e të dhënave në përshkrimin e librit (ka 2 pika):

IV) Çështje të ndryshme lidhur me përshkrimin (ka 8 pika). Këto konkluzione përmbledhëse u reduktuan nga shoqja Marika Vogli.

Më 1 gusht 1968, e enjte, ora 9 p. dr., në drejtorinë e Bibliotekës Kombëtare u bë mbledhja e tetëmbëdhjetë e Grupit të punës dhe e Komisionit të Bibliografisë së Skënderbeut. Qenë të pranishëm: Marika Vogli, prof. Aleks Buda, prof. Mahir Domi, Jup Kastrati, Kasem Biçoku. Mungoi prof. Dhimitër S. Shuteriqi. Mbledhjen e kryesoi shoqja Marika

Vogli. Në këtë mbledhje është shqyrtuar teksti i hartuar “Bibliografia e Skënderbeut“, kryesisht janë diskutuar veprat e përshkruara në të shekullit XV dhe gjysma e parë e shekullit XVI. Kanë bërë vërejtje e shënime prof. Aleks Buda dhe prof. Mahir Domi.

Më 2 gusht 1968, e premte, ora 9 p. dr., në drejtorinë e Bibliotekës Kombëtare është bërë mbledhja e nëntëmbëdhjetë e Grupit të Punës dhe e Komisionit të Bibliografisë së Skënderbeut. Qenë të pranishëm: Marika Vogli, prof. Aleks Buda, prof. Mahir Domi, Jup Kastrati, Kasem Biçoku. Mungoi: prof. Dhimitër S. Shuteriqi. Mbledhjen e kryesoi shoqja Marika Vogli. U shqyrtua teksti “Bibliografia e Skënderbeut”. U bënë vërejtje e shënime, për veprat e përshkruara në gjysmën e dytë të shekullit XVI, nga prof. Aleks Buda dhe prof. Mahir Domi.

Më 3 gusht 1968, e shtunë, ora 9 p. dr., në drejtorinë e Bibliotekës Kombëtare është bërë mbledhja e njëzetë e Grupit të punës dhe e Komisionit të Bibliografisë së Skënderbeut. Qenë të pranishëm: Marika Vogli, prof. Aleks Buda, prof. Mahir Domi, Jup Kastrati, Kasem Biçoku. Mungoi: prof. Dhimitër S. Shuteriqi. Mbledhjen e kryesoi shoqja Marika Vogli. Vazhdoi shqyrtimi, zë për zë, i tekstit “Bibliografia e Skënderbeut”. Nga prof. Aleks Buda dhe prof. Mahir Domi u bënë vërejtje

dhe shënime për veprat e përshkruara të shekullit XVII.

Më 22 mars ë1969ç kam marrë këtë letër nga Biblioteka Kombëtare: “Bashkangjitur po ju dërgojmë një kopje të vëllimit të parë të Bibliografisë së Skënderbeut. Mbledhja e Komisionit për shqyrtimin e tij mendojmë të bëhet me datën 12 prill 1969, ora 8. (Nënshkruar:) Marika Vogli.

Më 6 maj 1969, kam marrë këtë letër nga Biblioteka Kombëtare: “Po ju dërgojmë pjesën e fundit të vëllimit të parë të Bibliografisë së Skënderbeut që përfshin periudhën 1700-1835. Mbledhjen e Komisionit mendojmë ta bëjmë në datën 19 maj 1969. Lutemi të merren masat për të mos munguar. (Nënshkruar:) Marika Vogli”.

Ndërkaq, unë kam vazhduar të studjoj materialet e tekstit. Më 4 qershor 1969, kam marrë këtë telegram nga Biblioteka Kombëtare: “Komisioni i Bibliografisë (së Skënderbeut) mbledhet të shtunë, ora 8. Lutemi studioni materialin. Mos mungoni. (Nënshkruar:) Marika Vogli”.

Më 10 qershor 1969, kam marrë në Shkodër këtë telegram nga Biblioteka Kombëtare: “Mbledhja e Komisionit u shty për datën 14 qershor, ora 8. Lutemi mos mungoni. (Nënshkruar:) Marika Vogli”.

Më 14 qershor 1969, në drejtorinë e Bibliotekës Kombëtare është bërë mbledhja e njëzetënjë e Grupit

të punës dhe e Komisionit të Bibliografisë së Skënderbeut. Qenë të pranishëm: Marika Vogli, prof. Aleks Buda. Prof. Mahir Domi, Jup Katrati, Kasem Biçoku. Mungoi: prof. Dhimitër S. Shuteriqi. Mbledhjen e kryesoi shoqja Marika Vogli.

Profesor Mahir Domi, ndër të tjera tha: "Çështja e përkthimeve le vend për të dëshëruar; teksti ka pasaktësi dhe gabime daktilografimi; citimet nga Pétrovitch dhe të tjerë (Pall, Malaj) duhen dhënë shqip; të zhgarkohen shënimet; në ndonjë numër të hiqet; riprodhimi të ndiqet në mënyrë konsekuente. Të vihen në parathënie disa çështje p. sh. nga *x* numra që ka Pétrovitch-i, *y* ka Bibliografia jonë. Kjo llogari të hyjë në *Parathënie*; të dalë në pah përparimi sasior dhe cilësor. A do të bëjmë aneks për gjërat e pasigurta? Sidomos Kurilla ka, por ky është i pasaktë. Në anekset e vëllimit të dytë e të tretë mund të bëhen shtesa për ato vepra që mungojnë në vëllimin e parë. Shoku Aleks të fillojë përpunimin e hyrjes. Të bëhet një hyrje sa më e gjerë, jo vetëm nga ana bibliografike, por edhe nga ajo historike, ideore. Aleks ta verë në planin e punës së vet këtë gjë. Shoqja Marika ta nxitë Aleksin për ripunimin e hyrjes. Duhet një hyrje që t'u përgjigjet të gjitha anëve, duke pasë parasysh kërkesat e sotme shkencore në këtë fushë.

Prof. Aleks Buda, ndër të tjera, tha: "Çështja e plotësimit është relative. Çfarë është shtesë mbi

Pétrovitch-in? Të themi se e kemi ne, por edhe Pétrovitch-i, edhe Legrand-i. Duhet përcaktuar vetëm dy veprat themelore. Teksti i civateve të përkthehet, por të përmblihet. Duhet zhgarkuar mjaft gjëra nga aparati i përkthimit. Të bëhet një diferencim në mes botimeve të para, të dyta dhe të treta, në lidhje me një vepër për Skënderbeun.

Jup Kastrati tha që veprat e përshkruara duhen verifikuar edhe një herë me tekstet përkatëse, për të zhdukur gabimet eventuale. Shënimet sqaruese dhe shkoqitëse për librat e përshkruara duhet të jepen shqip, jo në gjuhë të huaj; po ka rast që edhe mund të lihen.

Kasem Biçoku theksoi se Bibliografia është dorëzuar në dhjetor të vitit 1968 për ridaktilografim. Pyeti: A mund të hyjmë në korrespondencë me Malajn, në Palermo? Malaj ka një meritë në zbulimin e mjaft materialeve për Skënderbeun.

Shoqja Marika Vogli, duke bërë konkluzionet e mbledhjes, tha se Kasemi ka bërë gjurmime në bazë të shenimeve të Jupit, duke kryer, kështu, një punë serioze dhe të madhe. Me Institutin e Palermos - deklaroi Drejtoresha - jemi në lidhje. Për kohën që na ka mbetë, të mos ndalemi. Të marrim edhe një herë në dorë vëllimin e parë. Të rishikohet antikuari, sepse, ndoshta, mund të gjinden gjëra që na mungojnë.

Më 16 shtator 1969, kam marrë nga Biblioteka Kombëtare këtë telegram: “Lutemi dërgoni urgjent kopjen e Bibliografisë së Skënderbeut dhe vërejtjet tuaja. (Nënshkruar:) Marika Vogli”.

Më 5 tetor 1969, i kam dërguar shoqes Marika Vogli kopjen e Bibliografisë së Skënderbeut, me këtë letër përcjellëse: “Jam i mendimit që, përpara se të dorëzohet në shtyp, “Bibliografia e Skënderbeut” ka nevojë për t’u kontrolluar libër për libër me ato që disponon Biblioteka Kombëtare, mbasi ka gabime të shumta daktilografimi. Këto gabime kanë rrëshqitë nga daktilografimi në ridaktilografim. Përsa u takon veprave që janë riprodhuar nga Pétrovitch, Legrand dhe Göllneri kjo punë është më e lehtë për t’u bërë dhe nuk shkon kohë shumë”.

Më 11 nëntor 1969, kam marrë në Shkodër këtë telegram nga Biblioteka Kombëtare: “Të shtunën, ora 12, mblidhet Komisioni i Bibliografisë së Skënderbeut. Lutemi mos mungoni (Nënshkruar:) Marika Vogli. “– Gruaja ime i ka përgjegjë me këtë telegram: “Jupi është në zbor ushtarak me Institutin. (Nënshkruar:) Drita Kastrati”.

Deri këtu shkon puna ime për hartimin e "Bibliografisë së Skënderbeut", gjatë viteve 1966, 1967, 1968, 1969, siç rezulton nga proces - verbalet e mbajtura të gjithë Komisionit, në çdo mbledhje të rregullt të Grupit të punës dhe të Komisionit; nga korrespondenca ime me shoqen Marika Vogli,

Përveq sa shkruva më sipër, dua të theksoj këtu se kam lënë në kushtet të drejtorisë së Bibliotekës Kombëtare mbi 42 4.000 (katërmijë) skeda sinjalizuese për shkëmbime, nga të cilat një pjesë e mirë i takojnë periudhës së vëllimit të dytë dhe të tretë. Komisioni e ka vlerësuar pozitivisht veprimtarinë time në lidhje me hartimin e veprës "Bibliografia e Shëndërbent". Në mbledhjen e njërbëdhjetë të Komisionit, të mbajtur më 16 korrik 1967, profesor Aleks Buda ka thënë për tekstin tim edhe këto fjala: "Puna është bërë e mirë dhe me kriter. Të vazhdohet këtu". Po këtu edhe për parathënien time ka pasë vlerësime pozitive. Në mbledhjen e shtatëbëdhjetë të Komisionit, mbajtur më 27 korrik 1968, profesor Vahid Dami e ka nisë diskutimin e vet me këto fjala: "Parathënia e paraqitur për diskutim nga Jup Kastrioti është punuar mirë; problemet janë trajtuar me kompetencë; por autori duhet të kapet më tej se me problemet bibliografike...".

(Jup Kastrioti)

J. Kastrioti

Shkodër, 10 gusht 1974

drejtoreshë e Bibliotekës Kombëtare, letra, telegram, shkresa të ndryshme, të cilat, në formë të përmbledhtë, u përmendën më sipër; nga dokumentacionet zyrtare, si kriteret e hartimit të veprës, vendimet e Komisionit dhe të Grupit të punës; nga shënimet e mia personale; si edhe, së fundi, nga fletët e udhëtimit. Të gjitha këto mund të verifi-

kohen, përse u takon datave të sipërshënuara, me nënshkrimet e mia në zyrën e llogarisë të Pallatit të Kulturës, sektori i Bibliotekës Kombëtare. Shkurtimeisht, kjo është historia e hartimit të Bibliografisë së Skënderbeut. Vepra u bë gati për shtyp, që në dhjetorin e vitit 1969. Mbeti për t'u përfunduar hyrja nga prof. Aleks Buda, mbi bazën e variantit tim të parë dhe të sugjerimeve të shokëve; si edhe aparati shkencor nga Kasem Biçoku, së bashku me ndonjë plotësim eventual.

Më 30 korrik 1974, kam marrë në Shkodër këtë letër nga Biblioteka Kombëtare e Tiranës: “Shoku Jup /Ju uroj shëndet juve dhe familjes suaj. Ju njoftoj se vëllimi i parë i Bibliografisë mbi Skënderbeun, i ripunuar tashmë, është përfunduar krejtësisht nga Kasemi dhe mbetet ta shqyrtojë dhe aprovojë Komisioni, me vërejtjet që ai mund të ketë. Ju lutem të na dërgoni një informacion të plotë mbi punën tuaj për këtë bibliografi. Informacioni të jetë i argumentuar me shifra e të dhëna dhe të na dërgohet mundësisht sa më parë. /Përshëndetje “Marika Vogli d.v.’.

Më 5 gusht 1974, unë i kam dërguar këtë telegram shoqes Marika Vokgli: “Mora letrën tuaj. Ju faleminderit. Relacionin jua dërgoj më 10 gusht. Me respekt!

Përveç sa shënova më sipër, dua të theksoj këtu se kam lënë në kasafortë të drejtorisë së Bibliotekës

Kombëtare mbi 4.000 (katërmijë) skeda sinjalizuese për Skënderbeun, nga të cilat një pjesë e mirë i takojnë periudhës së vëllimit të dytë dhe të tretë. Komisioni e ka vlerësuar pozitivisht veprimtarinë time në lidhje me hartimin e veprës “Bibliografia e Skënderbeut”. Në mbledhjen e njëmbëdhjetë të Komisionit, të mbajtur më 10 korrik 1967, profesor Aleks Buda ka thënë për tekstin tim edhe këto fjalë: “Puna është bërë e mirë dhe me kriter. Të vazhdohet kështu”. Po kështu edhe për *Parathënien* time ka pasë vlerësime pozitive. Në mbledhjen e shtatëmbëdhjetë të Komisionit, mbajtur më 27 korrit 1968, profesor Mahir Domi e ka nisë diskutimin e vet me këto fjalë: “Parathënia e paraqitur për diskutim nga Jup Kastrati është punuar mirë; problemet janë trajtuar me kompetencë; por autori duhet të kapet më tej se me problemet bibliografike...”.

Shkodër, 10 gusht 1974

(Jup Kastrati)

PASTHËNIE

PSE ANKOHEJ PROFESOR JUP KASTRATI

Duke bërë kërkime në arkivin personal të Profesor Jup Kastratit, na ka rënë në dorë një dorëshkrim i shkruar shumë vjet më parë, madje i shkruar në tri versione. Një i shkurtër (tetë faqe makine) dhe një tjetër më i gjerë (tridhjetë e tri faqe), sado që të dy pa ndonjë ndryshim të madh në aspektin përmbajtësor, gjendeshin në një dosje. Versioni i tretë gjendet në një dosje tjetër dhe ka 157 faqe.

Diku në fund të viteve '60 Profesor Jup Kastrati, me kërkesën e drejtoreshës së Bibliotekës Kombëtare në Tiranë, kishte shkruar një tekst me titull: *Informacion mbi punën që kam bërë për hartimin e "Bibliografisë së Skënderbeut"*.

Ndonëse në pamje të parë Profesori i nderuar ankohej për punën e jashtëzakonshme dhe të lodhshme gjatë përgatitjes së *Bibliografisë së*

Skënderbeut, në të vërtetë teksti bëhet në kontekst të dëshmisë deri në imtësi për autorësinë personale të kësaj vepre.

Megjithëse, duket sikur ai ankohet për situatat familjare, kolegiale dhe institucionale, nëpër të cilat ka kaluar gjatë kohës që po merrej me përgatitjen e veprës, në realitet ai ankohet njëkohësisht për vetminë e tij, për ndërkëmbjen dhe për nëpërkëmbjen e autorësisë së kësaj vepre.

Shkruante Profesori për të gjitha në dorëshkrimin e njëres prej dosjeve të tij: saktë - për kohën dhe për hapësirën, dendur – për numrin e madh të dëshmimeve, besueshëm – për racionalitetin e arsytimit, rrjedhshëm – për elekuencën e sintaksës së mendimit.

Profesori nuk tha deri në fund vetëm një gjë, sado dëgjohet larg ankimi i tij: *Bibliografia e Skënderbeut*, duke u mbështetur në kërkimet afatgjata, sintezat, referimet, përgatitjet dhe madje *Hyrjen*, janë punë e tij prej titaniku, që ajo është vepër personale e tij, e cila iu mor në emër të disa kombinacioneve meskine nga drejtues politikë të institucioneve shkencore dhe kulturore të Tiranës.

Ja disa shembuj nga dorëshkrimi i tij:

Më 28 janar 1966, Ministri i Kulturës Fadil Paçrami ka komunikuar vendimin e dikasterit për hartimin e veprës “Bibliografia e Skënderbeut”, si një aksion me rëndësi kombëtare, politike dhe shkencore. Po atë ditë, ka komunikuar Grupin e punës që do të përpilonte librin, të përbërë nga Zef Prela, Jup

Kastrati, Kasem Biçoku, si dhe Komisionin drejtues, udhëzues, redaktues dhe kontrollues, të përbërë nga prof. Aleks Buda (kryetar), prof. Dhimitër S. Shuteriqi, prof. Mahir Domi dhe Marika Vogli. Vepra do të ishte botim i Bibliotekës Kombëtare.

(...)

Megjithë që Grupi i punës përbëhej prej tre vetësh, ky, në fakt, u reduktue vetëm në Jup Kastratin. Zef Prela u tërhoq që në ditën e parë, sepse kërkoi të kryej vetë Bibliografinë, pa bashkëpunim me të tjerët.

(...)

Më 1 korrik 1967 kam bërë gati veprën maket, variantin e parë të “Bibliografisë së Skënderbeut”, (...). Më 14 shtator 1967, kam dorëzuar variantin e dytë të veprës në fjalë, me 470 tituj librash të përshkruar. Më 12 janar 1968, kam dorëzuar variantin e tretë me 735 faqe të daktilografuara, më 659 tituj veprash të përshkruara, nga të cilat 320 nga fondet e Bibliotekës Kombëtare (libra, mikrofilma, fotokopje).

(...)

Më 3 dhjetor 1967, shoqja Marika Vogli më shkruante një letër nga Tirana, në të cilën, ndër të tjera, më thotë edhe këto: “Bibliografia është gati për t’u shqyrtuar në Komision. Të gjithë i kanë marrë kopjet e tyre. Nuk di kur mund të vini për të caktuar datën e mbledhjes. Çëshja ka karakter tepër urgjent, pasi në komisionin qeveritar është

raportuar që vëllimi i parë ka shkuar në shtyp dhe po punohet për vëllimin e dytë. Zgjatja e punës për dorëzim do të ketë pasoja serioze. Shokët e Ministrisë së Arsimit e të Kulturës më porositën ta dërgojmë urgjent në shtyp”. Në këto rrethana u vendos që të çohet në shtyp vëllimi i parë, që përfshin periudhën 1473 - 1700, d.m.th. shekujt XV, XVI, XVII, që ishin shqyrtuar nga Komisioni, duke hequr nga ky vëllim shekullin XVIII, për të fituar kohë për shtypshkrim.

(...)

Në mbledhjen XVII, të datës 27 korrik 1968, Komisioni ka marrë këto vendime: “Ripunimi i parathënies dhe i hyrjes së veprës “Bibliografia e Skëndërbeut” do të bëhet nga prof. Aleks Buda në bashkëpunim me Jup Kastratin. Shënimet përkatëse për veprat e përshkruara, plotësimet eventuale si edhe aparatit shkencor do t’i bëjë Kasem Biçoku. Me këtë mënyrë Kasemi do të kompensojë punën që duhej ta bënte, por që, për arsye objektive dhe subjektive, nuk kishte pasë mundësi ta bënte gjatë viteve 1966 dhe 1967.

(...)

Vepra u bë gati për shtyp, që në dhjetorin e vitit 1969. Mbeti për t’u përfunduar Hyrja nga prof. Aleks Buda mbi bazën e variantit tim të parë dhe të sugjerimeve të shokëve. Në të vërtetë, hyrja që vendosur nga Komisioni që të bëhet nga prof. Aleks Buda, por, duke qenë i zënë ai me punë të ndryshme,

m'u la që të bëja unë, të cilën e hartove në Shkodër, më 10 mars 1968 (12 faqe të daktilografuara).

(...)

➤ *Puna ime për hartimin e Bibliografisë së Skënderbeut dëshmohet nga një tok dokumentesh zyrtare:*

➤ *nga procesverbalet e mbajtura në gji të Komisionit, ndër 21 mbledhje të ndryshme, gjatë viteve 1966, 1967, 1968, 1969;*

➤ *nga kopjet e veprës “Bibliografia e Skënderbeut”, në tri variantet e ndryshme dhe, sidomos, nga ai definitiv (1473 - 1800);*

➤ *735 faqe të daktilografuara; përmban tekstin e plotë të “Bibliografisë” sime për periudhën 1473 - 1800;*

➤ *241 faqe të daktilografuara; përmban vepra të viteve 1800 - 1967;*

➤ *391 faqe të daktilografuara; përmban procesin e punës sime për përshkrimin e veprave të shekullit XVIII. Gjithsej 1524 faqe të daktilografuara, të dorëzuara në drejtori të Bibliotekës Kombëtare.*

(...)

A është Profesor Jup Kastrati studiuesi i vetëm, ankimet e të cilit kemi mundur t'i lexojmë dhe t'i dëgjojmë edhe më parë, dhe a është kjo vepra e vetme e cila në një mënyrë apo një tjetër iu përvetësua?

Jo!

‘Në prag të themelimit të Akademisë së shkencave, - kujtonte shpesh Profesori ynë - një pasdite vere, në derë të shtëpisë me troket X. Y. Në mbledhjet bazë të partisë, ishte tërhequr vërejtja se disa drejtues shkencorë po tregonin dobësi në kërkimet shkencore, prandaj nëse donin të vazhdonin drejtimin e institucioneve shkencore ata, së pari duhej të tregonin rezultatet e tyre. Për këtë arsye, shoku (X. Y.) kishte ardhur nga Tirana në Shkodër për të më marrë dorëshkrimin *Vepra filologjike e Jeronim de Radës*, që ta botonte në Akademi si vepër të tij. Nxora nga sirtarët dorëshkrimin e përgatitur me mund e djersë, si ta nxirrja një krah nga trupi im dhe ia dhash. X-i mori dorëshkrimin dhe shkoi. Si njeri që më shumë e kam dashur librin se mundin tim, një kohë e kam pritur me ëndje botimin e saj. Pas tri vjetësh kam kuptuar se dorëshkrimi *Vepra filologjike e De Radës* ende po priste në sirtarët e një sekretarie. Kam gjetur një rast të volitshëm dhe e kam tërhequr pa zhurmë, pa guxuar ta përmend askund, deri në vitin 1990.

Sot ka shënime dhe kujtime të pafundme, të cilat e dëshmojnë përvetësimin e pjesërishëm apo të plotë të materialeve të terrenit, të dosjeve, të arkivave, të përkthimeve të veprave (dorëshkrime) dhe më në fund të pjesëve të veçanta të rezultateve shkencore nga studiues të caktuar.

Kur një ditë të shkruhet një histori kritike e albanologjisë, do të shohim se ankimet e shumë

studiuesve, të lëna në dorëshkrim, si ato të Profesor Jup Kastratit, do të jenë të përligjura. Në institucionet shkencore edhe sot mund të gjenden dorëshkrime të autorëve të ndaluar a të pabotuar, pjesët e studimeve të të cilëve janë përvetësuar edhe nga ata studiues pa të cilët 'nuk mund' të shkruhet historia e albanologjisë; në veprat e shumë studiuesve sot mund të gjesh referenca shkencore (nga vepra apo materiale arkivore), të cilat autorët kurrë s'i kanë parë, e megjithatë i kanë komentuar në formë të ndërmjetme, pa marrë mundin më të vogël që të shënojnë autorin apo veprën e ndërmjetësuar; në studime, për të cilat besohet se janë shumë serioze, mund të gjesh citate të tëra të përkthyer nga autorë të ndaluar, kryesisht në Shqipëri, për të cilët studiuesit tanë nuk e ndiejnë aspak të moralshme që të shënojnë përkthyesin, veprën e përkthyer në dorëshkrim, arkivin e institucionit shkencor prej nga i kanë vjelë etj.

(Kohë më parë, në një nga institucionet tona shkencore në Prishtinë, na ka rënë të shohim një artikull të Joklit të përkthyer në vitet '60 në gegnishten letrare, të cilin një studiues i mëvonshëm kishte provuar ta kthente në standard, në mos edhe ta botonte. Nuk e dimë arsyen e mosbotimit, por e dimë se fjalitë e nënvizuara autori i ka përfshirë në studimin e tij pa referencë).

Nuk e kemi e kemi fjalën për numrin e madh të veprave, në të cilat shkruhen pasuse të tëra pa

thonjëza me një fusnotë formale në fund të tekstit, po i lëmë mënjane edhe ato koncepte të kompiluara a të përmbysura, të nxjerra brenda studimeve shqiptare, teori e koncepte të përvetësuara nga shkollat e huaja, e të cilat më pas nga fillimi deri në fund mbushen me shembuj të albanologjisë. Nuk e kemi fjalën për ndikimet shkollore dhe metodologjike. Fjalën e kemi për përshkrime të tëra, të idesë dhe të projektit personal deri në plagjiaturë.

Sa shumë ankime të heshtura do të ketë pasur, kur X autorit i merrej përkthimi i Joklit nga gjermanishtja e nuk i përmendej emri; kur Y autorit i merrej skedari i leksikut, i mbledhur me aq mund ndër krahinat e ftohta e të largta, dhe bëhej kumtesë për sesion shkencor, pa iu shqiptuar emri qoftë edhe në fusnotë; kur N autorit i merreshin rezultatet e përfunduara të një studimi krahasues me gjuhët e vjetra greke e romake dhe duhej të heshte.

Po Profesor Jup Kastrati, pse nuk i publikoi *Relacionet...* pas viteve '80, apo pas daljes së vëllimit të parë të *Bibliografisë së Skënderbeut?* Sigurisht, se duhej të përmendte shumë emra të tjerë!

Ndërsa, nomina sunt odiosa!

Deri kur do të kenë të drejtë latinët e mençur?!